

eISSN 2413-9009

TRAEKTORIÂ NAUKI

International Electronic Scientific Journal

Vol. 7, No 5, 2021

AGRIS
CAB Abstract
CEEOL
CEJSH
Dialnet
DOAJ
East View's Universal Database
EBSCO
FSTA®
Index Copernicus
RePEc
CNKI Scholar
Ulrich's Periodical Directory

pathofscience.org

TRAEKTORIĀ NAUKI = PATH OF SCIENCE**Vol. 7****No 05****2021**

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Publisher

Altezero, s.r.o. & Dialog
 4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic
 Ph.: (421) 905-38-36-97.

Founders:

Altezero, s.r.o., 4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic
 Publishing Center "Dialog", 2 Club Street, Solonitseвка, 62370, Ukraine

The journal is abstracted in the following international databases: AGORA, AGRIS, AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CAB Abstract, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Food Science and Technology Abstracts, Index Copernicus (ICV 2019 = 100,0), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, ScienceOpen, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WorldCat.

Editor in Chief:

Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board:

Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
 Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
 Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
 Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
 Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
 Kolos N., Doctor of Science (Chemistry), Prof.
 Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
 Palchuk O., PhD (Agricultural Science), Ass. Prof.
 Skrynkovskyy R., PhD (Economics), Ass. Prof.
 Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
 Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office 1:

4B, Južná trieda, Košice mestská časť Juh, 04001, Slovak Republic

Editorial office 2:

2 Club Street, Solonitseвка, 62370, Ukraine
 E-mail: editor@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>

The journal is an international open-access, peer-reviewed electronic journal created to fully and promptly meet the information needs of the society in the knowledge gained in the course of research and development, research and design, design and technology and production activities of scientists and experts.

The journal publishes original research papers, review articles and short communications papers in Social, Technical, Natural sciences and Humanities. The scope of the problems of articles is not limited.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

TABLE OF CONTENTS

SECTION "EDUCATION"

Myroslav Pahuta

Establishment and Development of Vocational School in Ukraine (the second half of the XIX century - 1919): Axiological and Historical-Pedagogical Aspects	1001
[Становлення та розвиток трудової школи на теренах України (друга половина XIX ст. – 1919 р.): аксіологічні та історико-педагогічні аспекти] (Language – Ukrainian)	1013

Alona Pluhina

Theoretical Prerequisites for Training Future Primary School Teachers to Form Students' Media Educational Skills	1014
[Теоретичні передумови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів медіаосвітніх умінь] (Language – Ukrainian)	1023

SECTION "TECHNICS"

Serhii Dupelych, Viktor Bovsunovskyi, Dmytro Yakymets, Oleksandr Zhantalai

Methods of Determination of Optimal Points of Radio Monitoring Means Placement ..	2001
[Методика визначення оптимальних точок розміщення засобів радіомоніторингу] (Language – Ukrainian)	2009

Olukayode Gideon Oloyede, Umar Omeiza Aroke, Saidat Olanipekun Giwa, Alexander Asanja Jock

Characterisation of Natural and HDTMA-Br Modified Dijah-Monkin Bentonite Clay: FTIR, XRF, XRD and SEM	2010
(Language – English)	2018

SECTION "LANGUAGES"

Svitlana Ryabykh

Idyllic Chronotope in Taras Prohasko's Novel "The UnSimple"	3001
[Ідилічний хронотоп у романі «Непрості» Тараса Прохаська] (Language – Ukrainian)	3005

Gunel Xanlar Yunusova

Functioning of Proper Names in the English Literary Text	3006
(Language – English)	3011

SECTION "LAW AND SECURITY"

Anton Voitenko

- Features of Coordination Activities of Prosecuting Authorities of Ukraine
in the Field of Combating Crime and Corruption 4001
[Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері
протидії злочинності та корупції] 4010
(Language – Ukrainian)

Vitaliy Hudyma

- International Standards for the Formation of the Judiciary as a Basis
for Improving the Guarantees of Independence of the Court and Judges in Ukraine 4011
[Міжнародні стандарти формування корпусу суддів як основа вдосконалення
гарантій незалежності суду та суддів в Україні] 4020
(Language – Ukrainian)

Valentyn Serdiuk, Ruslan Skrynkovskyy, Anastasiia Babii, Mariana Khmyz

- Reducing the Amount of Maintenance: Problematic Issues Related to Minor Lawsuits
(Judicial Practice in Ukraine) 4021
[Зменшення розміру аліментів: проблемні питання віднесення до малозначних
справ (судова практика в Україні)] 4026
(Language – Ukrainian)

Andrew Gitau Kimani, Pacificah Kwamboka Okemwa, Casper Masiga

- Changes in Cattle Rustling on Gender Relations Among the Pokot in West Pokot,
Kenya 4027
(Language – English) 4037

SECTION "SOCIAL WORK AND COUNSELLING"

Tetyana Semigina, Olena Karagodina, Oksana Pozhydaieva

- Beyond Traditional Social Work with Elderly: Reflections from Ukraine in Times of
Social Distancing 5001
(Language – English) 5007

Andrii Karkach, Tetyana Semigina

- Social Workers' Digital Competencies as a Prerequisite of their Readiness for
Education of Elderly People 5008
[Цифрові компетентності соціальних працівників як передумова готовності до
навчання літніх людей] 5018
(Language – Ukrainian)

SECTION "SOCIAL COMMUNICATION"

Mohammed Abdullateef, Beatrice Okonkwo

Why Trusting Nigeria Centre for Disease Control Information Is Difficult: A Study of
The Awareness, Knowledge and Perceptions of Nigerians Hesitant Towards COVID-
19 Management by NCDC in Nigeria

6001

(Language – English)

6008

Становлення та розвиток трудової школи на теренах України (друга половина XIX ст. – 1919 р.): аксіологічні та історико-педагогічні аспекти

Establishment and Development of Vocational School in Ukraine (the second half of the XIX century - 1919): Axiological and Historical-Pedagogical Aspects

Мирослав Пагута¹
Myroslav Pahuta

¹ *Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*
24 Ivan Franko Street, Drohobych, 82100, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-5](https://doi.org/10.22178/pos.70-5)

LCC Subject Category:
[LC8-6691](#)

Received 20.04.2021
Accepted 28.05.2021
Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
miroslav06@i.ua

© 2021 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. Стаття присвячена розкриттю аксіологічних та історико-педагогічних аспектів становлення та розвитку трудової школи на теренах України в другій половині XIX ст. – 1919 р. Проведений аналіз аксіологічних та історико-педагогічних аспектів становлення і розвитку трудової школи на теренах України в другій половині XIX ст. – 1919 р. засвідчив, що цей період характеризується значними аксіологічними та структурними трансформаціями тогочасної освітньої сфери. З однієї сторони це проявлялося в жорсткому контролі та деспотичній імперській політиці, яка приписувала імперським чиновникам нещадно нищити будь-які прояви освітнього демократизму та розвитку національних освітніх тенденцій на теренах України, а з іншої, запити суспільства та вимоги часу на розвиток нової, більш демократичної, системи освіти в основі якої реально лежатиме підготовка молоді до життя.

В статті розкрито основні ідеї та підходи, що лягли в основу розвитку трудової школи на Українських землях. Встановлено, що в означений період на Українських землях серед прогресивних верств населення особливої популярності набули ідеї вільного та трудового виховання учнів. Особлива цінність цих ідей для українських педагогів полягала в тому, що вони базувалися на засадах демократично-гуманістичного характеру. Який розкривав значні можливості для педагогів в питаннях демократизації освітнього процесу, оновлення змісту, форм і методів навчання та виховання учнів. Ці ідеї та підходи, поряд із вимогою загальної доступності освіти лягли в основу розвитку єдиної трудової школи в роки української державності, яка передбачала розвиток ціннісно-освітніх ідей у межах тогочасної національної освітньої парадигми.

Зроблено висновки, що, незважаючи на всі труднощі в становленні та розвитку трудової школи на Українських землях досліджуваного періоду, можна сміливо стверджувати, що і сама трудова школа, і ідеї, які лежали в її основі, були надзвичайно важливими та цінними для тогочасного українського суспільства.

Ключові слова: освіта; трудова школа; ціннісні аспекти трудової школи.

Abstract. The article reveals axiological and historical-pedagogical aspects of the formation and development of the vocational school in Ukraine from the second half of the XIX century until 1919. Conducted analysis of axiological and historical-pedagogical aspects of the formation and development of the vocational school in Ukraine in the second half of the nineteenth century - 1919 has proved that this period is characterized by significant axiological and structural transformations of the then educational sphere. On the one hand, this was manifested in the strict control and despotic imperial policy, which instructed imperial officials to ruthlessly destroy any manifestations of educational democracy and the development of national educational trends in Ukraine,

and on the other hand, society's demands and time to develop a new, more democratic, education system which had to be based on preparing young people for life.

The article reveals the main ideas and approaches that formed the basis for the development of a vocational school in the territory of Ukraine. It has been established that in the specified period, the ideas of free and vocational education of students became especially popular in Ukraine among the progressive segments of the population. The particular value of these ideas for Ukrainian teachers was that they were based on the principles of democratic and humanistic nature, which opened up significant opportunities for teachers in the way of democratization of the educational process, updating the content, forms and methods of teaching and educating students. These ideas and approaches, along with the requirement of universal access to education, formed the basis for the development of a single vocational school during the years of Ukrainian statehood, which provided for the development of the value-based educational ideas within the then national educational paradigm.

It is concluded that, despite all the difficulties in the formation and development of the vocational school in Ukraine within the period under study, we can safely say that vocational school itself and the ideas underlying it were essential and valuable for the Ukrainian society at that time.

Keywords: education; vocational school; value aspects of vocational school.

ВСТУП

Проблема реформування підходів до здійснення професійного й трудового виховання молоді в Україні є надзвичайно важливою, а її розв'язок безумовно потребує ґрунтовного історико-педагогічного та аксіологічного аналізу усіх аспектів становлення та розвитку трудової школи на теренах України в різних історичних, суспільно-політичних, освітніх та аксіологічних умовах. В цьому контексті особливо цікавим буде аналіз історико-педагогічних та аксіологічних аспектів становлення та розвитку трудової школи на теренах України від початку її становлення на українських землях в другій половині XIX століття і до 1919 р. – коли суспільно-політичні зміни призвели до значних трансформацій всієї тогочасної системи освіти.

Проведений аналіз досліджень і публікацій, з означеної проблематики, засвідчив що хоча досліджувана проблема і не нова. Так, питання історії вітчизняної освіти означеного періоду розкривають в своїх працях Л. Артемова [2], Г. Васькович [5], Н. Дічек [8] тощо. Різні аспекти питання становлення і розвитку трудового навчання та виховання на теренах України досліджували Є. Антипін [1], Г. Білавич [3], В. Дідух [7], С. Мазуренко [12] тощо.

Проте, поза увагою науковців залишилися питання, пов'язані з аксіологічними аспектами становлення та розвитку трудової школи на теренах України досліджуваного періоду.

Метою статті є дослідження аксіологічних та історико-педагогічних аспектів становлення і розвитку трудової школи на теренах України в другій половині XIX ст. – 1919 р.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідно зазначити, що питання трудової підготовки учнівської молоді, в тому числі й становлення та розвитку трудової школи, як важливого засобу підготовки молоді до життя, є далеко не новим. Над різними аспектами цього питання задумувалися відомі мислителі, філософи й педагоги починаючи з давніх-давен і до наших днів. В тому числі й такі відомі мислителі: античності як Демокріт, Антисфен, Кратет Фіванський, доби відродження – Т. Мор та Т. Кампанелла, епохи просвітництва – Ж. Руссо та Й. Песталоцці [18, с. 5-23]. Та особливої актуальності й суспільної значимості це питання набуло у другій половині XIX століття.

Друга половина XIX ст. в світі охарактеризувалась значним промисловим розвитком, що був зумовлений досягненнями машинних технологій виробництва та переходом від мануфактурного виробництва до машинного – великого фабрично-заводського виробництва. Це своєю чергою зумовило потребу в цілеспрямованій підготовці підростаючих поколінь до трудової діяльності, передачі їм досвіду застосування знарядь праці та ознайомлення з виробничими технологіями. А отже,

загострило питання про трудове виховання молоді, у тому числі й у процесі їх шкільного навчання.

Тому, починаючи з середини XIX століття практично в усіх розвинених країнах світу, особливо в тогочасній Франції, Німеччині, Великобританії, США, Фінляндії та Японії заговорили про необхідність освітніх реформ та перетворення шкіл за своєю суттю з просто освітніх в освітньо-трудові. Ці ідеї послужили основою для впровадження ручної праці як важливої складової шкільної освіти практично всіх Європейських держав. Так, починаючи з 1866 року ручна праця вводиться, як обов'язковий навчальний предмет, в усіх початкових школах та учительських семінаріях Фінляндії, і в скорому часі стає обов'язковою для вивчення практично в усіх європейських державах.

Не минули ці тенденції й ті держави в склад яких входили українські землі, насамперед це стосується Російської імперії. Потрібно зазначити, що імперська освітня політика стосовно українських земель була достатньо жорсткою: заборонялося викладання українською мовою, школа, як і вся освітня галузь, перебувала під жорстким імперським контролем, заборонялися та викорінювалися будь-які паростки демократії та вільнодумства, в освітній галузі жорстко дотримувалися принципу становості, а навчання здійснювалося російською мовою, чим у значній мірі обмежувався доступ більшості українців до освіти. Зокрема В. Філінюк [24, с. 414], з посиланням на архівні джерела [27] зазначає, що значній більшості дітей українського селянства важко давалася російська мова, учні її практично не розуміли, а отже, і не могли на належному рівні сприймати навчальний матеріал, що в результаті впливало на їх низьку успішність. Однак, незважаючи ні на такий стан освіти, ні на численні звернення багатьох педагогів, ухвали повітових і губернських земств, міських дум тощо, українцям практично так і не вдалося, до 1917 року – який ознаменував собою падіння царизму та початок нового витку боротьби українського народу за власну державність, досягти введення в школу рідної мови. Більше того, спроби прогресивного вчительства розширити зміст і обсяг шкільних навчальних програм, впровадити більш ефективні й сучасні методи навчання наражались на значні офіційні перешкоди. Внаслідок цього якість загальноосвітньої підго-

товки тогочасних учнів на українських землях була дуже низькою [24, с. 414].

В таких умовах відбувалося становлення трудової школи на теренах України у другій половині XIX століття. Незважаючи на значний імперський тиск на освітню сферу в Україні друга половина XIX – початок XX ст. ознаменувався привнесенням до педагогічної науки і практики нових ідей, зокрема ідей вільного й трудового виховання учнів. Ці ідеї йшли із країн Західної Європи та США й отримували позитивні відгуки і підтримку в тогочасному середовищі прогресивного учительства. При цьому, вони були популярними як на підросійській Україні, так і на західно-українських землях, що входили до складу Австро-Угорської імперії.

Найбільше до поширення ідей впровадження ручної праці та трудового виховання в навчальні заклади на території Російської імперії, а отже і землях підросійської України, прилучилися такі видатні постаті як попечитель Одеського, а пізніше й Київського навчальних округів М. Пирогов та особливо К. Ушинський, саме вони одними з перших на теренах Російської імперії здійснили наукове психолого-педагогічне обґрунтування виховного впливу праці на розвиток особистості.

Так, М. Пирогов, у 1858-1861 рр. перебуваючи на посаді попечителя Київського навчального округу, намагаючись з'ясувати причини низької популярності повітових училищ серед міщан, ремісників і купців прийшов до висновку, що це пов'язано насамперед з обов'язковістю освіти для доступу до цехів, гільдій та отримання права на торгівлю, а також незначною потребою освіти з боку самого суспільства для досягнення промислових і торгівельних цілей. Тому він наголошував, що для популяризації освіти серед міщан необхідно: 1) зробити обов'язковою для одних грамотність, для інших – закінчення курсу в елементарних училищах, надавши лише грамотним можливість отримати торгові посвідчення, вступити із селян у міщани в цехи, і лише тим, хто завершив навчання в училищі, дозволити вступати до гільдій; 2) пристосувати навчання в елементарних школах до справжніх потреб міського товариства, яке для досягнення промислових і торгівельних цілей не вимагає нічого, окрім закону Божого, грамотності, уміння читати і писати [14, с. 107].

К. Ушинський в 1860 р. у своїй статті [22] обґрунтовує важливість трудового виховання для цілісного становлення особисті дитини та вказує на те, що учнівська праця є основою їх трудового виховання, яке дозволить не тільки розвинути фізичні, розумові та морально-етичні якості учнів, а й сформувати власні ціннісні установки та підготувати молоде покоління до життя, до створення ними в подальшому необхідних суспільству матеріальних благ. Вказував науковець і на те, що учнівська праця та трудове виховання загалом дозволить учням пізнати відчуття щастя та свободи розвитку. Особливо науковець наголошує на тому, що підготовка молоді у процесі шкільної освіти до праці повинна стати однією з першочергових освітніх завдань оскільки саме праця дозволяє людині досягти поставлених цілей [23, с. 6-23]. Зокрема, він говорить про те, що важливим для педагогіки є висновок, який обумовлений психологічним значенням праці та полягає в тому, що виховання не тільки повинно розвивати розум людини та надати їй певний визначений об'єм знань, а й повинне розвинути в людині жагу до праці, без якої життя людини не зможе стати достойним та щасливим. І тут же науковець, додає, що потреба праці є в людині вродженою, але вона здатна розвиватися або навпаки притухати в залежності від тих умов у яких розвивається людина, особливо в дитячо-юнацькому віці [23, с. 19].

Як видно з аналізу, уже згаданої нами статті К. Ушинського [23, с. 6-23], він уже у 1860 році вів мову про значну особистісну та суспільно значиму цінність трудового виховання учнів, становлення та розвитку такої школи, за своєю суттю – трудової, яка б цілісно поєднувала в собі освітній та навчально-трудова компоненти підготовки учнів. Більше того, у іншій своїй статті, яка присвячена питанню обґрунтування необхідності відкриття ремісничих шкіл у столицях [21], К. Ушинський аргументовано доводить важливість створення державних ремісничих шкіл та класів, при цьому він вказує на те, що діти повинні оволодівати ремеслами під наглядом кваліфікованого вчителя у спеціально створених для них навчальних умовах (спеціально оснащених навчальних майстернях), водночас відбуватися це повинно в привичному для них учнівському колективі та середовищі, а не у виробничих цехах та майстернях серед реальних робітників основним завданням яких є випуск

продукції, а не розвиток особистості учнів [21, с. 185-191].

У відповідь на суспільні запити та наукові обґрунтування важливості трудового виховання учнів у процесі їх шкільної підготовки запровадження ручної праці та трудового виховання учнів на Українських землях почалося з другої половини XIX ст. Перший ремісничий клас на теренах України було започатковано в Одеському навчальному окрузі у 1865 р. [7]. По суті, саме з 1865 року ми можемо вести мову про зародження трудової школи на теренах України.

І. Веремійчик [6, с. 9-11], аналізуючи процес становлення ручної праці в школах України дореволюційного періоду, вказує на те, що у другій половині XIX століття ідея впровадження ручної праці у загальноосвітню школу поширилася по всій території України. Він зазначає, що спочатку трудове навчання запроваджують в навчальні заклади м. Коростишева, а згодом у Херсонській, Катеринославській та Чернігівській та інших губерніях [6, с. 10]. Загалом, уже до 1880 р. вивчення ручної праці здійснювалося в Київській, Волинській, Новобузькій, Острозькій та Херсонській вчительських семінаріях, а також, в Глухівському педагогічному інституті [7].

І це при тому, що, як зазначає Н. Дічек, у Російській імперії ручну працю, як окремий навчальний предмет, запровадили у навчальні програми народних училищ лише у 1884 році. При цьому, шлях від офіційного визнання у Російській імперії ручної праці як самостійного навчального предмету до практичного його поширення та реалізації в освітніх закладах був складним, оскільки на той час, для його запровадження, не було забезпечено необхідних матеріально-технічних та педагогічних умов [8]. В цьому ж контексті В. Дідух зазначає, що найшвидшими темпами на території України ручна праця поширювалася в Одеському навчальному окрузі, а в інших навчальних округах на Українських землях впровадження вивчення учнями ручної праці в школи відбувалося набагато швидше та ефективніше, ніж це відбувалося в цілому по Російській імперії [7].

Поряд з К. Ушинським та М. Пироговим, значну роль в поширенні на території підросійської України ідей трудової спрямованості шкільного навчання учнів відіграли погляди

таких відомих на освітянській ниві постатей як: директор народних училищ Херсонської губернії В. Фармаковський, діяч земської освіти барон М. Корф, інспектор народних училищ при управлінні Київського навчального округу, а пізніше й директор народних училищ Київської губернії Т. Лубенець, педагоги П. Христанович, А. Вержбицький, С. Русова, Я. Чепіга тощо. При цьому педагоги досліджували та обстоювали різні аспекти і підходи до ручної праці та трудового виховання учнів. Так, наприклад, А. Вержбицький та В. Фармаковський обстоювали ручну працю як засіб залучення учнів до процесу їх активної навчально-трудової діяльності, С. Русова розглядала ручну працю дітей як необхідну виховну умову та засіб їх розвитку, Т. Лубенець та Я. Чепіга основний наголос робили на виховному впливі праці на особистість дитини.

На західноукраїнських теренах поширенню трудової школи сприяли погляди таких видатних мислителів як О. Духнович та І. Франко. Так, С. Мазуренко, дослідниця питань становлення та розвитку трудового навчання на теренах України, вказує на те, що О. Духнович, ще на початку XIX ст., обґрунтовував важливість трудового виховання. Зокрема вона зазначає, що О. Духнович, «був першим українським педагогом, який теоретично обґрунтовував мету і завдання трудового навчання, визначив його як засіб всебічного виховання, сформував зміст і методи трудового навчання за видами праці. Педагог був переконаний, що розвиток ремесла та кустарно-художніх промислів певною мірою сприяють добробуту селян та зростанню народної культури» [12].

Так, в своїй основній педагогічній праці [9], що була опублікована в 1857 році у м. Львові, О. Духнович особливо наголошував на важливості виховання в учнівській молоді працьовитості. Тому він обґрунтовував важливість та обов'язковість трудового навчання та виховання учнів, приділивши при цьому значну увагу посиленій праці учнів, у тому числі й у сільському господарстві [28]. Зокрема він вказував на те, що у процесі навчання учні повинні оволодівати реально важливими для них знаннями, а оскільки землеробство в свідомості та діяльності більшості українців відігравало надзвичайно важливу роль то і учні також повинні оволодіти суспільно важливими трудовими знаннями та уміннями й ма-

ти можливість скористатися ними при занятті огородництвом та садівництвом, чи занятті іншими видами діяльності або ремеслами. Більше того, О. Духнович одним з перших вказував на необхідність створення в школах спеціальних, в тому числі й матеріально-технічних, для трудового виховання учнів. Зокрема, ним особо наголошувалося на необхідності створення при кожній школі свого саду та огорожу в яких учні могли б на практиці оволодівати необхідними уміннями та навичками землеробства [9, с. 32].

Також, як зазначає С. Мазуренко, О. Духнович пропонував навчати учнів в школі вишивці, виготовленню різноманітних прикрас та плетінню декоративних ланцюжків з дроту, основам гончарства, зокрема ліпленню з глини посуду, різьбленню деревини, основам деревообробки, зокрема струганню деревини, а також для хлопчиків, пропонувалося навчатися основам ковальства та виготовленню сільськогосподарських знарядь [12].

Значної популярності в той час набувають праці французького науковця і педагога Е. Демоліна (*Edmond Demolins*) в яких він обґрунтовує необхідність фізичного виховання та фізичної праці учнів як засобів розвитку їх самостійності, ініціативності та гарту їх тіла і волі.

На початку XX ст. у Варшаві з дозволу російської цензури вийшла праця Е. Демоліна «Нове виховання» у перекладі Я. В. Давіда. У цій праці процитовано програму діяльності Абботсхолма і, зокрема, наголошено на тому, що завданням школи є пробудження інтересу до промислової діяльності, розвиток уміння оцінювати працю, як власну, так і інших людей. У праці подано програму навчання у новій школі. Наголошено на трьох напрямках практичної діяльності у ній: 1) городництві та рільництві; 2) роботах з деревом та металом; 3) зведення фільварків та фабрик, вирощування і збирання рослин, тварин і мінералів, землемірництво тощо. Автор наголошує на основних напрямках діяльності школи продовж останніх трьох років навчання: 1) літературні і гуманітарні дисципліни; 2) математичні і природничі дисципліни; 3) рільництво і колонізація; 4) промисловість і торгівля [30, с. 112-117].

У передмові перекладача проаналізовано найбільш важливі аспекти праці, які варто було б запозичити як корисний і важливий

досвід. Зокрема Я. В. Давід пропонує впровадити до системи виховання такі ідеї: 1) індивідуалізацію виховання, свободу, що має надаватися учневі при виборі занять, предметів і самовихованні, розвиток відповідальності за власну діяльність; 2) ставлення педагога до вихованця, доброзичливе і просте, вільне від примусу і формалізму [30, с. 7].

У передмові не йде мова про професійний вишкіл учнів, однак його аналіз складає значний обсяг перекладеного твору, а відтак очевидно, що керуватися настановами Е. Демоліна могли б і педагоги професійних шкіл.

Також, наприкінці XIX – початку XX ст. на українських землях серед науковців-педагогів набувають популярності освітні погляди відомого американського філософа, психолога та педагога-реформатора Д. Дьюї (*John Dewey*). Він обґрунтовував, що навчання не повинно бути тільки засобом передачі певної суми знань учням, а повинно стати засобом для їх подальшої діяльності, адже дитина найбільше цікавиться тим, що вона здатна зробити сама. Тим самим, зробивши акцент на підготовку учнів до їх майбутньої суспільно-корисної діяльності, Д. Дьюї одному з перших вдалося об'єднати в шкільному навчанні пізнання і діяльність. Основний акцент Д. Дьюї робить на практичну роботу учнів, що дозволило не тільки сформувати потрібні уміння й навички, а й ознайомленню учнів зі світом професій та формування поваги до чесної суспільно-корисної праці, що також сприяло їх загальному розвитку [16; 17, с. 133-136].

У школі Дьюї на передній план вийшов трудовий принцип – праця ставала вихідним моментом освітньої і виховної роботи школи, джерелом знань та умінь, досвідом, що дає поштовх думці дитини, методом організації шкільної роботи, застосуванням дитячої самодіяльності. Однак революція, не переконання Н. Попової, розширила розуміння трудового принципу – основою шкільної роботи стала праця не лише домашня із самообслуговування, як це було у Дьюї, але також праця індустріальна і землеробська, народно-господарська діяльністю і водночас трудова діяльність самих дітей [15, с. 127].

Серед галицького учительська користувалася популярністю також праця відомої американської вчительки, послідовниці ідей Д. Дьюї та

розробниці методу навчання «Дальтон-план», Х. Паркхерст (*Helen Parkhurst*) «Навчання згідно з Дальтон-планом» [32]. Рецензуючи її, львівський педагог П. Домбровський писав: ця нова система сприяє виробленню у молоді розумової самодіяльності, виховання здатності і любові до праці, розвиток максимальної продуктивності індивідуальної праці учня, відповідно до його індивідуальних рис, соціалізації учнів у процесі праці [29, с. 253].

На початку XX ст. у педагогічному середовищі значної популярності набула ідея трудової школи відомого німецького науковця-педагога Г. Кершенштайнера (*Georg Michael Kerschensteiner*), який одним із перших надав трудовій школі відповідне наукове обґрунтування. Він вважав, що оскільки виробництво досягло того рівня розвитку, який дозволив розділити працю на відповідні професії то відповідно і кожна людина повинна володіти професійною спеціалізацією, а отже, повинна отримати певну професію під час свого навчання. При цьому, ручну працю учнів він насамперед розглядав як засіб отримання ними власного трудового досвіду [10, с. 215-216].

Необхідно зазначити, що всі тогочасні наукові течії і підходи до формування та розвитку трудової школи, що набули популярності в українському освітньому просторі, володіли значним аксіологічним аспектом та в подальшому відіграли значну роль в становленні національної системи освіти в період визвольних змагань. Адже, в основі цих педагогічних поглядів лежали ціннісні орієнтації, настанови та переконання демократично-гуманістичного характеру. Так, М. Рубінштейн, у своїй статті [18, с. 5-23], зазначає, що трудова школа це: «в серцевині своїй демократична школа», «школа активізму та самодіяльності», «це прорив в шкільну атмосферу широких виховних задач, задач епохи, головна ставка якої не тільки знання, а і характер» [18, с. 8].

Однією з найбільш популярних та поширених у вітчизняному освітньому просторі на той час була ідея трудової школи Г. Кершенштайнера, яка стала об'єктом ретельного аналізу багатьох вітчизняних науковців й педагогів. Зокрема, С. Русової («Ідейні підвалини школи» 1913 р., «Єдина діяльна (трудова) школа» 1921 р.), М. Котляренка («Ручна праця в школі» 1918 р.), В. Роднікова

(«Огляд літератури з питань трудової школи» 1919 р.) тощо [20, с. 310].

Потрібно зазначити, що праці Г. Кершенштайнера були достатньо популярними не тільки на підросійській території, а й на українських землях, що ввійшли до складу Австро-Угорської імперії, а пізніше й Другої Речі Посполитої. Наприклад, його праця «Поняття школи праці» [31] неодноразово видавалася на території Другої Речі Посполитої та набула там великої популярності.

Всі розробники ідей трудової школи, що мали значний вплив на формування і розвиток трудової школи як на підросійській Україні, так і на західноукраїнських землях, та їх послідовники, не тільки сповідували цінності гуманізму, ідеї вільного й трудового виховання, передбачали демократизацію освітнього процесу і формування дитини як цілісної особистості здатної до успішної самореалізації в тогочасному суспільстві, а і заклали підвалини створення української трудової школи в часи визвольних змагань 1917-1919 рр.

Роки відновлення української державності (1917-1919) охарактеризувалися складним періодом визвольних змагань українців та їх боротьбою за незалежну державу, що не змогло не відобразитися і на освіті, в тому числі й трудовій школі. Потрібно відзначити, що українцям за дуже короткий час існування Української Народної Республіки (УНР), Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) та їх злуки в єдину державу вдалося зробити достатньо багато в освітній сфері. Так, з перших днів проголошення УНР на підконтрольних їй українських землях було взято курс на українізацію освітнього процесу та створення національної системи освіти, яка базувалася на національно-демократичних принципах. Проголошувалося, що школа має бути єдиною для всіх, і всі мають право на безкоштовну освіту із забезпеченням учнів підручниками, одежею та харчами, передбачалося, що освіта повинна бути світською та обов'язковою [5, с. 59-80]. Водночас, надзвичайно важливим в системі освітньої політики УНР було питання трудового виховання підрастаючого покоління оскільки, Українська республіка потребувала молодих людей здатних до розумного, усвідомленого господарювання [26].

П. Тушкан вказує на те, що в тогочасному українському педагогічному дискурсі домінувала думка про те, що учні в процесі свого шкільного навчання повинні не тільки розрізняти й розуміти суть оточуючих, в їх повсякденному житті, трудових процесів, а й самим долучатися до посильної праці. Забезпечення реалізації цього завдання шкільної освіти тогочасні педагоги вбачали у впровадженні у шкільну освіту трудового підходу, який передбачав трудове виховання учнів шляхом їх залучення до ручної праці [19, с. 228-235]. Тому уроки з ручної праці розглядалися як важливий та необхідний компонент шкільного навчально-виховного процесу. Підтверджує цю думку і Є. Антипін [1, с. 45-47], який зазначає, що попри всі складності тогочасного історичного моменту, педагогічна думка тих років розвивалася у контексті ідей трудового виховання дітей та молоді. Зокрема, такі відомі тогочасні педагоги як С. Русова, О. Музиченко та М. Котляренко розглядали трудове виховання в широкому його розумінні, а їх ідеї та погляди щодо трудового виховання учнів лягли в основу тогочасної нової школи [1, с. 45].

Важливими в цьому контексті були також й погляди населення, зокрема селянства, у розумінні яких уміле господарювання та уміння працювати своїми руками, зокрема й на землі, у власному домашньому господарстві, важливі значно більше чим, достатньо абстрактний для розуміння більшості тогочасного українського селянства, розумовий потенціал. Тому розвиток та формування трудових умінь та навичок в учнів у процесі їх шкільного навчання цінувалися ними значно вище чим просто їх розумовий розвиток, оскільки селяни не вважали розумову працю такою, яка потребувала значних зусиль та часу на оволодіння нею [11, с. 244-245].

Як зазначають Л. Білецький та І. Герасимович в енциклопедії українознавства [4, с. 933-934], наприкінці 1917 року спеціальна комісія організована міністерством освіти УНР почала укладати план і програми єдиної трудової школи. Напрацьовані комісією план і програми були ухвалені наприкінці 1918 року на II Всеукраїнському учительському з'їзді. Згідно розробленого і затвердженого плану єдиної трудової школи навчання повинно було тривати 12 років й поділятися на три ступені: 1 ступень, 1-4 класи – молодша основна школа; 2 ступень, 5-8 класи – старша основна школа;

3 ступень, 9-12 класи – так звана «колегія» – загальноосвітня школа. При цьому потрібно зазначити, що хоча професійна освіта не входила в схему єдиної трудової школи, але на кожному з її ступенів можна було утворювати професійну школу: на першому ступені – нижчу; на другому – середню; третя ступінь єдиної школи так звана «колегія» ділилася на декілька типів: на колегії з двома класичними мовами; колегії з однією (латинською) мовою; реальні колегії тощо. Нажаль, воєнні події не дозволили в повній мірі втілити в життя план єдиної трудової школи [4, с. 934].

З метою розвитку трудової підготовки учнів та підготовки їх до ручної праці міністерством народної освіти УНР було створено спеціальну інституцію – Музей ручної праці, який повинен був стати педагогічно-просвітницьким центром, можна сказати, що й науково-дослідною установою в структурі якої повинні були функціонувати лабораторії призначені для досліджень, розробки, впровадження та популяризації методик, що підвищують ефективність навчання учнів ручної праці та їх цілісного трудового виховання, підготовки відповідних методичних рекомендацій для вчителів, організації спеціальних навчальних курсів (на подоби курсів підвищення кваліфікації) для вчителів, а також, спеціальні класи праці та педагогічна бібліотека [25].

Особливо цінним для становлення та розвитку української трудової та професійної школи, в створюваній системі освіти доби визвольних змагань українського народу та відновлення української державності, стало те, що освіта будувалася на демократично-гуманістичних принципах, освітній процес набув загальнонародного та національного характеру, для всіх, незалежно від їх соціального та майнового статусу, національності та віросповідання, забезпечувався рівний доступ до освіти, а сама освіта носила прикладний характер та була націлена на реальну підготовку молоді до життя.

Цінним було і те, що для забезпечення демократичності та освітніх прав представників національних меншин управління школою було передано губернським та повітовим комісаріатам, які складалися з чотирьох українців та трьох представників нацменшин, які спільно вирішували всі питання, що стосувалися шкільної освіти УНР, в тому числі, її

українізації й забезпечення освітніх прав представників нацменшин та їх культурно-освітнього розвитку [2, с. 269].

Значна увага в той час також приділялася розвитку структури та мережі навчальних закладів. Так, упродовж 1917 р. в Києві було відкрито другу та третю українські гімназії, у великих промислових містах, таких як Харків, Чернігів, Херсон, Полтава тощо, було відкрито понад 40 українських гімназій, приблизно 25% всіх шкіл м. Києва перейшли на українську мову навчання [13, с. 342]. В Києві було відкрито перший український народний університет, такі ж університети також були засновані у Харкові, Миколаєві та Одесі, виділено кошти на створення національних університетів в Умані та Кам'янці-Подільському. Приділяється значна увага розвитку технічної науки, так в 1917 році в Києві відкривається ще один заклад вищої освіти – технічного профілю, виділяються значні кошти на розширення та покращення матеріально-технічного забезпечення закладів освіти технічного профілю, зокрема Київському політехнічному інституту на ці цілі було виділено 149000 крб. Активно розширюється структура уже існуючих університетів та інститутів, відкриваються нові факультети, кафедри та спеціальності з яких здійснювалася підготовка студентів. Особливо активно розвивалася структура педагогічних навчальних закладів адже, молода Українська республіка потребувала великої кількості нових вчителів. Загалом, у 1917-1918 н. р. на території УНР уже функціонувало 5400 початкових шкіл, в яких працювало 62000 учителів, здійснювалися значні заходи з відкриття нових та українізації вже існуючих закладів освіти. Так, в той час окрім університетів та інститутів, було засновано понад 100 українських гімназій, відкрито спеціалізовані агрономічні школи, технічні, педагогічні та медичні училища. Здійснювалася велика робота з ліквідації неписьменності серед дорослого населення, з цією метою на території УНР було значно розширено мережу курсів для ліквідації неписьменності [2, с. 270].

Загалом основними засадами за якими повинна була функціонувати єдина трудова школа в УНР були: 1) національний характер школи; 2) забезпечення всім учням можливості пройти всі ступені навчання відповідно до їх здібностей; 3) виховання активності, ініціативи та творчих здібностей учнів; 4) принцип

естетизму в навчанні й вихованні; 5) ініціатива педагогічних рад в організації навчально-виховного процесу [4, с. 934].

Подібні тенденції були і на західноукраїнських землях. Зокрема, Л. Білецький та І. Герасимович зазначають, що за короткий час української державності на західноукраїнських землях, що ознаменувався проголошенням ЗУНР, було організовано повітові шкільні ради, поступово українізовувалися існуючі школи та інші заклади освіти, відкривалися нові, в тому числі й приватні заклади освіти. По містах, де були польські школи їх переведено на коедукативні, одні з українською, інші з польською мовою навчання. В школах з мовою викладання нацменшин (польською, німецькою, єврейською тощо) запроваджувалося вивчення української мови [4, с. 934]. Важливим аспектом в освітній політиці на західноукраїнських землях була підготовка молоді до життя та виховання в учнів господарської культури. Так, Г. Білавич зазначає, що визначальними рисами виховання господарської культури в учнів на західноукраїнських землях досліджуваного періоду були «практично-активістський, особистісно орієнтований, творчо-креативний характер. Усі її форми й засоби орієнтували на формування практичних умінь і навичок, де домінували практичні методи навчання. Практична діяльність ставала і результатом оволодіння необхідними знаннями, і формою самонавчання, саморозвитку; спонукала учасників навчально-виробничого процесу до вдосконалення їхніх природних нахилів, здібностей, творчості, ініціативи тощо. При цьому мали створюватися належні умови для реалізації молоддю свого природного потенціалу, щоб вона виступала активним суб'єктом, а не пасивним об'єктом виробничого процесу» [3, с. 42-43].

Також потрібно зазначити, що освітні підходи усіх урядів у роки української державності була в принципі однаковою, тому зміни урядів загалом не мали негативних впливів на становленні та поширенні національної освітньої системи та єдиної трудової школи на теренах України [4, с. 934]. В основі якої лежали гуманістично-демократичні принципи, а основним завданням було формування всебічно розвиненої особистості, яка б оволоділа необхідними для доброго життя цінностями та керувалася ними у своєму житті [13, с. 350].

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз історико-педагогічних та аксіологічних аспектів становлення та розвитку трудової школи на теренах України в другій половині XIX ст. – 1919 р. засвідчив, що цей період характеризуються значними аксіологічними та структурними трансформаціями тогочасної освітньої сфери. З однієї сторони це жорсткий контроль і деспотизм імперських чиновників від освіти який нещадно нищив будь-які прояви освітнього демократизму та розвитку національних освітніх тенденцій на теренах України, а з іншої, запити суспільства та вимоги часу на розвиток нової, більш демократичної, системи освіти в основі якої реально лежатиме підготовка молоді до життя. У зв'язку із цим на Українських землях особливої популярності набули ідеї вільного виховання учнів, важливою складовою якого було й трудове виховання. Особлива цінність цих ідей для українських педагогів полягала в тому, що вони базувалися на засадах демократично-гуманістичного характеру. Який розкривав значні можливості для педагогів в питаннях демократизації освітнього процесу, оновлення змісту, форм і методів навчання та виховання учнів. Ці ідеї та підходи, поряд із вимогою загальної доступності освіти лягли в основу розвитку єдиної трудової школи в роки української державності, яка передбачала розвиток ціннісно-освітніх ідей у межах тогочасної національної освітньої парадигми.

Характерними особливостями ідей, що знайшли відображення в становленні трудової школи в період відновлення української державності та водночас відображають її суспільну та освітню цінність для всього населення на теренах тогочасної України безумовно стали: рідна мова, гуманізм, світський та загальнонародний характер освіти, всезагальна доступність до неї всіх верств населення незалежно від їх соціального стану, етнічного походження та релігійних переконань, урахування особливостей освітніх потреб та інтересів нацменшин, патріотизм, моральність, самодіяльність, трудовий характер, формування працелюбності й господарської культури підростаючого покоління, а також свобода виховання і свобода педагогічної діяльності. Мету виховання у цей період окреслювали як формування нового типу людей – освічених, самодіяльних, активних, рішучих, впевнених у своїх силах, працелюбних, мора-

льно та інтелектуально розвинених, готових до самореалізації у особистісному, трудовому, родинному, громадянському і державному житті [13, с. 304].

Загалом, незважаючи на всі труднощі становлення і розвитку трудової школи на Україн-

ських землях досліджуваного періоду, можна сміливо стверджувати, що і сама трудова школа, як і ідеї, які лежали в її основі, були надзвичайно важливими та цінними для тогочасного українського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Antypin, Ye. (2017). Idei pro trudove vykhovannia ditei v pedahohitsi doby ukrainskoi re-voliutsii (1917–1921) [Ideas about labor education of children in pedagogy of the Ukrainian revolution (1917–1921)]. In *Rozvytok osvity v dobu Ukrainiskoi revoliutsii (1917–1921)* (p. 45–47). Kyiv: Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho (in Ukrainian)
[Антипін, Є. (2017). Ідеї про трудове виховання дітей в педагогіці доби української революції (1917–1921). В *Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921)* (с. 45–47). Київ: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського].
2. Artemova, L. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy* [History of pedagogy of Ukraine]. Kyiv: Lybid (in Ukrainian)
[Артемова, Л. (2006). *Історія педагогіки України*. Київ: Либідь].
3. Bilavych, H. (2016). *Teoriia i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u zakhidnii Ukraini (druha polovyna XIX – seredyna 40-kh rokiv XX stolittia)* [Theory and practice of economic education of students and adults in western Ukraine (second half of the XIX - mid 40's of the XX century)] (Doctoral dissertation), Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian)
[Білавич, Г. (2016). *Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у західній Україні (друга половина XIX – середина 40-х років XX століття)* (Докторська дисертація), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ].
4. Biletskyi, L., & Herasymovych, I. (1995). *Roky ukrainskoi derzhavnosti. Entsyklopediia Ukrainoznavstva. Zahalna chastyna* [Years of Ukrainian statehood. Encyclopedia of Ukrainian Studies. The general part]. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereleznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy (in Ukrainian)
[Білецький, Л., & Герасимович, І. (1995). *Роки української державності. Енциклопедія Українознавства. Загальна частина*. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України].
5. Vaskovych, H. (1969). *Shkilnytstvo v Ukraini (1905-1920)* [Schooling in Ukraine (1905-1920)]. Miunkhen: Ukrainyskyi vilnyi Universytet (in Ukrainian)
[Васькович, Г. (1969). *Шкільництво в Україні (1905-1920)*. Мюнхен: Український вільний Університет].
6. Veremiichyk, I. (2004). *Ruchna pratsia v shkolakh Ukrainy dorevoliutsiinoho periodu. Metodyka trudovoho navchannia v pochatkovii shkoli* [Manual labor in schools of Ukraine of the pre-revolutionary period. Methods of labor training in primary school.]. Ternopil: Malva-OSO (in Ukrainian)
[Веремійчик, І. (2004). *Ручна праця в школах України дореволюційного періоду. Методика трудового навчання в початковій школі*. Тернопіль: Мальва-ОСО].
7. Didukh, V. (2004). Stanovlennia trudovoho navchannia na terenakh Ukrainy v dorevoliutsiinnyi period [Formation of labor training in Ukraine in the pre-revolutionary period]. *Trudova pidhotovka v zakladakh osvity*, 3. Retrieved from <http://pozashkilliya.ostiv.in.ua/publication/code-6099354617AE/lis> (in Ukrainian)
[Дідух, В. (2004). Становлення трудового навчання на теренах України в дореволюційний

період. *Трудова підготовка в закладах освіти*, 3. URL:
<http://pozashkillya.ostriv.in.ua/publication/code-6099354617AE/lis>].

8. Dichek, N. (2009). *Idei manualizmu u vitchyzniani pedahohitsi: trudova shkola P. Khrystyanovycha (1890 – blyzko 1912)* [Ideas of manualism in domestic pedagogy: the labor school of P. Khrystianovich (1890 - about 1912)]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh*, 1, 53–63 (in Ukrainian)
 [Дічек, Н. (2009). Ідеї мануалізму у вітчизняній педагогіці: трудова школа П. Христіановича (1890 – близько 1912). *Історико-педагогічний альманах*, 1, 53–63].
9. Duhnovich, A. (1857). *Narodnaja pedagogija v pol'zu uchilishh i uchitilej sel'skih* [Narodnaia pedahohyia v polzu uchylyshch y uchytylei selskykh] (Vol. I). L'vov: Svet (in Russian)
 [Духнович, А. (1857). *Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских* (Часть I). Львов: Свет].
10. Piskunov, A. (Ed.). (2001). *Istorija pedagogiki i obrazovaniya. Ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobytnom obshchestve do konca XX v.* [History of pedagogy and education. From the birth of education in primitive society to the end of the 20th century] (2nd ed.). Moscow: Sfera (in Russian)
 [Пискунов, А. (Ред.). (2001). *История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в.* (2-е изд.). Москва: Сфера].
11. Kryzhanovska, O. (2011). *Osvita y kultura ukrainskykh selian naprykintsi XIX – u pershii polovyni XX st.* Education and culture of Ukrainian peasants in the late eighteenth - in the first half of the nineteenth century] *Problemy istorii Ukrainy XIX - pochatku XX st.*, 19, 243–264 (in Ukrainian)
 [Крижановська, О. (2011). Освіта й культура українських селян наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. *Проблеми історії України XIX - початку XX ст.*, 19, 243–264].
12. Mazurenko, S. (2010). *Stanovlennia trudovoho navchannia v narodnii shkoli v kintsi XIX st.* [Formation of labor education in public school in the late nineteenth century] *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky*, 76 (in Ukrainian)
 [Мазуренко, С. (2010). Становлення трудового навчання в народній школі в кінці XIX ст. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*, 76].
13. Nevmerzhytska, O. (2013). *Aksiologichni vymiry vitchyznianoho osvithnoho prostoru: istorychnyi aspekt* [Axiological dimensions of the domestic educational space: historical aspect]. Drohobych: Drohobytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Ivana Franka (in Ukrainian)
 [Невмержицька, О. (2013). *Аксіологічні виміри вітчизняного освітнього простору: історичний аспект*. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка].
14. Пироговъ, Н. (1861). Мысли и замѣчанія о проэктѣ устава училищъ, состоящихъ въ вѣдомствѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія. В *Собраніе литературно-педагогическихъ статей Н. И. Пирогова, вышедшихъ въ управленіе его Кіевскимъ учебнымъ округомъ* (с. 98–132). Кіевъ.
15. Popova, N. (1925). *Issledovatel'skij metod i dal'tonskij plan. Sovetskaja proizvodstvenno-trudovaja shkola* [Research method and Dalton plan. Soviet industrial and labor school]. In A. Kalashnikov (Ed.), *Pedagogicheskaja hrestomatija* (Vol. 2, pp. 127–133). Moscow: Rabotnik prosveshhenija (in Russian)
 [Попова, Н. (1925). Исследовательский метод и дальтонский план. Советская производственно-трудова школа. В А. Калашников (Ред.), *Педагогическая хрестоматія* (Том 2, с. 127–133). Москва: Работник просвещения].
16. Rohozina, L., Nehur, A., & Zaliubivska, O. (2017). *Pedahohichni idei D. Diui u svitli suchasnykh osvithnikh tendentsii* [D. Dewey's pedagogical ideas in the light of modern educational tendencies]. Retrieved from
<http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17719/2273.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (in Ukrainian)

[Рогозіна, Л., Негур, А., & Залюбівська, О. (2017). *Педагогічні ідеї Д. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій*. URL: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17719/2273.pdf?sequence=3&isAllowed=y>].

17. Rozputna, M. (2015). *Dzhon Diui yak naukovec, filosof ta osvitanyn* [John Dewey as a scientist, philosopher and educator]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*, 7, 133–136 (in Ukrainian) [Розпутна, М. (2015). Джон Дьюї як науковець, філософ та освітянин. *Актуальні проблеми філософії та соціології*, 7, 133–136].
18. Rubinshtejn, M. (Ed.). (1925). *Ot Platona do Pestalocci. Trudovaja shkola v svete istorii i sovremennosti* [From Plato to Pestalozzi. Labor school in the light of history and modernity] (2nd ed.). Leningrad: Sejatel' (in Russian) [Рубинштейн, М. (Ред.). (1925). *От Платона до Песталоцци. Трудовая школа в свете истории и современности* (2-е изд.). Ленинград: Сеятель].
19. Tushkan, P. (1918). *Zahalni zavdannia silsko-hospodarskoi osvity na Ukraini* [General tasks of agricultural education in Ukraine]. *Vilna Ukrainska shkola*, 8-9, 228–235 (in Ukrainian) [Тушкан, П. (1918). Загальні завдання сільсько-господарської освіти на Україні. *Вільна Українська школа*, 8-9, 228–235].
20. Tiahur, V. (2015). *Vykorystannia idei H. Kershenshteinera v rozvytku osobystosti uchniv suchasnoi shkoly*. *Aktualni problemy psykholohii*, 11(13), 304–313 (in Ukrainian) [Тягур, В. (2015). Використання ідей Г. Кершенштейнера в розвитку особистості учнів сучасної школи. *Актуальні проблеми психології*, 11(13), 304–313].
21. Ushynskiy, K. (1983). *Vybrani pedahohichni tvory* [Selected pedagogical works] (Vol. 2). Kyiv: Radianska shkola (in Ukrainian) [Ушинський, К. (1983). *Вибрані педагогічні твори* (Том 2). Київ: Радянська школа].
22. Ushinskij, K. (2019). *Trud v ego psichicheskom i vospitatel'nom znachenii* [Labor in its mental and educational meaning]. Moscow: Jurajt (in Russian) [Ушинский, К. (2019). *Труд в его психическом и воспитательном значении*. Москва: Юрайт].
23. Posternak, S. (1920). *Iz istorii osvithnoho rukhu na Ukraini za chasiv revoliutsii 1917-1919 rr.* [From the history of the educational movement in Ukraine during the revolution of 1917-1919] Kyiv: Drukar (in Ukrainian) [Постернак, С. (1920). *Из истории освітнього руху на Україні за часів революції 1917-1919 рр.* Київ: Друкар].
24. Filiniuk, V. (2013). *Zminy u sferi osvity v period Tsentralnoi Rady ta yikh vplyv na selianstvo Naddnyprianskoi Ukrainy* [Changes in the field of education during the Central Council and their impact on the peasantry of Dnieper Ukraine]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli*, 20, 412–418 (in Ukrainian) [Філінюк, В. (2013). Зміни у сфері освіти в період Центральної Ради та їх вплив на селянство Наддніпрянської України. *Освіта, наука і культура на Поділлі*, 20, 412–418].
25. Heneralne sekretarstvo osvity Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady. (1917–1918). *N. d.* (Fond 2201, Opys 1, Sprava 58, Arkushi 15–16). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian) [Генеральне секретарство освіти Української Центральної Ради. (1917–1918). *N. d.* (Фонд 2201, Опис 1, Справа 58, Аркуші 15–16). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна].
26. Heneralne sekretarstvo osvity Ukrainiskoi Tsentralnoi Rady. (1917–1918). *N. d.* (Fond 2581, Opys 1, Sprava 10, Arkushi 5–6). Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian) [Генеральне секретарство освіти Української Центральної Ради. (1917–1918). *N. d.*

(Фонд 2581, Опис 1, Справа 10, Аркуші 5–6). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ, Україна].

27. Kantseliariia popechytelia Kyivskoho navchalnoho okruhu, m. Kyiv. (1907–1916). *Tsyркuliary Ministerstva narodnoi osvity ta popechytelia Kyivskoho navchalnoho okruhu* [Circulars of the Ministry of Education and the trustee of the Kyiv educational district] (Fond 707, Opys 229, Sprava 139, Arkushi 4, 10). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian)
[Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ. (1907–1916). *Циркуляри Міністерства народної освіти та попечителя Київського навчального округу* (Фонд 707, Опис 229, Справа 139, Аркуші 4, 10). Центральний державний історичний архів України, Київ, Україна].
28. Chorna, H. (2013, April 24). "Narodna pedahohiia" Oleksandra Dukhnovycha ["Folk pedagogy" by Alexander Dukhnovich]. Retrieved from http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/vistavki_2011_2014/oleksandr_duhnovic (in Ukrainian)
[Чорна, Г. (2013, Квітень 24). «Народна педагогія» Олександра Духновича. URL: http://pmu.in.ua/virtual-exhibitions/vistavki_2011_2014/oleksandr_duhnovic].
29. Parkhurt, H. (1928). *Wykształcenie według Planu Daltońskiego*. Lwów-Warshawa: Książnicy-Atlas.
30. Demolins, E. (1900). *Nowe wychowanie*. Warszawa: n. d.
31. Kerschensteiner, G. (n. d.). *Pojęcie szkoły pracy*. Lwów-Warshawa: Książnica-Atlas.
32. Parkhurst, H. (1922). *Education On The Dalton Plan*. New York: E. P. Dutton & Company.

Теоретичні передумови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів медіаосвітніх умінь

Theoretical Prerequisites for Training Future Primary School Teachers to Form Students' Media Educational Skills

Альона Плугіна¹

Alona Pluhina

¹ *Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*

24 Kyievo-Moskovska Street, Hlukhiv, 41400, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-4](https://doi.org/10.22178/pos.70-4)

LCC Subject Category:
[LB1775-1785](#)

Received 10.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
alenaplughina@gmail.com

© 2021 The Author. This
article is licensed under a
Creative Commons
Attribution 4.0 License

Анотація. У статті обґрунтовано теоретичні передумови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів медіаосвітніх умінь. Розвиток новітніх технологій зумовлює потребу в умінні керувати інформацією, вибираючи з великого потоку головне із мінімальними затратами часу. Цифровізація суспільства вимагає від людини вміння правильно працювати з медіаресурсами. Масивні інформаційні потоки охоплюють усі сфери життєдіяльності людини і головна складність полягає не в тому, щоб отримати певну інформацію, а в тому, щоб визначити, яка саме інформація потрібна. Оскільки, велика кількість нинішніх медіа не перевіряє достовірність даних, що оприлюднюються, поширюються маніпулятивні технології.

Наразі метою діяльності закладів вищої освіти є підготовка освіченого фахівця, зорієнтованого на навчання протягом усього життя, а також його постійний особистісний та професійний розвиток. Для того щоб учителі мали змогу формувати в учнів медіаосвітні уміння їм самим потрібно бути медіакомпетентними. Медіакомпетентність впливає на рівень професійної компетентності студентів, забезпечує розвиток у них критичного й аналітичного мислення. Педагогічні заклади вищої освіти покликані забезпечити високий рівень професійних медіазнань та медіавмінь майбутніх учителів, сформувані творчу особистість сучасного педагога, здатного до дослідницької та інноваційної діяльності.

У закладах вищої освіти України виявлено низку проблем пов'язаних із недостатньою зорієнтованістю освітнього процесу на професійну підготовку майбутніх учителів до формування в учнів медіаосвітніх умінь, а саме: слабка мотивація студентів до набуття медіаосвітніх знань; епізодичність застосування медіаосвітніх технологій в освітньому процесі; відсутність у майбутніх учителів інтересу до підвищення власного рівня медіакомпетентності; недостатній рівень володіння теоретичними знаннями, практичними вміннями, пов'язаними з ефективним застосуванням медіаосвітніх засобів, їх дидактичними можливостями та функціями; відсутність у майбутніх учителів прагнення вдосконалювати свої знання та вміння шляхом застосування медіаосвітніх технологій.

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи; медіакомпетентність; медіаосвіта; медіаосвітні уміння; медіатехнології.

Abstract. The article substantiates the theoretical prerequisites for training future primary school teachers to form students' media educational skills. The development of new technologies necessitates managing information, choosing the primary information from a large flow within minimal time. The digitalization of society requires a person to be able to work correctly with media resources. Massive information flow covers all areas of human life, and the main difficulty is not to obtain specific information but to determine which information is needed. Because many current

media do not verify the authenticity of the data published, manipulative technologies are spreading.

Currently, the purpose of higher educational establishments is to train an educated specialist, who should be focused on lifelong learning and his or her ongoing personal and professional development. To be able to develop students' media educational skills, teachers themselves need to be media-competent. Media competence affects students' professional competence and ensures the development of critical and analytical thinking. Pedagogical institutions of higher education are designed to provide future teachers with a high level of professional media knowledge and media skills to form a creative personality of a modern teacher, capable of research and innovation.

In higher educational establishments of Ukraine, there have been revealed a number of problems related to the lack of orientation of the educational process on the professional training of future teachers to form media educational skills of students, namely: weak motivation of students to acquire media academic knowledge; episodic application of media educational technologies in the educational process; lack of future teachers' interest in improving their level of media competence; insufficient level of theoretical knowledge and practical skills, associated with the effective use of media education, their didactic capabilities and functions; future teachers do not have the desire to improve their knowledge and skills through the use of media education technologies.

Keywords: future primary school teachers; media competence; media education; media educational skills; media technologies.

ВСТУП

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи формування в учнів медіаосвітніх умінь, а також формування медіакомпетентності студентів дав можливість дійти висновку, що в сучасних умовах освіти в Україні виникає потреба у підготовці фахівців нового покоління, а саме компетентних педагогів, готових до медіаосвітньої професійної діяльності.

Оскільки сьогодні неможливе навчання майбутніх учителів початкової школи без застосування в освітньому процесі засобів масової інформації та комунікації, то нагальною є практична потреба в підготовці майбутніх учителів до формування в учнів медіаосвітніх умінь як вагомого фактору, що позначається на рівнях їхньої професійної компетентності. Ураховуючи, що показником здатності фахівця будь-якої професії до певного виду діяльності на сьогодні визнано компетентність, то в аспекті впровадження медіа в освіту, саме медіакомпетентність майбутніх учителів має бути ключовим поняттям в освітній діяльності.

Важливим кроком у реформуванні освітньої галузі, зокрема вищої педагогічної освіти, стало ухвалення Законів України «Про вищу

освіту», «Про освіту», «Про загальну середню освіту»; указу Президента України «Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»; «Концепції «Нова українська школа», «Концепції розвитку педагогічної освіти» (2018 р.); «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2016 р.); «Професійного стандарту «Вчитель початкових класів загальної середньої освіти» (2018 р.), «Державного стандарту початкової освіти» (2018 р.), «Положення про сертифікацію педагогічних працівників» (2018 р.), де сформульовано якісно нові вимоги до освітньої діяльності закладів освіти, окреслено пріоритетні напрями оновлення системи вищої педагогічної освіти, стратегічні завдання нової української школи. Важливе значення мають міжнародні документи «Середньострокові стратегії ЮНЕСКО на 2014 – 2021 рр.» (2014 р.), освітня програма «ERASMUS+» (2014–2020 рр.), «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» (2015 р.) та ін.

Проблемою формування медіакомпетентності майбутніх учителів початкової школи займалися О. Федоров [6], Р. Кьюбі [12], М. Маклюен [13], Г. Онкович [16], Л. Найдьнова [14], В. Різун [19]; інтеграції медіаосвіти в

професійну підготовку майбутніх педагогів (Ю. Казаков [9], Н. Рижих [20], Н. Шубенко [21] та ін.). Накопичено значний досвід підготовки фахівців із застосуванням технологій медіаосвіти (І. Жилавська [24], Н. Кирилова [10], І. Фатєєва [4], І. Хижняк [8], І. Челишева [2] та ін.).

Ураховуючи зазначене вище, виникає необхідність забезпечення належного рівня підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування в учнів медіаосвітніх умінь.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нинішнє суспільство, яке ще можна назвати інформаційним або суспільством знань, вимагає нових знань, умінь, навиків та здатностей, породжує проблему підготовки людини до життя в інформаційному суспільстві.

Україна сьогодні поступово переходить до інформаційного суспільства, де інформація використовується як стратегічний ресурс. Виникає потреба у створенні такої освітньої системи, що буде орієнтуватися на виклики інформаційного суспільства, яка формує систему цінностей і пріоритетів для використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні особистості.

Важливою умовою модернізації освіти є професійне удосконалення педагогічних працівників. Головну роль у модернізації відіграють медіатехнології, що застосовуються у освітньому процесі. Розповсюдження зазначених технологій викликало ряд суперечностей, з якими можуть стикатися майбутні учителі початкових класів.

Не викликає сумнівів, що запровадження медіатехнологій у навчання спрямоване на покращення якості освіти. Оволодівши необхідними знаннями, вміннями та навичками, учителі зможуть застосовувати їх для удосконалення методів та прийомів роботи засобами мультимедіа та інтернету на уроках у початковій школі.

Кожен учитель та учень для реалізації себе в сучасному суспільстві як особистості повинні мати сформовану інформаційну культуру, тому що вона є важливим фактором успішної професійної діяльності та захищеності людини в суспільстві.

Поняття «підготовка» збагачує термін «готовність». Під підготовкою варто розуміти процес, що відбувається в часі та просторі проводиться в освітніх закладах за заздалегідь затвердженими програмами. Здатності особистості до певної діяльності визначається поняттям «готовність».

У дослідженнях педагогів існують різні підходи до визначення поняття «підготовка». Деякі вчені ототожнюють дане поняття з готовністю до професійної діяльності, інші вважають, що підготовка включає в себе формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності [5, с. 191].

Під впливом інформаційних технологій сьогодні знаходиться майже кожна людина, вона є активним споживачем медіаконтенту (вербальні та аудіовізуальні форми – аудіо, текст, відео, зображення, анімація, інтернет тощо), що впливає на свідомість особистості, формують її світогляд, культурні та життєві цінності. Необхідно вміти грамотно працювати з інформацією, застосування медіа дає можливість людині бути обізнаною в усіх сферах життя. Навики орієнтуватися в інформаційних потоках формує медіаосвіта.

Упровадження різноманітних медіа в освітній процес може бути тільки за умови професійно підготовленого педагога, який володіє достатнім рівнем знань і вмінь використання медіа у своїй діяльності. Використання елементів медіа в освітньому процесі потребує появи нової формації педагогів, здатних якісно реалізовувати на практиці можливості інноваційних технологій і впровадити їх у навчання.

Медіаграмотність відображає вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і правильно тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуального імітування, тобто розуміти реальність сконструйовану медіаджерелами. Бути медіаграмотним означає володіти інформацією і критичним розумінням природи, техніки і впливу мас-медіа, разом з тим маючи навички самостійно створювати медіапродукцію [17, с. 429–430].

Цілі медіаосвіти було сформульовано в загальному вигляді Л. Зазнобіною в «Стандарті медіаосвіти, інтегрованої в гуманітарні та природничі дисципліни початкової, загальної і середньої загальної освіти» [22]:

- навчання сприйманню і переробленню інформації, що передається каналами ЗМІ;
- розвиток критичного мислення, уміння розуміти прихований зміст того чи іншого повідомлення, протистояти маніпулюванню свідомістю індивіда з боку ЗМІ;
- включення позашкільної інформації в контекст загальної базової освіти, в систему предметних галузей знань та умінь, що формуються;
- формування уміння знаходити, приймати та передавати необхідну інформацію, у тому числі з використанням різного технічного інструментарію (модеми, комп'ютери, факси тощо).

Педагоги та дослідники різних країн світу підкреслюють особливу потребу в медіаосвіті. Згідно їх вимог, медіаграмотний педагог повинен:

- стимулювати та заохочувати студентів ставити обґрунтовані проблемні питання, зо стосуються медіа;
- у викладанні застосовувати дослідницьку методику, коли студенти зможуть самостійно знаходити інформацію, щоб відповісти на запитання, застосовувати отримані знання в нових сферах;
- допомагати учням розвивати здатність використовувати різноманітність первинних джерел інформації, щоб дослідити певні проблеми і зробити висновки;
- підтримувати відкриті обговорення різноманітних питань, де немає категоричних відповідей;
- заохочувати студентів міркувати над власними медійними дослідженнями і діяти на основі власного рішення;
- організовувати проведення дискусій, де студенти будуть учитися слухати інших, висловлювати власні думки, наприклад, про медіатехнології.

Підготовка вчителів до застосування мас-медіа у педагогічній діяльності ґрунтується на спеціальних умінях та знаннях, зміст яких пов'язаний з базовими поняттями медіадидактики (медіазасоби, медіаосвіта, медіасередовище, медіаграмотність, медіакомпетентність тощо) та орієнтована на показники готовності учителя та учня до роботи з мас-медіа. Враховуючи, що показником готовності

майбутнього фахівця будь-якої професії до виконання певного виду діяльності нині визнано компетентність, то характеристикою медіаграмотності вчителя будемо вважати його медіакомпетентність.

Основні підходи до формування медіаграмотності учнів пов'язані з використанням засобів ІКТ у освітньому процесі, що вимагає від учителя:

- знання психолого-педагогічних аспектів інформатизації шкільної освіти (мотивація, способи активізації пізнавальної діяльності учнів тощо);
- представлення навчальної інформації з використанням медіазасобів, а також керівництво роботою учнів у пошукових мережах;
- зміни характеру взаємодії всіх учасників освітнього процесу;
- використання моделей та медіатехнологій в освітньому процесі, що реалізують найбільш перспективні його можливості.

Професійну медіакомпетентність педагога, тобто здатність використовувати медіатехнології, потрібно розуміти як сукупність мотивів, знань, умінь, здібностей та різноманітних показників (мотиваційний, інформаційний, методичний, креативний тощо), що сприяють медіаосвітній діяльності різновікової аудиторії [3, с. 20–21].

Однією з найважливіших компетентностей майбутніх викладачів варто виділити медіакомпетентність та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Формування даних компетентностей має два аспекти: загальноосвітній і професійний.

Загальноосвітній аспект пов'язаний із готовністю застосовувати медіатехнології в різних сферах діяльності. Професійний аспект – з готовністю застосовувати дані технології в освітньому процесі. Останній аспект підготовки майбутніх учителів, у свою чергу, має дві сфери використання: методичну (оволодіння знаннями про зміст, методи, форми та засоби медіаосвіти) і технологічну (формування умінь та навичок практичної реалізації теоретичних, методологічних та методичних знань у галузі медіаосвітньої діяльності) [3, с. 21].

До числа найзначущих або ключових компетентностей для людини можна віднести ті, що пов'язані з її життям в інформаційному

суспільстві. Вони передбачають оволодіння новими технологіями пошуку та оброблення інформації, розуміння доцільності їх застосування, здатність критично ставитися до розповсюджуваних повідомлень по каналах ЗМІ, умінь захищатися від негативних впливів мас-медіа. Тому підготовка молоді до життя та професійної діяльності у інформаційно-комунікаційному середовищі, а також взаємодії з іншими користувачами за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій входить до переліку основних завдань сучасної освіти [23].

Професійно-орієнтоване застосування сучасних інформаційних технологій та інтернету повинне стати для майбутніх фахівців нагальною потребою, що обумовлює необхідність унесення істотних змін у систему нинішньої освіти.

Роль засобів масової інформації в освітніх процесах зростає, виникає складність їх застосування. Умови, в яких повинна здійснюватися підготовка учнів до життя в інформаційному суспільстві, потребують визначення змісту медіаосвіти вчителя.

Першочерговим завданням сучасної вищої освіти є виховання культури сприймання, розуміння та аналізу інформації; формування уявлень про механізми й наслідки її впливу на слухачів, читачів чи глядачів. Перекручена інформація (наприклад, що передається телебаченням і володіє великою силою пропагандистського впливу) або одностороння безсумнівно, потребує трактування. Тому є важливим та корисним для майбутніх учителів орієнтуватися в розходженні між наданими (що потребують перевірки) та загальновідомими фактами, надійності джерел інформації, упередженості суджень, двозначних або неясних аргументах, логічній несумісності у ланцюзі міркувань.

До базових медіаосвітніх моделей науковці виокремлюють такі:

- освітньо-інформаційні – вивчення теорії та історії, мови медіакультури тощо. Ґрунтуються на соціокультурній, естетичній, семіотичній та культурологічній теоріях медіаосвіти;
- естетичні – спрямовані на розвиток художнього смаку, аналіз творів медіакультури. Ґрунтуються на художній (естетичній) і культурологічній теоріях;

- соціокультурні – розвиток творчої особистості, стосуються зорової пам'яті, уяви, аналізу, критичного мислення, сприйняття медіатекстів різноманітних видів та жанрів. Ґрунтуються на соціокультурній, етичній, семіотичній, естетичній, культурологічній теоріях медіаосвіти, а також теорії розвитку критичного мислення.

Згідно Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, важливими умовами впровадження медіаосвіти є [15]:

- удосконалення нормативно-правової бази взаємодії мас-медіа та освітніх інституцій на всіх рівнях, включення заходів з формування системи медіаосвіти до переліку державних пріоритетів інноваційного розвитку суспільства;
- забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання медіаосвітніх проблем і суперечностей, що потребує перебудови звичних форм роботи, удосконалення змісту і форм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації, зорієнтованих на випереджувальне ознайомлення з медіаосвітніми інноваціями насамперед шкільних практичних психологів і соціальних педагогів;
- якісне програмно-методичне та інформаційне забезпечення, зокрема створення спільних інформаційних ресурсів, програмне забезпечення роботи віртуальних медіаосвітніх груп і мультидисциплінарних конференцій, створення та адміністрування тематичних медіаосвітніх сайтів;
- активізація міжгалузевої і міжнародної взаємодії, здійснення спільних наукових проєктів, проведення круглих столів, міжвідомчих семінарів, конференцій, фестивалів з медіаосвіти.

Основне завдання медіаосвіти – підготовка підростаючого покоління до життя в умовах інформаційного суспільства, до сприйняття інформаційних потоків, що надходять із засобів масової інформації. Безперечно, користуючись медіаконтентом, людина може швидко отримати певну інформацію, необхідну саме для неї, сприймати та аналізувати її. Нині навчання з використанням медіа поступово набуває все більшого значення та стає новим освітнім стандартом, що починає впроваджуватися у навчальний процес, починаючи з початкової ланки освіти. Організація навчальних систем з використанням мультимедійних технологій є дуже ефективним, оскільки

інформація подається послідовно, присутні ефективні прийоми процесу засвоєння знань і набуття навичок, а також засоби оцінки та контролю.

Варто зауважити, що процес впровадження медіа в освіту може витіснити читання книг, тому одним із головних завдань освіти сьогодні є навчити учнів ще з початкової ланки користуватися засобами мультимедіа та навчатися, використовуючі дані технології. Застосування медіа набуває все більшої популярності і доцільності їх застосування, але учні не завжди мають змогу правильно проаналізувати та використати певну інформацію, яка буде слугувати як корисний інструмент. Наскільки успішно буде вирішене це завдання залежить від підготовки майбутніх фахівців початкової школи.

За Л. С. Зазнобіною, цілі медіаосвіти в загальному вигляді можна сформулювати так [23]:

- навчання сприйняттю і переробленню інформації, що передається по каналах ЗМІ;
- розвиток критичного мислення, умінь розуміти прихований сенс того чи іншого повідомлення, протистояти маніпулюванню свідомістю індивіда з боку ЗМІ;
- включення позашкільної інформації в контекст загального базової освіти, в систему формуються в предметних областях знань і умінь;
- формування умінь знаходити, передавати і отримувати необхідну інформацію, в тому числі з використанням різного технічного інструментарію (комп'ютери, модеми, факси, мультимедіа та ін.).

Під час інтеграції медіаосвіти в навчальні дисципліни її цілі варто конкретизувати до навчальних завдань, що стосуються викладання окремого навчального предмета. Іншими словами потрібно знаходити якомога більше точок дотику навчального предмета і «зовнішніх» інформаційних потоків, забезпечувати їх пересічність. Потім ставити і вирішувати ті медіаосвітні завдання, які дає можливість вирішувати даний навчальний матеріал. Прагнення зрозуміти, кому і навіщо потрібно подати інформацію під певним кутом зору і, нарешті, власне інтерпретація інформації. У процесі медіаосвіти варто відобразити, кого навчають, як, за допомогою яких

інструментальних засобів, що мають ті чи інші можливості відображення сутності.

Основний зміст медіаосвіти як предметної області знань і діяльності людини становлять інтелектуальні та процесуальні вміння інформаційної взаємодії.

Виділення освітньої галузі медіаосвіти як елементу структури змісту початкової освіти пов'язано зі зростаючою роллю інформаційних взаємодій в сучасному суспільстві.

Зміст медіаосвіти вклинюється в контекст змісту навчальних дисциплін на основі тематичних, інструментальних, історико-логічних, фактологічних та інших взаємозв'язків. Принципи взаємозв'язку можна розглядати з точки зору доцільності впливу медіаосвіти на навчання інших навчальних дисциплін (підвищення результативності), доцільності і можливості впровадження елементів медіаосвіти в ті чи інші навчальні дисципліни, розробленості методичних прийомів, засобів і форм медіаосвіти [23].

Розроблення науково-методичної бази для застосування медіаосвітніх технологій має здійснюватися з урахуванням їх основної характеристики – мультимедійності, представленості сукупністю таких якостей, як: гіпермедійність, інтерактивність, модифікаційність.

Гіпермедійність можна розглядати як невід'ємну частину навчального мультимедійного програмного забезпечення. Завдяки технологіям гіпермедіа можливе здійснення переходів між сторінками мультимедійного програмного забезпечення, використання контекстних довідок, пред'явлення інформації в різних мультимедійних форматах (відеофрагмент, аудіозапис, малюнок або анімація).

Інтерактивність є ще однією властивістю медіаосвітніх технологій, що мають великий дидактичний потенціал. Поняття «інтерактивність» походить від англійського слова *interaction*, що складається з двох основ *inter* – взаємний і *action* – дія. Його еквівалент – поняття «взаємодія», тобто мультимедіа в навчанні виступають як засіб діалогу учня з мультимедійним продуктом. Мультимедійні програми можуть мати різні рівні інтерактивності: простий (пасивний), обмежений, повний і рівень реального часу, кожен з яких характеризує особливі функціональні можливості навчальних програмних засобів [18].

Дані властивості медіаосвітніх технологій створюють необхідні умови для реалізації суб'єкт-суб'єктного підходу в навчанні. Можливість модифікації або моделювання медіапродукту є важливою характеристикою медіаосвітніх технологій. Для модифікації навчального матеріалу, як зазначає В. Андрієвська, використовують такі мультимедійні додатки, як редактори відеозображень, професійні графічні редактори, засоби оброблення звукової інформації, програми для маніпуляції сегментами зображень, програми для реалізації гіпертекстів [1].

Дидактичні функції медіаосвітніх технологій реалізуються в аудиторних заняттях, самостійній роботі та контрольних заходах. Лекція – основна форма організації навчання у вищій школі.

Застосування медіаосвітніх технологій в організації занять пов'язано, на наш погляд, перш за все, зі створенням і використанням презентацій *Power Point*, що забезпечує виконання презентаційної та розвиваючої функцій. Практичні заняття спрямовані на поглиблення теоретичних знань, формування навичок їх практичного застосування [11, с. 129–130]. Використання медіаосвітніх технологій в аудиторній роботі на практичних заняттях передбачає наявність комп'ютера, мультимедійного проектора, доступу до інтернету тощо.

Застосування засобів медіаосвітніх технологій під час самостійної роботи студентів може бути направлено як на роботу з готовими медіапродуктами, так і на створення своїх медіапродуктів. Робота з готовими медіапродуктами здійснюється шляхом попереднього добору викладачем сюжетів, фільмів, інтерв'ю фахівців, які дають можливість глибше розкрити досліджувану тему. Такі завдання можуть бути розміщені локально в комп'ютерному класі, або в мережі Internet (на сторінці викладача або в його блозі). До запропонованих медіапродуктів викладач розробляє певні завдання, наприклад: 1) написання коментаря до сюжету (за певним планом), 2) підготовка відповідей на питання до змісту відео або аудіо-ролика.

Застосування засобів медіаосвітніх технологій дозволяє удосконалювати контроль засвоєння знань, перш за все, автоматизувати тестовий контроль [7, с. 197–198].

Щоб підготувати майбутніх учителів до застосування медіатехнологій у освітньому процесі, варто визначити основні показники медіакомпетентності:

- знання сучасних тенденцій та дидактичних можливостей розвитку різних мультимедійних технологій та їх функцій;
- орієнтування в інформаційному потоці, а також уміння оперативно аналізувати його з погляду змісту освіти;
- оволодіння інструментальними засобами розроблення мультимедіа навчального призначення;
- оволодіння найефективнішими способами використання медіазасобів та медіатехнологій для розв'язання різноманітних освітніх завдань;
- знання методів проектування електронних навчальних засобів та вміння працювати з ними в навчальному процесі;
- розуміння освітніх властивостей різних видів медіазасобів, а також їх можливостей щодо розвитку особистості;
- уміння для реалізації педагогічних цілей обґрунтовано обирати засоби мультимедіа;
- уміння передбачати освітні цілі та завдання, враховуючи ресурсу електронних дидактичних засобів;
- знання особливостей сприйняття медіатекстів;
- оволодіння навичками аналізу змісту медіатекстів;
- здатність самостійно створювати медіатексти;
- уміння розробляти методики проведення комп'ютерних практичних та лабораторних занять;
- уміння готувати конспекти лекцій-презентацій, фрагменти відео супроводу в аналоговому та цифровому форматі, електронні навчально-методичні комплекси;
- уміння працювати з електронною поштою;
- уміння адмініструвати Web-сайт або Web-сторінку, віртуальні консультації та відео-конференції.

Вищеперераховані професійно-значущі якості особистості можуть формуватися в процесі

підготовки студентів лише в тому разі, якщо організація навчального процесу зумовлюватиме їх формування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, зазначені вище положення підкреслюють важливість проблеми застосування сучасних медіа та підвищення рівнів медіакомпетентності майбутніх учителів початкової школи в контексті інформаційно-комунікаційних освітніх процесів. Ключовою фігурою сучасних процесів модернізації освіти, безперечно, є учитель, чий рівень професійної компетентності загалом та медіакомпетентності зокрема, особистісної культури має забезпечувати дієвість освітніх перетворень. Цим пояснюється потреба в науковому й практичному розробленні проблеми підготовки майбутніх учителів до формування в учнів

медіаосвітніх умінь, бо цифровізація суспільства набуває дедалі більших масштабів, тому важливо вміти правильно працювати з медіаресурсами.

Показниками медіакомпетентності є медіаосвітні знання й уміння, що належать до її структури, дають можливість майбутнім учителям ефективно застосовувати медіа в самоосвіті, підвищуючи таким чином власний рівень медіакомпетентності.

В умовах швидкого зростання обсягів інформації та способів її передавання й поширення медіаосвіта є складовою безперервної освіти, ефективним засобом розвитку творчої особистості з критичним мисленням. Тому впровадження медіаосвіти в процес фахової підготовки є актуальною складовою професійної підготовки на шляху побудови єдиного інформаційно-освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Andriievskaya, V., & Olefirenko, N. (2010). *Multymediini tekhnolohii u pochatkovii lantsi osvity* [Multimedia technologies in primary school]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 2(16), 1–11 (in Ukrainian)
[Андрієвська, В., & Олефіренко, Н. (2010). Мультимедійні технології у початковій ланці освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2(16), 1–11].
2. Chelysheva, I. (2011). *Mediareal'nost' kak novyj tip sociokul'turnogo prostranstva* [Media reality as a new type of sociocultural space]. *Innovacii v obrazovanii*, 11, 93–106 (in Russian)
[Челышева, И. (2011). Медиареальность как новый тип социокультурного пространства. *Инновации в образовании*, 11, 93–106].
3. Dem'ianchuk, O., & Savaryn, P. (2014). *Mediahramotnist ta mediakompetentnist vykladachiv yak osnova pidhotovky fakhivtsiv tekhnichnoho profilu* [Media literacy and media competence of teachers as a basis for training technical specialists]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya "Pedagogichni nauky"*, 8(285), 19–23 (in Ukrainian)
[Дем'янчук, О., & Саварин, П. (2014). Медіаграмотність та медіакомпетентність викладачів як основа підготовки фахівців технічного профілю. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Педагогічні науки»*, 8(285), 19–23].
4. Fateeva, I. (2007). *Mediaobrazovanie: teoreticheskie osnovy i praktika realizacii* [Media education: theoretical foundations and practice of implementation]. Cheljabinsk: Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet (in Russian)
[Фатеева, И. (2007). *Медиаобразование: теоретические основы и практика реализации*. Челябинск: Челябинский государственный университет].
5. Fedorenko, O. (2013). Do zmistu poniat "pidhotovka" ta "hotovnist" do profesiinoi diialnosti maibutnikh pravookhorontsiv [To the content of the concepts "preparation" and "readiness" for professional activity of future militiamen]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, 4, 190–198 (in Ukrainian)
[Федоренко, О. (2013). До змісту понять «підготовка» та «готовність» до професійної діяльності майбутніх правоохоронців. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 4, 190–198].

6. Fedorov, A. (2007). *Razvitie mediakompetentnosti i kriticheskogo myshleniya studentov pedagogicheskogo vuza* [Development of media competence and critical thinking of students of a pedagogical university]. Moscow: Informaciya dlja vseh (in Russian)
[Федоров, А. (2007). *Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза*. Москва: Информация для всех].
7. Georgiadi, A. (2013). K voprosu o primenenii sredstv media-obrazovatel'nyh tehnologij v obuchenii budushhih uchitelej filologicheskikh special'nostej [On the issue of the use of media educational technologies in teaching future teachers of philological specialties]. *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo. Serija "Problemy pedagogiki srednej i vysshej shkoly"*, 26(1), 192–204 (in Russian)
[Георгиади, А. (2013). К вопросу о применении средств медиа-образовательных технологий в обучении будущих учителей филологических специальностей. *Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Проблемы педагогики средней и высшей школы»*, 26(1), 192–204].
8. Hizhnjak, I. (2008). *Professional'naja podgotovka budushhih uchitelej inostrannogo jazyka na osnove ispol'zovanija tehnologij mediaobrazovanija* [Professional training of future teachers of a foreign language based on the use of media education technology] (Doctoral thesis). Penza (in Russian)
[Хижняк, И. (2008). *Профессиональная подготовка будущих учителей иностранного языка на основе использования технологии медиаобразования* (Автореферат кандидатской диссертации). Пенза].
9. Kazakov, Yu. (2006). Funktsii mediaosvity v profesiinii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia [Functions of media education in the professional training of future teachers]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 6(101), 272–278 (in Ukrainian)
[Казаков, Ю. (2006). Функції медіаосвіти в професійній підготовці майбутнього вчителя. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*, 6(101), 272–278].
10. Kirillova, N. (2005). *Mediakul'tura kak integrator sredy social'noj modernizacii* [Media culture as an integrator of the social modernization environment] (Doctoral thesis), Rossijskij institut kul'turologii. Moscow (in Russian)
[Кириллова, Н. (2005). *Медиакультура как интегратор среды социальной модернизации* (Докторская диссертация), Российский институт культурологии. Москва].
11. Kremen, V., Andrushchenko, V., Luhovyi, V. (Eds.). (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly* [Pedagogy of high school]. Kyiv: Pedahohichna dumka (in Ukrainian)
[Кремень, В., Андрущенко, В., Луговий, В. (Ред.). (2009). *Педагогіка вищої школи*. Київ: Педагогічна думка].
12. Kubey, R. (1997). *Media Literacy in the Information Age*. New Brunswick: Transaction.
13. McLuhan, M., Hutchon, K., & McLuhan, E. (1977). *City as Classroom: Understanding Language and Media*. Ontario: Irwin Publishing.
14. Naidonova, L. (2013). *Mediapsykhohihiia: osnovy refleksyvnoho pidkhodu* [Media psychology: basics of reflexive approach]. Kirovohrad: n. d. (in Ukrainian)
[Найдьоновна, Л. (2013). *Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу*. Кіровоград: n. d.].
15. Naidonova, L., & Sliusarevskyi, M. (Eds.). (2016). *Kontseptsiiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini* [The concept of introducing media education in Ukraine]. Kyiv (in Ukrainian)
[Найдьоновна, Л., & Слюсаревський, М. (Ред.). (2016). *Концепція впровадження медіаосвіти в Україні*. Київ].
16. Onkovych, H. (2010). *Mediaosvita. Eksperymentalna prohrama bazovoho navchalnoho kursu dlia studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv* [Media education. Experimental program of the basic training course for students of higher educational institutions]. Kyiv: Lohos (in Ukrainian)

[Онкович, Г. (2010). *Медіаосвіта. Експериментальна програма базового навчального курсу для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: Логос].

17. Osadchij, V., & Naumuk, I. (2015). *Analiz problemy professional'noj podgotovki mediagramotnyh uchitelej informatiki v Ukraine* [Analysis of the problem of professional training of media literate teachers of informatics in Ukraine]. *Obrazovatel'nye tehnologii i obshchestvo*, 18(2), 428–440] (in Russian)
[Осадчий, В., & Наумук, И. (2015). Анализ проблемы профессиональной подготовки медиаграмотных учителей информатики в Украине. *Образовательные технологии и общество*, 18(2), 428–440].
18. Osin, A. (n. d.). *Obrazovatel'nye jelektronnye izdaniya i resursy* [Educational e-publications and resources]. Retrieved from <https://docplayer.ru/47828532-Osin-a-v-obrazovatelnye-elektronnye-izdaniya-i-resursy.html> (in Russian)
[Осин, А. (n. d.). *Образовательные электронные издания и ресурсы*. URL: <https://docplayer.ru/47828532-Osin-a-v-obrazovatelnye-elektronnye-izdaniya-i-resursy.html>].
19. Rizun, V. (Red.). (2012). *Mediaosvita ta mediahramotnist* [Media education and media literacy]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy (in Ukrainian)
[Різун, В. (Ред.). (2012). *Медіаосвіта та медіаграмотність*. Київ: Центр вільної преси].
20. Ryzhih, N. (2007). *Mediaobrazovanie studentov pedagogicheskogo vuza na materiale anglojazychnyh jekrannyh iskusstv* [Media education of students of a pedagogical university on the material of English-language screen arts]. Taganrog: Izd-vo Kuchma (in Russian)
[Рыжих, Н. (2007). *Медиаобразование студентов педагогического вуза на материале англоязычных экранных искусств*. Таганрог: Изд-во Кучма].
21. Shubenko, N. (2010). *Formuvannia mediakultury maibutnoho vchytelia muzyky zasobamy audiovizualnykh mystetstv* [Formation of media culture of the future music teacher by means of audiovisual arts] (Doctoral thesis). Kyiv (in Ukrainian)
[Шубенко, Н. (2010). *Формування медіакультури майбутнього вчителя музики засобами аудіовізуальних мистецтв* (Автореферат кандидатської дисертації). Київ].
22. Zaznobina, L. (1998). *Standart mediaobrazovaniya, integrirovannogo s razlichnymi shkol'nymi disciplinami* [Standard for media education integrated with various school disciplines]. *Standarty i monitoring v obrazovanii*, 3, 26–34 (in Russian)
[Зазнобина, Л. (1998). Стандарт медиаобразования, интегрированного с различными школьными дисциплинами. *Стандарты и мониторинг в образовании*, 3, 26–34].
23. Zaznobina, L. (1999). *Mediaobrazovanie v shkole: kak zhe vyzhit' v mire SMI?* [Media education at school: how to survive in the media world?] Retrieved from https://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_b240ad6366ec1b173f1854a4516c01c4 (in Russian)
[Зазнобина, Л. (1999). Медиаобразование в школе: как же выжить в мире СМИ? URL: https://www.mediagram.ru/netcat_files/108/110/h_b240ad6366ec1b173f1854a4516c01c4].
24. Zhilavskaja, I. (2009). *Mediaobrazovanie molodezhnoj auditorii* [Media education of the youth audience]. Tomsk: TIIT (in Russian)
[Жилавская, И. (2009). *Медиаобразование молодежной аудитории*. Томск: ТИИТ].

Методика визначення оптимальних точок розміщення засобів радіомоніторингу

Methods of Determination of Optimal Points of Radio Monitoring Means Placement

Сергій Дупелич¹, Віктор Бовсуновський¹, Дмитро Якимець¹, Олександр Жанталай²
Serhii Dupelych, Viktor Bovsunovskyi, Dmytro Yakymets, Oleksandr Zhantalai

¹ *Korolyov Zhytomyr Military Institute*

22 Prospect Myru, Zhytomyr, 10004, Ukraine

² *Military unit A3438*

selo Krasnosilka, Lymanskyi raion, Odesa, 67560, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-1](https://doi.org/10.22178/pos.70-1)

LCC Subject Category: [TL500-777](#)

Received 22.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Viktor Bovsunovskyi

vovctor@i.ua

© 2021 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Анотація. Ефективність функціонування системи радіомоніторингу залежить від правильності визначення координат розміщення засобів радіомоніторингу на етапі планування їх застосування. При цьому рішення щодо вибору позиції для розміщення засобів радіомоніторингу повинно враховувати неоднорідність рельєфу місцевості в районі виконання завдань, наявність природних перешкод і радіоелектронних завад, які можуть призводити до погіршення умов прийому сигналів від джерел радіовипромінювань. Використання відомих методів, методик і алгоритмів розміщення засобів радіомоніторингу не дозволяє повною мірою враховувати зазначені вище вимоги. Це призводить до зниження ефективності застосування засобів радіомоніторингу у визначеному районі виконання завдань. Тому метою даної статті є розроблення методики просторового розміщення засобів радіомоніторингу для забезпечення підвищення ефективності ведення радіомоніторингу у визначеному районі виконання завдань з урахуванням неоднорідностей рельєфу місцевості, а також природних і штучних радіоелектронних завад. Визначення координат розміщення засобів радіомоніторингу, включених до складу системи радіомоніторингу, передбачає визначення допустимих варіантів їх розміщення у визначеному районі виконання завдань з використанням математичного апарату функції щільного розміщення та її годографу та подальшого прорідження матриці допустимих рішень на основі встановлених обмежень. Відмінною рисою запропонованого підходу є розв'язання оптимізаційної задачі геометричного проектування для областей радіомоніторингу складних просторових форм. Разом із цим, також враховуються особливості комплектування системи радіомоніторингу засобами різних типів.

Розроблену методику доцільно використовувати для планування застосування системи радіомоніторингу; формування робочих рішень щодо побудови системи радіомоніторингу; оцінювання якості прийнятих рішень і формування альтернативних варіантів; забезпечення адаптації структури системи радіомоніторингу до змін обстановки в умовах впливу противника та утворення нових зон радіоелектронних завад.

Ключові слова: розміщення об'єктів; засоби радіомоніторингу.

Abstract. The effectiveness of the radio monitoring system depends on the correctness of determining the coordinates of the location of radio monitoring tools at the stage of planning their application. The decision on the choice of position for radio monitoring should consider the heterogeneity of the terrain in the area of tasks, the presence of natural and electronic interference, which can

lead to deterioration of conditions for receiving signals from radio sources. The use of the known methods, techniques, and algorithms for the placement of radio monitoring tools does not fully consider the requirements mentioned above. This leads to a decrease in the effectiveness of radio monitoring in a particular area of performance. Therefore, the purpose of this article is to develop a methodology for spatial placement of radio monitoring to ensure the effectiveness of radio monitoring in a particular area of tasks, taking into account the heterogeneity of the terrain, as well as natural and artificial electronic interference. Determining the coordinates of radio monitoring facilities included in the radio monitoring system involves determining the allowable options for their placement in a particular area of tasks using the mathematical apparatus of the dense placement function and its hodograph and further thinning of the matrix of acceptable solutions based on restrictions. A distinctive feature of the proposed approach is the optimization problem of geometric design for radio monitoring of complex spatial forms. At the same time, the peculiarities of completing the radio monitoring system using different types are also taken into account. It is expedient to use the developed technique for the planning of application of the system of radio monitoring; formation of working decisions on the construction of the radio monitoring system; assessing the quality of decisions and the formation of alternatives; ensuring the adaptation of the structure of the radio monitoring system to changes in the situation under the influence of the enemy and the formation of new zones of electronic interference.

Keywords: location of objects; means of radio monitoring.

ВСТУП

За допомогою засобів радіомоніторингу (РМ) здійснюється виявлення різноманітних джерел радіовипромінювань (ДРВ) та визначаються місця їх розташування. Тому правильне просторове розміщення засобів РМ є важливим завданням. Одним із можливих шляхів його вирішення є визначення координат точок розміщення засобів РМ, що в загальному випадку передбачає визначення структури системи РМ під час планування її застосування, оскільки від правильності розміщення засобів РМ істотно залежить ефективність функціонування самої системи.

Відповідно, якісне вирішення завдання просторового розміщення засобів РМ дозволить істотно підвищувати ефективність системи РМ без додаткових апаратурних затрат. Таким чином, розроблення та удосконалення методів та методик оптимізації розміщення засобів РМ є важливим та актуальним науково-практичним завданням.

Відомі підходи до розміщення засобів різних радіоелектронних систем та алгоритми пошуку оптимального розташування засобів РМ в районі виконання завдань [1–6] не можуть бути використані безпосередньо, оскільки в зазначених роботах розглядаються області

РМ, які описані лише канонічними просторовими формами. У той же час у реальних умовах геометричні параметри зазначених областей РМ значно складніші, що обумовлено неоднорідністю рельєфу місцевості району виконання завдань та наявністю як природних, так і штучних радіоелектронних завад. Отже, розміщення засобів РМ з використанням відомих підходів не дозволяє враховувати низку вагомих чинників, що впливають на розв'язання зазначеної задачі, а тому призводить до зниження ефективності застосування системи РМ в цілому.

Таким чином, *метою статті* є розроблення методики просторового розміщення засобів РМ шляхом розв'язання оптимізаційної задачі геометричного проектування для областей РМ складних просторових форм з урахуванням впливу рельєфу місцевості та радіоелектронних завад.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У загальній постановці задача про розміщення певних об'єктів району виконання завдань є задачею геометричного розташування визначення множини об'єктів, які підлягають розміщенню.

Нехай склад системи РМ визначено у вигляді множини засобів РМ $SS^* = \{SS_{iz}\}$, де $z = \overline{1, Z}$ – кількість типів засобів РМ, $i = \overline{1, Iz}$ – кількість засобів РМ z -го типу з областями РМ складних просторових форм.

У цьому разі задача геометричного розташування областей РМ полягає у визначенні такої множини точок їх розміщення $W^*(\phi, \lambda)$ з географічними координатами ϕ, λ у районі виконання завдань, за якої буде забезпечено екстремум критерію ефективності застосування засобів РМ з урахуванням рельєфу місцевості, складності просторових форм областей огляду кожного із засобів РМ z -го типу та впливу радіоелектронних завад:

$$W^*(\phi, \lambda) = \arg \text{extr} [SS_{iz}, Per, \phi, \lambda], \quad (1)$$

де Per – множина зон впливу радіоелектронних завад.

Завдання просторового розміщення засобів РМ зводиться до пошуку такого набору їх координат, який гарантує розв'язання цільової задачі (1). При цьому ефективність рішення істотним чином залежить від особливостей виконання цільових завдань кожним засобом РМ z -го типу, що визначається параметрами його області РМ. Поставлену задачу доцільно деталізувати таким чином:

- задано деякий район виконання завдань – однозв'язну область простору $\Omega(\phi, \lambda)$;

- до складу системи РМ входить Iz різнотипних засобів РМ, кожному з яких відповідає своя область РМ Obl_{iz} , задана геометричними параметрами Zon_{iz} , і які можуть бути розміщені в точках Θ , позначених географічною системою координат (ϕ, λ) ;

- у районі виконання завдань задано множину зон впливу радіоелектронних завад Per_e , в яких розміщення засобів РМ недоцільне або неможливе, де $e = \overline{1, E}$ – кількість таких зон;

- кожна зона впливу радіоелектронних завад може впливати на область РМ певного засобу РМ (залежно від їх взаємного розташування);

- множина Z замкнутих областей РМ утворює Z -кратне, покриття $\Omega(\phi, \lambda)$, $1 \leq z \leq Z$, якщо кожна точка Θ з $\Omega(\phi, \lambda)$ належить як мінімум z таким областям, причому кратність покриття визначається кількістю типів засобів РМ, які входять до складу системи РМ.

Для введених означень задача просторового розміщення засобів РМ зводиться до такого: потрібно z -кратно покрити район виконання завдань $\Omega(\phi, \lambda)$ наявними засобами РМ з областями РМ складних просторових форм так, щоб координати кожного знаходилися в $\Omega(\phi, \lambda)$ і області РМ однотипних засобів РМ не перетиналися, забезпечуючи при цьому найбільш повне покриття району виконання завдань з урахуванням зон впливу радіоелектронних завад. Тобто потрібно знайти такі $W^*(\phi, \lambda)$ набори координат, за яких кожен засіб РМ займе позицію, яка відповідатиме одному з цих наборів. При цьому потрібно, щоб: два однотипні засоби РМ не використовували один набір координат, а їх дійсні області РМ $RObl_{iz}^i(Zon_{iz})$ та $RObl_{iz}^j(Zon_{iz})$ не перетиналися між собою і зонами впливу радіоелектронних завад; кількість точок району виконання завдань у дійсній області РМ була максимальною. З урахуванням викладеного математична постановка задачі просторового розміщення засобів РМ може бути подана таким чином:

$$\begin{cases} W^*(\phi, \lambda) = \arg \max_{Per_e \in \Omega(\phi, \lambda)} \left[\bigcup_{z=1}^Z \bigcup_{i=1}^{Iz} \left(Obl_{iz}(Zon_{iz}) / \bigcap_{e=1}^E Per_e(Zon_e) \right) \right], \\ RObl_{iz}(Zon_{iz}) \in \Omega(\phi, \lambda), \\ RObl_{iz}^i(Zon_{iz}) \cap RObl_{iz}^j(Zon_{iz}) = \emptyset, \\ RObl_{iz}(\phi_{iz}, \lambda_{iz}) \cap Per_e(Zon_e) = \emptyset, \end{cases} \quad (2)$$

де $RObl_{iz}(Zon_{iz})$ – дійсна область РМ i -го засобу РМ z -го типу.

Для забезпечення розв'язання задачі доцільно ввести в район виконання завдань $\Omega(\phi, \lambda)$ прямокутну сітку з кроком ε . Нехай $Net = \{net_k\}$ – множина елементів сітки (точок у районі, що розглядається), тобто $net_k \in \Omega(\phi, \lambda)$, де $k = \overline{1, K}$ – кількість вузлів сітки. Для кожного елемента net_k на відстані ε знаходиться щонайменше ще один такий елемент. Якщо їх більше, ніж один, то відстань між ними становить 2ε або $\sqrt{2}\varepsilon$. На евклідовому просторі це відповідає певній структурі, яка складається з квадратів, вершинами яких є елементи Net . У той же час в ε -околі (на відстані, не більшій за ε) будь-якої точки району виконання завдань $\Omega(\phi, \lambda)$ повинен існувати хоча б один еле-

мент сітки Net , а величина кроку ε має бути значно меншою відносно розмірів $\Omega(\phi, \lambda)$.

Після введення прямокутної сітки доцільно вважати дійсну область РМ $RObl_{iz}(net_k)$ i -го засобу РМ z -го типу, що знаходиться у вершині з номером k , дискретною множиною, яка складається з елементів Net і відповідає безперервній множині $RObl_{iz}(Zon_{iz})$, визначеній раніше.

Оскільки район виконання завдань обмежений і ε – раціональне число, то можна прийняти, що задана множина $Net = \{net_k\}$ – скінченна, а деяке Z -кратне покриття району виконання завдань $\Omega(\phi, \lambda)$ буде визначатися таким набором:

$$W(\phi, \lambda) = \{\mu(RObl_{iz}(net_k)), \phi, \lambda\}, \quad i = \overline{1, Iz}, \quad z = \overline{1, Z}, \quad k = \overline{1, K} \quad W(\phi, \lambda) \in \Omega(\phi, \lambda), \quad (3)$$

де $\mu(RObl_{iz}(net_k))$ – невід'ємна адитивна функція, задана на сукупності множин $RObl_{iz}$, яка характеризує площу дійсної області РМ i -го засобу РМ z -го типу в точці net_k .

Таким чином, задача z -кратного розміщення засобів РМ відповідає визначенню такого набору $W^*(\phi, \lambda)$ з можливих (3), за якого буде

забезпечено розв'язання задачі (2) у такому вигляді:

$$W^*(\phi, \lambda_k) \Leftrightarrow \sum_{z=1}^Z \sum_{i=1}^I \left(\mu(Obl_{iz}(net_k)) - \sum_{e=1}^E \mu(Obl_{iz}(net_k) \cap Per_e(net_k)) \right) \rightarrow \max, \quad (4)$$

де $\mu(Obl_{iz}(net_k))$ – площа області РМ i -го засобу РМ z -го типу;

$\mu(Obl_{iz}(net_k) \cap Per_e(net_k))$ – площа перетину $Obl_{iz}(net_k)$ з e -ю зоною впливу радіоелектронних завад.

Проведений аналіз показав, що для задачі просторового розміщення засобів РМ область допустимих розміщень не випукла і має складну геометричну форму, а функція цілі є багатоекстремальною. Екстремуми цільової функції можуть бути досягнутими в області допустимих рішень та на їх межах, а простір параметрів, на якому вона визначена, залежить від кількості засобів РМ і буде мати розмірність $(IZ \times K)$.

Для визначення координат розміщення засобів РМ, включених до складу системи РМ, на основі математичної оптимізаційної моделі (4) запропоновано методику просторового

розміщення засобів РМ, яка передбачає визначення допустимих варіантів розміщення засобів РМ на основі встановлених обмежень та визначення координат розміщення засобів РМ шляхом прорідження матриці допустимих рішень [7].

Області РМ засобів РМ z -го типу подані у вигляді, як у таблиці 1, де $Obl'_{mz} = SS_{iz}(net_k) \in \{SS_{iz}\} \times \{net_k\}$ – об'єкт, який характеризує область РМ i -го засобу РМ z -го типу за його розміщенням в точці net_k , де $m = \overline{1, KI}$ – порядковий номер варіанта розміщення засобу РМ z -го типу в $\Omega(\phi, \lambda)$.

Таблиця 1 – Можливі варіанти розміщення засобів РМ

$Obl'_{1z} = SS_{1z}(net_1)$	$Obl'_{2z} = SS_{2z}(net_1)$	...	$Obl'_{Kz} = SS_{Kz}(net_1)$
$Obl'_{1z+1} = SS_{1z}(net_2)$	$Obl'_{2z+2} = SS_{2z}(net_2)$	...	$Obl'_{2Kz} = SS_{Kz}(net_2)$
...	...	...	...
$Obl'_{1z(K-1)+1} = SS_{1z}(net_K)$	$Obl'_{1z(K-1)+2} = SS_{2z}(net_K)$	...	$Obl'_{Kz} = SS_{Kz}(net_K)$

Для врахування впливу зон з радіоелектронними завадами необхідно розрахувати параметри дійсних областей РМ кожного із засо-

бів РМ z -го типу для кожної точки їх можливого розміщення за таким виразом:

$$RObl'_{iz} = Obl'_{iz}(net_k) / \left(\bigcup_{e=1}^E Per_e(net_k) / \bigcap_{e=1}^E Per_e(net_k) \right), \quad \forall k \in \Omega(\phi, \lambda), \quad iz = \overline{1, Iz}, \quad z = \overline{1, Z}. \quad (5)$$

З урахуванням (5) можливі варіанти розміщення засобів РМ z -го типу в районі виконання завдань можуть бути подані у вигляді, як показано в таблиці 2., де $RObl'_{mz}$ – об'єкт, який характеризує дійсну область РМ i -го засобу РМ z -го типу в точці net_k , $m = \overline{1, KIz}$ – кількість варіантів розміщення засобів РМ z -го типу.

Для отриманих варіантів розміщення областей РМ засобів РМ z -го типу $RObl'_{mz}$ правило вибору допустимих рішень може бути сформоване у вигляді симетричної матриці

$Dz = |d_{mnz}|$ розмірністю $KIz \times KIz$, елементи якої визначаються за таким виразом (6):

Таблиця 2 – Можливі варіанти розміщення дійсних областей РМ

$RObl'_{1z}$	$RObl'_{2z}$	...	$RObl'_{Kz}$
$RObl'_{1z+1}$	$RObl'_{2z+2}$	...	$RObl'_{2Kz}$
...	...	...	...
$RObl'_{1z(K-1)+1}$	$RObl'_{1z(K-1)+2}$	...	$RObl'_{Kz}$

$$d_{nmz} = \begin{cases} 1 \text{ при } RObl'_{mz}, RObl'_{nz} \in \Omega(\phi, \lambda), RObl'_{mz} \cap RObl'_{nz} = \emptyset, RObl'_{mz} \cap Per_e = \emptyset, RObl'_{nz} \cap Per_e = \emptyset, \\ 0 - \text{в іншому випадку,} \end{cases} \quad (6)$$

де $RObl'_{nz}$ – об'єкт, який характеризує $RObl'_{iz}$ при n -му варіанті розміщення, $n = \overline{1, KIz}$.

Отримання значень елементів d_{mnz} за умови $(mz - nz) \cdot (Iz)^{-1} \notin \overline{1, K-1}$ у задачі розміщення засобів виконується за допомогою відомих підходів пошуку екстремуму за наявності рівняння зв'язку. Одним з них є застосування математичного апарату функції щільного розміщення та її годографу [8].

Функція щільного розміщення об'єктів визначає залежність між їх полюсами від взаємного розташування, а для системи РМ – дов-

жину вектора відстані між областями РМ iz^i -го та iz^j -го засобу РМ. За відомої орієнтації областей РМ годограф вектора відстані між об'єктами становить собою лінію на площині, яка охоплює область РМ iz^i -го (iz^j -го) засобу РМ Z -го типу з полюсом у точці його розташування. Властивістю годографа функції щільного розміщення є те, що в разі розташування iz^i -го (iz^j -го) засобу РМ z -го типу в її внутрішніх точках, області РМ $RObl'_{iz}$ та $RObl'_{iz}$ перетинаються, на її межі області

огляду дотикаються, за її ж межами вони не мають спільних точок. Таким чином, матриця Dz є носієм інформації про допустиме розміщення областей РМ засобів РМ z -го типу в районі виконання завдань з урахуванням зон впливу радіоелектронних завад.

У результаті виконання процедури визначення допустимих варіантів розміщення засобів РМ на основі встановлених обмежень для кожного їх типу в Z матрицях містяться допустимі послідовності, яким відповідає допустиме рішення завдання просторового розміщення засобів РМ. Для прорідження матриць допустимих рішень необхідно встановити набір тестів, відповідно до яких здійснюватиметься відсів часткових рішень, що не можуть бути доведені до оптимального. Тому доцільно використати додаткові визначення, які зазвичай використовують для задачі, що розглядається [8].

Повна послідовність – це послідовність $\{\beta_{s1z}, \beta_{s2z}, \dots, \beta_{smz}\} \in \text{Dop}(Line_{sz})$, у якій не існує такого елемента $\beta_{s(m+1)z} \in Line_{sz}$, для якого має місце послідовність $\{\beta_{s1z}, \beta_{s2z}, \dots, \beta_{smz}, \beta_{s(m+1)z}\} \in \text{Dop}(Line_{sz})$, де $\text{Dop}(Line_{sz})$ – сукупність допустимих послідовностей варіантів розміщення засобів РМ z -го типу; $s = \overline{1, S}$ – кількість допустимих послідовностей, при чому $\overline{\text{Dop}}(Line_{sz})$ – сукупність усіх повних послідовностей варіантів розміщення засобів РМ z -го типу в районі виконання завдань.

Для будь-якої повної послідовності може бути визначений pz -й початковий $Line_{sz}^p = \{\beta_{s1z}, \beta_{s2z}, \dots, \beta_{spz}\}$ та tz -й кінцевий $Line_{sz}^t = \{\beta_{stz}, \beta_{s(t+1)z}, \dots, \beta_{smz}\}$ відрізки, при чому $Line_{sz} = Line_{sz}^p + Line_{sz}^t$, а відрізки однієї послідовності спряжені за умови $tz = pz + 1$.

Родова множина послідовностей $Line_{sz} \in \text{Dop}(Line_{sz})$ – це множина $\text{Init}(Line_{sz}^p) \subset \overline{\text{Dop}}(Line_{sz})$, яка складається з усіх повних допустимих послідовностей, у яких $Line_{sz}^p$ – початковий відрізок.

Множина продовжень – це сукупність $\text{End}(Line_{sz}^t)$ усіх кінцевих відрізків елементів

родової множини $\text{Init}(Line_{sz}^p)$, спряжених з $Line_{sz}^p$.

Якщо однотипні засоби РМ мають різні технічні характеристики, то можна вважати, що певний варіант розміщення засобу РМ z -го типу з пронумерованих $RObl_{mz}'$ має перевагу над варіантом $RObl_{nz}'$ (тобто $\beta_{smz} \succ \beta_{snz}$), якщо для будь-якої точки $net_k \in \text{Net}$ справедливе відношення

$$RObl_{lz}(net_k) \supset RObl_{tz}(net_k), \quad (7)$$

де $pz = mz - Iz \cdot \text{entier}\left(\frac{(mz-1)(Iz)^{-1}}{1}\right)$ – початковий відрізок повної послідовності варіантів розміщення всіх засобів РМ z -го типу;

$tz = nz - Iz \cdot \text{entier}\left(\frac{(nz-1)(Iz)^{-1}}{1}\right)$ – кінцевий відрізок повної послідовності варіантів розміщення всіх засобів РМ z -го типу;

$\text{entier}(\cdot)$ – оператор, що означає взяття цілої частини числа.

Результатом виконання цих операцій буде визначена перевага варіантів розміщення засобів РМ z -го типу над іншими того ж типу у такому вигляді:

$$\beta_{s1z} \succ \beta_{s2z} \succ \dots \succ \beta_{slz}. \quad (8)$$

Для системи РМ допустимою послідовністю дійсних областей РМ засобів РМ z -го типу з множини $\text{Dop}(Line_{sz})$ буде будь-яка з послідовностей $Line_z = (\beta_{1z}, \beta_{2z}, \dots, \beta_{iz})$, де $\beta_{iz} \in \overline{1, KIz}$, $i \in \overline{1, p}$, $p \leq K$, для якої справедлива умова:

$$\begin{aligned} d_{mnz} &= 1, \quad \beta_{mz} \neq \beta_{nz}, \quad \beta_{mz} \in \overline{1, Iz}, \\ \beta_{nz} &= \overline{1, Iz}, \quad mz \in \overline{1, KIz}, \quad nz \in \overline{1, KIz}. \end{aligned} \quad (9)$$

На множині допустимих послідовностей дійсних областей РМ засобів РМ Z -го типу доцільно ввести функціонал:

$$F(\beta_{1z}, \beta_{2z}, \dots, \beta_{iz}) = \sum_{mz=1}^{Iz} \mu(RObl_{mz}'), \quad (10)$$

де $\mu(RObl_{mz}')$ – площа дійсної області РМ i -го засобу РМ z -го типу в точці net_k .

Тоді задачу (4) з урахуванням (10) та необхідності мінімізації функціонала F можна записати у такому вигляді:

$$\begin{aligned} W^*(\phi, \lambda) &\Leftrightarrow Dop^*(Line_s) = \\ &= \arg \min F(\beta_{s1}, \beta_{s2}, \dots, \beta_{si}), \quad , \\ s &= \overline{1, S}, \quad i = \overline{1, Iz} \end{aligned} \quad (11)$$

де $Dop^*(Line_s)$ – множина оптимальних варіантів розміщення засобів РМ.

Оскільки функціонал (10), заданий на множині допустимих варіантів z -кратного покриття району виконання завдань $Dop(Line_s)$, відповідає умовам:

$$\begin{aligned} Line_{1z}^{p1} &\in Dop(Line_s), \quad Line_{1z}^{p2} \in Dop(Line_s), \\ Line_{1z}^{t1} &= Line_{1z}^{t2}, \quad F(Line_{1z}^{p1}) \geq F(Line_{1z}^{p2}), \end{aligned} \quad (12)$$

де $Line_{1z}^{p1}$ – початковий відрізок будь-якої з допустимих послідовностей;

$Line_{1z}^{p2}$ – початковий відрізок будь-якої іншої послідовності з допустимих;

$Line_{1z}^{t1}$ – кінцевий відрізок першої послідовності;

$Line_{1z}^{t2}$ – кінцевий відрізок другої послідовності;

то на нього розповсюджується принцип монотонної рекурсивності [7] і справедлива нерівність:

$$F(Line_{1z}^1) \geq F(Line_{1z}^2). \quad (13)$$

На основі зазначеного узагальнений підхід до розв'язання поставленої задачі може бути

сформульовано таким чином: якщо для двох допустимих послідовностей варіантів розміщення засобів РМ z -го типу $Line_{1z}^1 = (\beta_{1z}^1, \beta_{2z}^1, \dots, \beta_{iz}^1)$, $iz \leq Iz$, та $Line_{1z}^2 = (\beta_{1z}^2, \beta_{2z}^2, \dots, \beta_{iz}^2)$, $iz \leq Iz$, виконуються умови:

$$\beta_{iz}^1 \succ \beta_{iz}^2, \quad i = \overline{1, p},$$

$$F(\beta_{1z}^1, \beta_{(t+1)z}^1, \dots, \beta_{iz}^1) > F(\beta_{1z}^2, \beta_{(t+1)z}^2, \dots, \beta_{iz}^2), \quad (14)$$

то родова множина послідовності $Line_{1z}^2$ може бути виключена з розгляду.

Таким чином, методика просторового розміщення засобів РМ включає 5 етапів:

1. Формування таблиць можливих варіантів розміщення засобів РМ (у вигляді, як у таблиці 1).

2. Розрахунок значень дійсних областей РМ за допомогою формули (5) та приведення значень елементів таблиці 1 до вигляду, як у таблиці 2.

3. Формування симетричних матриць у вигляді допустимих розміщень дійсних областей РМ у районі виконання завдань за правилом (6).

4. Включення в множину $Dop(Line_s) = \{Dop(Line_{sz})\}$, $z = \overline{1, Z}$ допустимих послідовностей варіантів розміщення засобів РМ.

4.1. Якщо $Dop(Line_s) \in \emptyset$, то для вирішення завдання необхідно доукомплектувати систему РМ.

4.2. Якщо $Dop(Line_s) \neq \emptyset$ та $|Dop(Line_s)| \leq 10^4$, то для визначення елементів $Dop^*(Line_s)$ доцільне розв'язання задачі (4) методом прямого перебору.

4.3. Якщо $Dop(Line_s) \neq \emptyset$ та $|Dop(Line_s)| > 10^4$, то для визначення елементів $Dop^*(Line_s)$ слід здійснювати скорочення множини допустимих розв'язків за допомогою процедури відсіву рішень, що не можуть бути доведені до оптимального, за формулами (7)–(14).

5. Визначення координат розміщення засобів РМ у вигляді послідовностей $\{\beta_{s1}, \beta_{s2}, \dots, \beta_{si}\} \in Dop^*(Line_s)$, яким відповідають послідовності об'єктів $RObl'_{1z}, RObl'_{2z}, \dots, RObl'_{mz}$, при цьому кожному з них згідно з таблиці 2 відповідає номер засобу РМ z -го типу, що підлягає розміщенню, та номер точки з координатами ϕ, λ , у якій цей засіб РМ буде знаходитися.

У результаті застосування запропонованої методики множина $W^*(\phi, \lambda)$ міститиме географічні координати точок, яким відповідає розв'язання задачі просторового розміщення засобів РМ з урахуванням вимог до рознесення засобів РМ, впливу рельєфу місцевості та зон радіоелектронних завад.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведених досліджень на основі запропонованої математичної оптимізаційної моделі z -кратного розміщення об'єктів удосконалено методику розміщення засобів РМ. Вона може бути застосована для: планування застосування системи РМ; формування робочих рішень щодо побудови системи РМ; оцінювання якості прийнятих рішень і формування альтернативних варіантів; забезпечення адаптації структури системи РМ до змін обстановки в умовах впливу противника та утворення нових зон радіоелектронних завад.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають у розробленні методики визначення оптимальної топології системи РМ з урахуванням вимог показника якості її функціонування, який характеризує ступінь взаємозв'язку між елементами системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Kovalev, A. (2011). *Optimizacija razmeshhenija sredstv traektornyh izmerenij geneticheskimi algoritmi* [Optimization of placing of trajectory measurements means by genetic algorithms]. *Programmnye produkty i sistemy*, 4, 64–66 (in Russian)
[Ковалев, А. (2011). Оптимизация размещения средств траекторных измерений генетическими алгоритмами. *Программные продукты и системы*, 4, 64–66].
2. Zhuravskiy, Yu. (2009). *Optimizatsiia rozmishchennia nazemnykh zasobiv radioelektronnoi borotby* [Optimization of placement of ground means of electronic warfare]. *Trudy universytetu*, 91, 52–58 (in Ukrainian)
[Журавський, Ю. (2009). Оптимізація розміщення наземних засобів радіоелектронної боротьби. *Труди університету*, 91, 52–58].
3. Shherbakov, G., Lindval', V., Spirina, E., & Letajaf, M. (2004). *Reshenie zadach optimizacii territorial'nogo razmeshhenija radioperedajushhih stancij pri proektirovanii setej svyazi* [The Decision of Problems of Optimization of Territorial Arrangement of the Radio-Transmitting Stations at Design of Transmission Networks]. *Jelektronika i jelectrotehnika*, 3(52), 47–51 (in Russian)
[Щербakov, Г., Линдваль, В., Спирина, Е., & Летаяф, М. (2004). Решение задач оптимизации территориального размещения радиопередающих станций при проектировании сетей связи. *Электроника и электротехника*, 3(52), 47–51].
4. Ermolaev, S. (2010). *Optimal'noe razmeshhenie bazovykh stancij* [Optimal placement of base stations]. *Telecommunication Sciences*, 1(1), 82–90 (in Russian)
[Ермолаев, С. (2010). Оптимальное размещение базовых станций. *Telecommunication Sciences*, 1(1), 82–90].
5. Kuznecov, V. (2009). *Metody pokrytija mnogosvjaznyh ortogonal'nyh mnogougol'nikov dlja zadach optimal'nogo razmeshhenija sensorov v oblasti monitoringa* [Methods for covering multiply connected orthogonal polygons for optimal placement of sensors in the monitoring area] (Doctoral thesis). Ufa (in Russian)
[Кузнецов, В. (2009). Методы покрытия многосвязных ортогональных многоугольников

для задач оптимального размещения сенсоров в области мониторинга (Кандидатская диссертация). Уфа].

6. Kochkarov, A., Jackin, D., & Rahmanov, O. (2016). *Osobennosti reshenija zadachi geometricheskogo monitoringa* [The monitoring problem and its connection with the problem of covering connected spaces]. *Izvestija JuFU. Tehnicheskie nauki*, 2(175), 158–168 (in Russian)
[Кочкаров, А., Яцкин, Д., & Рахманов, О. (2016). Особенности решения задачи геометрического мониторинга. *Известия ЮФУ. Технические науки*, 2(175), 158–168].
7. Mihalevich, V., & Volkovich, V. (1981). *Vychislitel'nye metody issledovanija i proektirovanija slozhnyh system* [Computational methods of research and design of complex systems]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Михалевич, В., & Волкович, В. (1981). *Вычислительные методы исследования и проектирования сложных систем*. Москва: Наука].
8. Stojan, Ju., & Jakovlev, S. (1986). *Matematicheskie modeli i optimizacionnye metody geometricheskogo proektirovanija* [Mathematical models and optimization methods for geometric design]. Kiev: Naukova dumka (in Russian)
[Стоян, Ю., & Яковлев, С. (1986). *Математические модели и оптимизационные методы геометрического проектирования*. Киев: Наукова думка].

Characterisation of Natural and HDTMA-Br Modified Dijah-Monkin Bentonite Clay: FTIR, XRF, XRD and SEM

Olukayode Gideon Oloyede¹, Umar Omeiza Aroke¹, Saidat Olanipekun Giwa¹,
Alexander Asanja Jock²

¹ *Abubakar Tafawa Balewa University*

Dass road, P. M. B. 0248, Bauchi, 740272, Nigeria

² *University of Uyo*

Ikpa Road, P. M. B. 1017, Akwa Ibom Ibom State, Nigeria

DOI: [10.22178/pos.70-12](https://doi.org/10.22178/pos.70-12)

LCC Subject Category: [QD1-65](#)

Received 14.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Olukayode Gideon Oloyede

oloyede.gideon@gmail.com

© 2021 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Abstract. In this study, Dijah-Monkin bentonite clay was modified with a cationic surfactant hexadecyltrimethylammonium bromide (HDTMA-Br) at the level of twice the cation exchange capacity (CEC). This process results in the development of hydrophobic organoclay with an improved adsorption capacity. The clay obtained from Zing LGA Taraba State, North-East Nigeria, was beneficiated and pulverised to a particle size of 125 μm . The modification was performed without acid activation to prevent damages to the clay's crystal structure. The organoclay was characterised for chemical composition, functional groups, mineralogical and surface morphology using X-ray fluorescence (XRF), Fourier Transform Infrared (FTIR) spectroscopy, X-ray diffraction (XRD) and scanning electron microscopy (SEM), respectively. The XRD showed an increase in the basal spacing from 15.681 Å to 17.758 Å, while the XRF revealed a 5.35% concentration of Br on the modified clay, indicating successful intercalation. The FTIR spectra also revealed the appearance of symmetric and asymmetric stretching bands at 2847.7 cm^{-1} and 2914.8 cm^{-1} , respectively, as a consequence of the modification, resulting in more sites for adsorption.

Keywords: Characterisation; Dijah-Monkin Bentonite Clay; Fourier Transform Infrared Spectroscopy; Hexadecyltrimethylammonium bromide; X-ray fluorescence; X-ray diffraction; Scanning electron microscopy; Zing-North East Nigeria.

INTRODUCTION

The modification of clay materials using various chemical/physical treatment has been found to achieve the desired surface properties for the best immobilisation performance of specific compounds. The modification process consists of altering the surface polarity of the clay minerals through intercalation with cationic surfactants [11, 20].

The bentonite clay essentially consists of montmorillonite, a member of the 2:1 clay family of two tetrahedrally coordinated silicon sheets covering an octahedrally coordinated aluminium ion layer as shown in Figure 1, with a range of negative charges of 0.4 to 1.0 per unit cell, averaging about 0.7 per unit cell.

The origin of layer charge is primarily in the octahedral sheet due to the substitution of Mg^{2+} and some Fe^{2+} for Al^{3+} and Fe^{3+} [10]. Bentonite

was first used to designate particular, highly colloidal, plastic clay found near Fort Benton in the Cretaceous beds of Wyoming, USA [13].

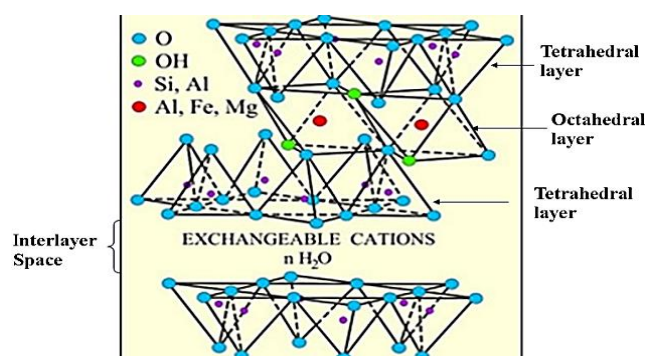

Figure 1 – Illustration of 2:1 phyllosilicate minerals of montmorillonite structure [14]

Later the term was attributed to every plastic clay generated by the alteration of organic ash or glass emitted from volcanoes [2, 18].

The modification of clay surfaces with surfactant is a method to obtain organoclay by transforming organophobic to strongly organophilic surfaces and therefore increases the adsorptive capacity for adsorption of targeted/organic pollutants. This kind of surfactant-modified organobentonite has been used extensively for a wide variety of environmental applications [8]. The most common organic cations used for organoclays preparation are cationic surfactants. They are adsorbed on the clay mineral surface, and their alkyl chains render the interlayer space organophilic. As a result, the organoclay becomes an excellent adsorbent for poorly water-soluble organic species [12]. When excess HDTMA⁺ is present, the degree of adsorption increases due to hydrophobic interactions among tail groups. The amount of surfactant added reaches twice of clay's CEC, a complete surfactant bilayer forms on the clay surface [15].

The CEC is a term used to describe the promising ability of clay to exchange positively charged elements (cations) in an aqueous solution; it also describes the holding capacity of a soil particle or clay for cations. The cation exchange sites are primarily discovered on organic matter surfaces and clay minerals. This implies that higher clay content will result in a higher CEC value since clays have the most significant surface area. Generally, the CEC for sodium montmorillonite ranges from 80-150 mEq/100 g, while calcium montmorillonite is between 40-70 mEq/100 g. However, Dijah-Monkin bentonite clay, which has a CEC of 47.7 mEq/100 g as reported elsewhere [3], is readily available in large quantity in Nigeria and is a promising candidate for various industrial applications.

This work aimed to modify the Dijah-Monkin bentonite clay with organic surfactant hexadecyltrimethylammonium bromide (HDTMA-Br) twice the cationic exchange capacity (CEC) of the clay. Further objectives were to characterise the natural and HDTMA-Br modified before the adsorption process.

METHODS

Beneficiation of Raw Dijah-Monkin Bentonite Clay. The raw bentonite clay used in this research work was collected from the deposit site at Dijah-Monkin town in Zing LGA, Taraba State of Nigeria.

The clay was subjected to preliminary treatment like breaking of lumps and removal of other objects. The beneficiation process was carried out according to [3] with slight modification. The powdered bulk raw Dijah-Monkin bentonite clay was soaked in de-ionised water for 24 hours and stirred at room temperature for equal mixing and homogeneity.

The clay-water mixture was allowed to age for four days for quartz impurities to sediment to the bottom, leaving the colloidal solution of clay and suspended particles at the top. The overflow was decanted and replaced with fresh tap water on each day of the sedimentation until the overflow becomes less milky and free of suspended particles. The colloid clay was collected and separated from the quartz sediments by screening through 63 µm mesh size and allowed adequate time (24 hours) to settle. The thick slurry clay was sun-dried and later oven-dried to constant weight at 100 °C. The dried clay was crushed, sieved with 125 µm mesh and stored in polyethylene bags for subsequent experiments.

Preparation of HDTMA-Br modified bentonite adsorbent. The cationic surfactant (HDTMA-Br) was imported from Xiamen Xm-innovation Chemical Co. LTD, China. It has a purity of 99 % and a molecular weight of 364.45 g/mol and was used without any further treatment. To obtain HDTMA-bentonite, 100 g of the beneficiated bentonite was dispersed in 500 mL distilled water; the solution was stirred with a high-speed stirrer for 2 hours until a clear solution was obtained. The organic modifier was weighed (based on bentonite clay's 2.0 x CEC) and dissolved in 500 mL distilled water until all organic modifier dissolves in water. The two solutions were mixed and stirred under HJ-3D Constant temperature magnetic stirrer for 24 hours. The mixed solution was then precipitated with a high-speed centrifuge (3500-4000 rpm), and the supernatant was decanted. The solid part (organoclay) was washed four times with deionised water and dried in an oven at 60 °C for 20 hours. The final organoclay was pulverised, sieved into the 100 µm mesh size and stored in a desiccator for further use.

The amount of surfactant used was calculated based on CEC of Dijah-Monkin bentonite clay using equation (1):

$$\text{Weight of surfactant (g)} = n \times \text{CEC} \times A \times B \quad (1)$$

where A is the weight of bentonite clay (g), and B is the molecular weight of surfactant (g/mol), n is the ratio to be used [7].

Instruments for Characterisation. The pH of the sample was determined by soaking the solid clay in water at a ratio of 1:5, and the solution pH was measured with a pH meter (model ST2100F Biocotech, China). The value was compared with the pH scale to determine the acidity or alkalinity of the clay sample

The FTIR spectral spectra were recorded with an FTIR Spectrophotometer (model Cary 630 FTIR, Agilent Technologies, USA). The spectra were obtained from the solid samples at a resolution of 1 cm⁻¹ within the range of 4000–650 cm⁻¹. Also, the elemental composition was determined using X-ray Fluorescence (XRF; model ARL9900, Thermo Scientific, USA). The equipment uses basic parameters to determine the propagation of X-rays from the tubes through the optical path to the detector.

The X-ray diffraction (XRD) data for both natural and modified were obtained using an x-ray diffractometer (model mini Flex600, Rigaku, Japan) at a fixed power source (40 kW, 40 mA). The measurements were obtained at a scanning rate of 0.5° (2θ) min⁻¹ with diffraction (2θ) angle at 2–90°. The basal spacing was calculated using Braggs equation ($n\lambda = 2d\sin\theta$), where n is the integer ($n=1$), λ is the wavelength of incidence wave ($\lambda=0.15418$ nm), and d is the spacing between the incident ray and the scattering planes.

The surface morphology of both natural and modified bentonite clay was obtained using a scanning electron microscope (SEM, model phenon pro X, Eindhoven, Netherlands) which was carried out at 15 kV and a size of 200 μm.

RESULTS AND DISCUSSION

The pH of the natural clay was 6.6, while the pH of the HDTMA modified clay was 5.15. Most clay suspensions have pH ranging from 4.2 to 7 [3].

This implies that the natural clay is less acidic compared with the HDTMA modified clay. The extended C-H group of the HDTMA⁺ chain intercalated on the clay could be responsible for this development.

FTIR Spectroscopy. Figures 2 and 3 show the spectra of natural and modified Dijah-Monkin bentonite clay in the wavenumber range of 4000–650 cm⁻¹, while the vibrational frequencies and the assignments are presented in Table 1. The bands corresponding to the water molecules in the interlayers and the structural hydroxyl groups in the clay layers are in the region between 3750 and 3500 cm⁻¹.

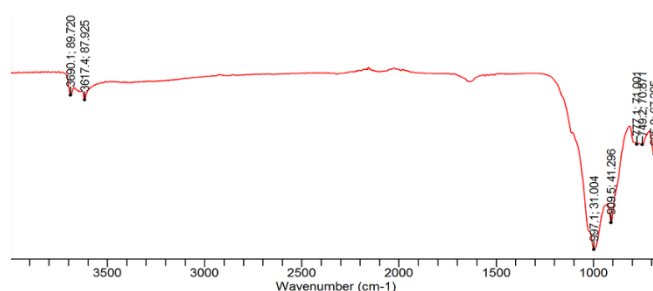

Figure 2 – FTIR Spectrum of Dijah-Monkin Bentonite Clay

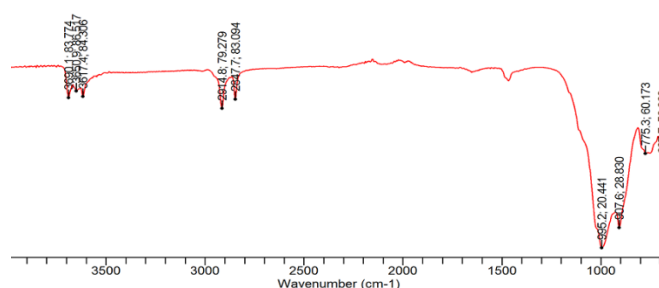

Figure 3 – FTIR Spectrum of Modified Dijah-Monkin Bentonite Clay

Table 1 – Vibrational Frequencies and Assignments for Natural and Modified Dijah-Monkin Clay

Natural Dijah-Monkin Bentonite		Modified Dijah-Monkin Bentonite		Remarks
IR peak	Bond type	IR peak	Bond type	
685.8	OH- deformation	687.7	OH- deformation	Shifted upward
749.2	Al-O- Si (silicate bonds)			Disappears
777.1	Si-O deformation	775.3	Si-O deformation	Shifted downward
909.5	Al-Al-OH	907.6	Al-Al-OH	Shifted downward
997.1	Si-O planar stretching	995.2	Si-O planar stretching	Shifted downward
		2847.7	CH ₃ -R symmetric stretching	Appeared
		2914.8	CH ₂ -R asymmetric stretching	Appeared
3617.4	OH- stretching	3617.4	OH stretching	Unaffected
		3650.9	Free OH stretching	Appeared
3690.1	Structural OH stretching	3690.1	Structural OH stretching	Unaffected

In comparison and the characteristic silicate bonds are found between 1200 and 700 cm^{-1} [19]. When modification was carried out with HDTMA⁺, the peak at 3650.9 cm^{-1} representing free OH stretching bonds appeared while the adsorption band 2960-2820 cm^{-1} can be considered belonging to the C-H groups HDTMA⁺. Also, the OH- adsorption peaks shift from 685.8 to 687.7 cm^{-1} while the peaks of the structural OH-stretching remain unchanged. Furthermore, the peak of the silicate bonds disappeared being the consequence of HDTMA⁺ exchanging the Al^{3+} groups. This shows that the appearing peaks representing C-H groups and the free OH stretching groups will provide more available attachment sites for adsorption.

X-ray fluorescence analysis. This was conducted to reveal the chemical compositions in the modified and unmodified Dijah-Monkin bentonite clay. The chemical analysis presented in Table 2 shows that the bentonite clays consist mainly of silica and alumina with metallic oxides such as Fe_2O_3 , K_2O , CaO , etc., present as minor.

Table 2 – XRF Analysis of Natural and Modified Dijah-Monkin Bentonite Clay

Composition (wt%)	Natural Bentonite	Modified Bentonite
SiO_2	62.61	63.44
Al_2O_3	21.10	19.05
TiO_2	1.23	0.71
Fe_2O_3	8.24	6.34
MnO	0.13	0.20
CaO	1.18	1.04
Ag_2O	0.85	0.91
V_2O_5	0.05	0.05
K_2O	4.61	2.88
Br	0.00	5.35
Total	100	100

The most abundant components are Si and Al, which are the smectite clay group [5]. Generally, the $\text{Al}_2\text{O}_3/\text{SiO}_2$ ratio obtained is 0.34 and 0.30 for natural and HDTMA-Br modified Dijah-Monkin clays, respectively, which is in close agreement with the expected value (i. e. 0.33) for montmorillonite [1].

The concentration of Fe_2O_3 is responsible for the reddish and brownish colours in clay samples. For the Dijah-Monkin bentonite clay, the Fe_2O_3 concentration was 8.24% and higher than the

iron content concentration of 6.34% in the modified Dijah-Monkin bentonite.

This explained the high reddish colour in the natural clay as compared to the modified. The presence of a moderate amount of CaO could be attributed to the occurrence of carbonate such as calcite in the sediments, and there is no detectable amount of Na_2O , which may suggest that the predominant clay mineral is a Ca-rich type [16].

Furthermore, it was observed that with the clay intercalation at twice the CEC, the concentration of Br in the modified clay was at 5.35%, which implied intercalation by HDTMA⁺ via hydrophobic interactions among surfactant tail groups, indicating bilayer modification with a corresponding decrease in K_2O (4.61% to 2.88%) and CaO (1.18% to 1.04%) as shown in Figure 4.

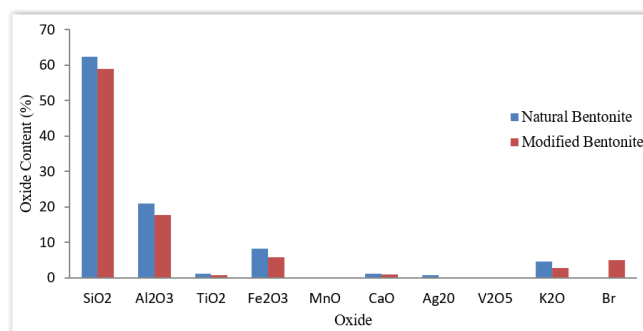

Figure 4 – Chemical composition of natural and modified Dijah-Monkin bentonite clay

A chemical formula calculation could be performed for the natural bentonite with the XRF data using the approach proposed by Foster [9]. The calculation procedure and half-cell formula are presented in Table 3, and the one layer structural formula for natural Dijah-Monkin bentonite clay determined was $[(\text{Al}^{3+2.82} \text{Ti}^{4+0.11} \text{Fe}^{3+0.77} \text{Mn}^{2+0.01})^{-0.76} (\text{Si}^{4+7.74} \text{Al}^{3+0.26})^{-0.26} \text{O}_{20}(\text{OH})_4]^{-0.51} (\text{Ca}^{2+0.15} \text{K}^{+0.73})^{+0.88}$. The result compared favourably with the structural formula obtained for the natural Dijah-Monkin bentonite clay for one layer unit $\text{K}_{0.722} \text{Ca}_{0.155} [\text{Si}_{7.686}]^{\text{iv}} [\text{Al}_{3.054} \text{Ti}_{0.113} \text{Fe}^{3+0.761}]^{\text{vi}} \text{O}_{20}(\text{OH})_4$ reported by [3]. Both structural formulas were found to be in close agreement, with silicon occupying all the tetrahedral sites and aluminium occupied two-thirds of the octahedral sites while potassium and calcium are exchangeable. The superscripts “iv and vi” are used to indicate tetrahedrally and octahedrally coordinated ions, respectively [6].

Table 3 – Calculation of Structural Formula for Natural Dijah-Monkin Bentonite Clay

Compound	Percent	Molecular weight	Cationic valency	Gram equivalent of cationic constituents	Cationic valence per unit cell	Cations per unit cell		Charge
SiO ₂	62.3 ÷	60.04	× 4	= 4.151 ÷ 0.134	= 30.9776 ÷ 4	7.7444 <u>0.2556</u> <u>8.0000</u>	tetrahedral group	+0.2556
Al ₂ O ₃	21.0 ÷	101.96	× 6	= 1.236 ÷ 0.134	= 9.224 ÷ 3	(3.0747) 2.8191		
TiO ₂	1.22 ÷	79.9	× 4	= 0.061 ÷ 0.134	= 0.4552 ÷ 4	0.1138	octahedral group	-0.7614
Fe ₂ O ₃	8.20 ÷	159.7	× 6	= 0.308 ÷ 0.134	= 2.2985 ÷ 3	0.7662		
MnO	0.13 ÷	70.93	× 2	= 0.0037 ÷ 0.134	= 0.0276 ÷ 2	<u>0.0138</u> <u>3.713</u>		Composite layer charge <u>-0.5058</u>
				Sum(-Si and Al)	= 2.7815			
				Octahedral Al × 3	+8.4573 11.2386 <u>-12.000</u> <u>-0.7614</u>	(Octahedral charge)		
CaO	1.17 ÷	56.08	× 2	= 0.0407 ÷ 0.134	= 0.3037 ÷ 2	0.1519	Interlayer cation charge	<u>+0.8795</u>
K ₂ O	4.59 ÷	94.20	× 2	= 0.0975 ÷ 0.134 5.8942 5.8942 ÷ 44 = <u>0.134</u>	= 0.7276 ÷ 1 <u>0.7276</u> <u>0.8795</u>			

Structural formula (half-cell)-[(Al³⁺_{1.41} Ti⁴⁺_{0.06} Fe³⁺_{0.38} Mn²⁺_{0.007})^{-0.38} (Si⁴⁺_{3.87} Al³⁺_{0.13})^{-0.13} O₁₀(OH)₂]⁻
0.25(Ca²⁺_{0.08} K⁺_{0.36})^{+0.44}

XRD of natural and HDTMA-Br modified Dijah-Monkin bentonite clay. XRD can determine the structural geometry in the layer silicates of clays,

and this also identifies impurities present in the clay (Figures 5-8).

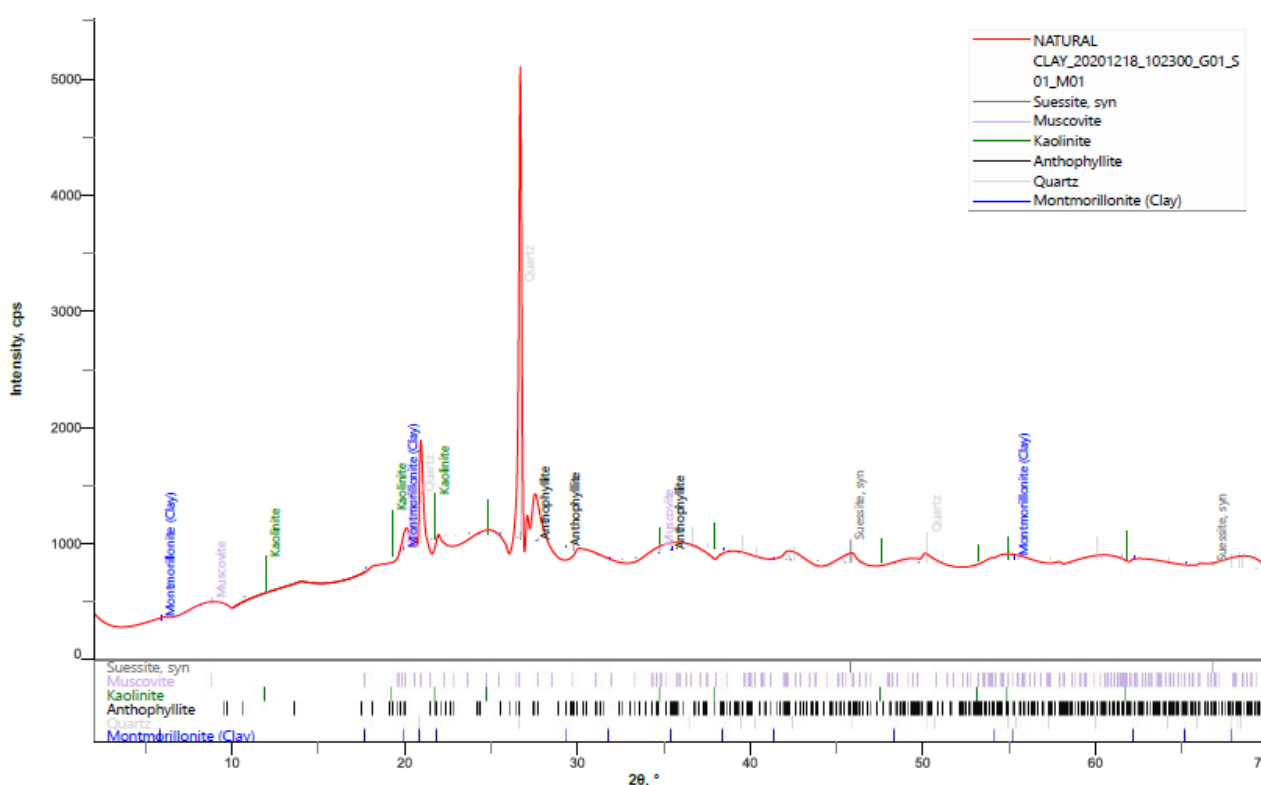

Figure 5 – XRD pattern for natural Dijah-Monkin bentonite clay

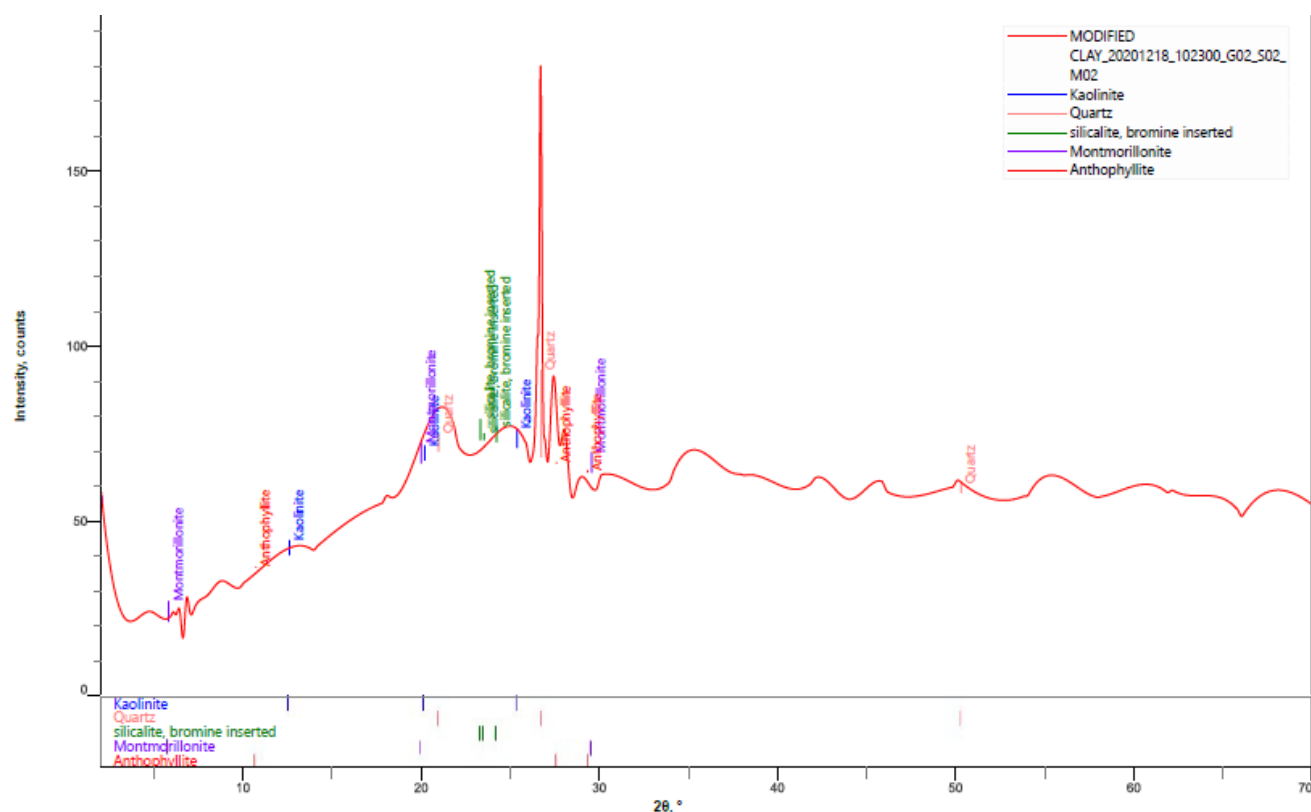
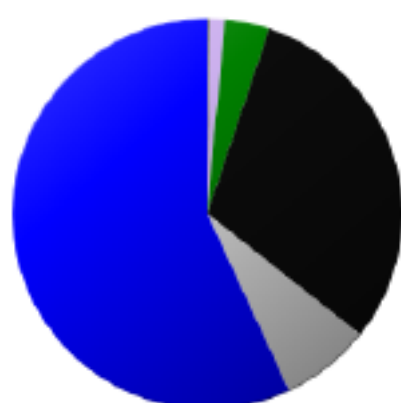
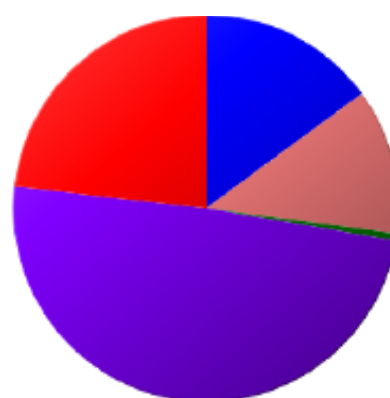

Figure 6 – XRD pattern for modified Dijah-Monkin bentonite clay

Suessite, syn : 0.24(6)%
 Muscovite : 1.2(13)%
 Kaolinite : 3.7(5)%
 Anthophyllite : 30(6)%
 Quartz : 7.5(10)%
 Montmorillonite.. : 57(6)%

Figure 7 – Percentage mineral composition for natural Dijah-Monkin bentonite clay

Kaolinite : 15(4)%
 Quartz : 12(4)%
 silicalite, bro. : 0.58(10)%
 Montmorillonite : 49(8)%
 Anthophyllite : 23(6)%

Figure 8 – Percentage mineral composition for modified Dijah-Monkin bentonite clay

This technique offers information on the basal spacings of organoclays, and this supports the molecular structure configuration of surfactants intercalated within clay layers [17].

The XRD patterns for natural Dijah-Monkin bentonite clay shows the presence of 57% montmorillonite (M), with other constituents such as

quartz (Q), Anthophyllite, muscovite, suessite and kaolinite accounting for the remaining 43% (Figures 5, 7). However, the montmorillonite component reduced to 49% coupled with the appearance of 0.58% bromide (Figure 6, 8).

Furthermore, the first montmorillonite peak represents the d_{001} spacing of an intercalated layer of the sample. Thus the d_{001} spacing of natural Dijah-Monkin bentonite clay at 5.64° is $15.681\text{\AA}$, and the HDTMA-Br modified Dijah-Monkin bentonite clay at 4.98° is $17.758\text{\AA}$. This shows a significant increase in the spacing after modification. Thus it implies interlayer intercalation of the surfactant, and this is in close agreement with the result obtained by [4] where the d_{001} spacing of the HDTMA-Br modified bentonite clay increased from $12.06\text{\AA}$ for original bentonite to 21.85, 35.87 and $36.46\text{\AA}$ for 1.0, 2.0 and 3.0 CEC respectively.

SEM of natural and HDTMA-Br modified Dijah-Monkin bentonite clay. The textural properties, along with the surface morphology, play an essential role in identifying pores that could allow adsorption to proceed. The surface morphology of natural and HDTMA-Br modified Dijah-Monkin bentonite are shown in Figure 9 and 10, respectively. The micrograph of the natural bentonite grains (Figure 9) consists of several irregular shapes forming an aggregated mass due to several flaky particles stacked together in agglomerate, which implies a heterogeneous surface morphology [3].

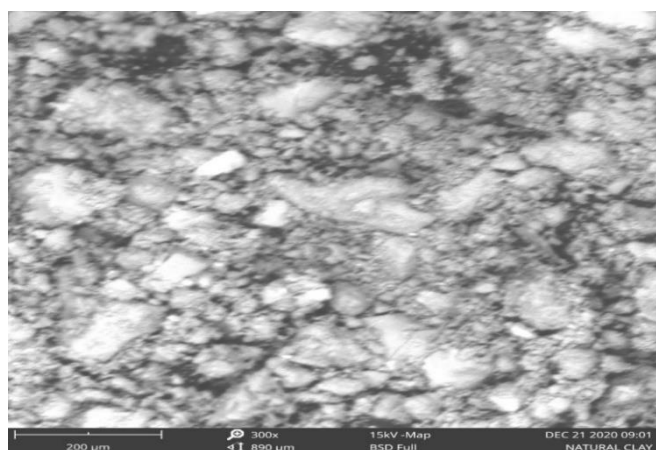

Figure 9 – SEM image for natural Dijah-Monkin bentonite clay

However, significant changes were observed in the morphology after modification with HDTMA-Br at 2.0 Clay's CEC. The modified showed that

many small and aggregated particles form plates with relatively flat layers, resulting in more voids responsible for improved clay adsorption capacity.

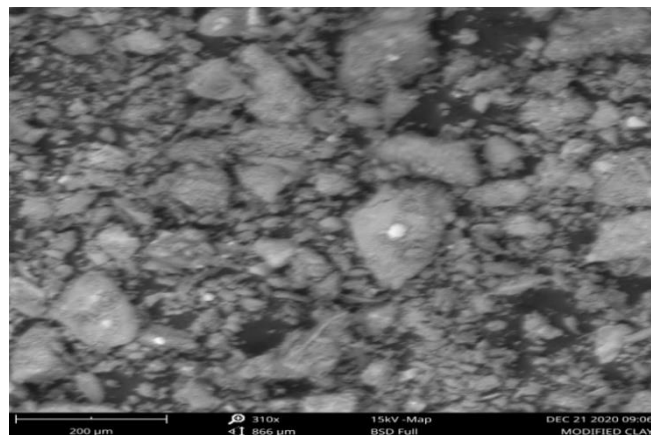

Figure 10 – SEM image for HDTMA-Br modified Dijah-Monkin bentonite clay

CONCLUSIONS

Dijah-Monkin bentonite clay was successfully intercalated with HDTMA-Br, and the following conclusions can be drawn from this study as presented below.

1. The natural Dijah-Monkin bentonite clay pH is 6.60 while HDTMA-Br modified pH is 5.15, which revealed a slight shift towards the acidic range and implied the intercalation of the HDTMA⁺ long chain.
2. The FTIR spectra for HDTMA-Br modified Dijah-Monkin revealed peaks at 2847.7 cm^{-1} and 2914.8 cm^{-1} , which are the consequence of the intercalation making more sites available for adsorption.
3. The XRF of HDTMA-Br modified Dijah-Monkin revealed a 5.35% concentration of Br, which implies successful intercalation of the surfactant on the Dijah-Monkin bentonite clay surface. The one-layer structural formula for the natural Dijah-Monkin bentonite clay obtained was $[(\text{Al}^{3+}_{2.82} \text{Ti}^{4+}_{0.11} \text{Fe}^{3+}_{0.77} \text{Mn}^{2+}_{0.01})^{-0.76} (\text{Si}^{4+}_{7.74} \text{Al}^{3+}_{0.26})^{-0.26} \text{O}_{20}(\text{OH})_4]^{-0.51} (\text{Ca}^{2+}_{0.15} \text{K}^{+}_{0.73})^{+0.88}$.
4. The XRD patterns showed the d_{001} spacing of natural clay at 5.64° is $15.681\text{\AA}$ while the HDTMA-Br modified clay at 4.98° is $17.758\text{\AA}$. This implies that the presence of HDTMA⁺ surfactant ion led to an increase in the d_{001} spacing, indicating successful intercalation on the surface

of the clay, indicating that the modified clay will perform better in the adsorption process.

5. The SEM micrograph for both natural and modified revealed significant changes in the morphology. The HDTMA-Br modified showed that many small and aggregated particles form

plates with relatively flat layers, resulting in more voids.

CONFLICTS OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

REFERENCES

1. Abdou, M. I., Al-sabagh A.M., & Dardir, M. M. (2013). Evaluation of Egyptian bentonite and nano-bentonite as drilling mud. *Egyptian Journal of Petroleum*, 22(1), 53–59. doi: [10.1016/j.ejpe.2012.07.002](https://doi.org/10.1016/j.ejpe.2012.07.002)
2. Abu-Jdayil, B. (2011). Rheology of sodium and calcium bentonite–water dispersions: Effect of electrolytes and aging time. *International Journal of Mineral Processing*, 98(3-4), 208–213. doi: [10.1016/j.minpro.2011.01.001](https://doi.org/10.1016/j.minpro.2011.01.001)
3. Alexander, J. A., Ahmad Zaini, M. A., Abdulsalam, S., El-Nafaty, U. A., & Aroke, U. O. (2016). Physicochemical characteristics of surface modified Dijah-Monkin bentonite. *Particulate Science and Technology*, 36(3), 287–297. doi: [10.1080/02726351.2016.1245689](https://doi.org/10.1080/02726351.2016.1245689)
4. Apiniom, N., Supachai, S., Suparerak, A., Jantrawan, P. (2008). [The effect of surfactant concentration on the interlayer structure of organoclay](#). *Chiang Mai Journal of Science*, 35(1), 199–205.
5. Araujo, A. L. P. de, Bertagnolli, C., Silva, M. G. C. da, Gimenes, M. L., & Barros, M. A. S. D. de. (2013). Zinc adsorption in bentonite clay: influence of pH and initial concentration. *Acta Scientiarum. Technology*, 35(2). doi: [10.4025/actascitechnol.v35i2.13364](https://doi.org/10.4025/actascitechnol.v35i2.13364)
6. Aroke, U., El-Nafaty, A., Osha, O. (2013). Properties and Characterisation of Kaolin Clay from Alkalari, North-Eastern Nigeria. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 3(11), 387–392.
7. Chanra, J., Budianto, E., & Soegijono, B. (2019). Surface modification of montmorillonite by the use of organic cations via conventional ion exchange method. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 509, 012057. doi: [10.1088/1757-899x/509/1/012057](https://doi.org/10.1088/1757-899x/509/1/012057)
8. Dultz, S. (2000). Organophilic bentonites as adsorbents for radionuclides II. Chemical and mineralogical properties of HDPy-montmorillonite. *Applied Clay Science*, 16(1-2), 15–29. doi: [10.1016/s0169-1317\(99\)00042-3](https://doi.org/10.1016/s0169-1317(99)00042-3)
9. Foster, M. (1951). [The importance of the exchangeable magnesium and cation-exchange capacity in the study of montmorillonitic clays](#). *American Mineralogist*, 36(9-10), 717–730.
10. Inam, D. (2005). [Organoclay preparation for anionic contaminant removal from water](#) (Master's thesis), Middle East Technical University.
11. Jaynes, W. F., & Boyd, S. A. (1991). Clay Mineral Type and Organic Compound Sorption by Hexadecyltrimethylammonium-Exchanged Clays. *Soil Science Society of America Journal*, 55(1), 43–48. doi: [10.2136/sssaj1991.03615995005500010007x](https://doi.org/10.2136/sssaj1991.03615995005500010007x)
12. Kooli, F., Liu, Y., Alshahateet, S. F., Messali, M., & Bergaya, F. (2009). Reaction of acid activated montmorillonites with hexadecyl trimethylammonium bromide solution. *Applied Clay Science*, 43(3-4), 357–363. doi: [10.1016/j.clay.2008.10.006](https://doi.org/10.1016/j.clay.2008.10.006)
13. Kutlic, A., Bedekovic, G., & Sobota, I. (2012). [Bentonite processing](#). *Rudarsko-geološko-naftni zbornik*, 24, 61–65.
14. La bentonite. (n. d.). *Bentonite structure*. Retrieved April 1, 2021, from <http://www.bentonite.it/bentonite-structure.php>
15. Li, Z. (1999). Sorption Kinetics of Hexadecyltrimethylammonium on Natural Clinoptilolite. *Langmuir*, 15(19), 6438–6445. doi: [10.1021/la981535x](https://doi.org/10.1021/la981535x)

16. Nweke, O. M., Igwe, E. O., & Nnabo, P. N. (2015). Comparative evaluation of clays from Abakaliki Formation with commercial bentonite clays for use as drilling mud. *African Journal of Environmental Science and Technology*, 9(6), 508–518. doi: [10.5897/ajest2015.1904](https://doi.org/10.5897/ajest2015.1904)
17. Park, Y., Ayoko, G. A., Horváth, E., Kurdi, R., Kristof, J., & Frost, R. L. (2013). Structural characterisation and environmental application of organoclays for the removal of phenolic compounds. *Journal of Colloid and Interface Science*, 393, 319–334. doi: [10.1016/j.jcis.2012.10.067](https://doi.org/10.1016/j.jcis.2012.10.067)
18. Stanković, N., Logar, M., Luković, J., Pantić, J., Miljević, M., Babić, B., & Radosavljević-Mihajlović, A. (2011). [Characterisation of bentonite clay from “Greda” deposit](#). *Processing and Application of Ceramics*, 5(2), 97–101.
19. Tomul, F., & Balci, S. (2007). [Synthesis and characterisation of Al-Pillared interlayered bentonite](#). *G. U. Journal of Science*, 21(1), 21–31.
20. Wibulswas, R., White, D. A., & Rautiu, R. (1999). Adsorption of Phenolic Compounds from Water by Surfactant-Modified Pillared Clays. *Process Safety and Environmental Protection*, 77(2), 88–92. doi: [10.1205/095758299529857](https://doi.org/10.1205/095758299529857)

Ідилічний хронотоп у романі «Непрості» Тараса Прохаська

Idyllic Chronotope in Taras Prohasko's Novel "The UnSimple"

Світлана Рябих¹
Svitlana Ryabikh

¹ H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29 Alchevskyh Street, Kharkiv, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.70-8

LCC Subject Category:
PG3801-3987

Received 22.04.2021
Accepted 26.05.2021
Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
svitlaserg@ukr.net

© 2021 The Author. This
article is licensed under a
Creative Commons
Attribution 4.0 License

Анотація. Дослідження хронотопу постмодерних творів є питанням малодослідженим, а звідси й актуальним. Метою розвідки є аналіз специфіки ідилічного хронотопу в романі Тараса Прохаська «Непрості». У статті зосереджена увага на спільних рисах різних видів ідилічного хронотопу, пов'язаних із єдністю фольклорного часу. Акцентується на невіддільності життя людини від певної частини простору, де жили пращури, де будуть жити нащадки. Відзначено, що в романі Тараса Прохаська «Непрості» велике значення надається сімейним традиціям, відповідно до яких дітям у п'ятнадцятирічному віці показували місця, пов'язані з родинною історією. М. Бахтін називає таку особливість єдністю місця. Ця ознака об'єднує покоління, стирає часові межі між індивідуальним життям кожної особистості і різними періодами одного й того самого життя. Ритмічна циклічність часу демонструється в романі «Непрості» на прикладі Себастьяна та його Анни, яка була єдиною можливою жінкою в його житті.

У романі Тараса Прохаська утверджується думка, що дім для більшості людей є ідилічним місцем, основою біографії і результатом існування. Це місце, де людина почуває себе захищено й упевнено. Стосунки людини і природи у творі показано ідеалізовано. Через гіперболізоване зображення квітникарства автор пропонує альтернативний світ, у якому переважає відповідальне, дбайливе, обережне ставлення до світу, що нас оточує.

Доведено, що в романі «Непрості» Тараса Прохаська ландшафт є одночасно необхідною й достатньою умовою для повноцінного людського життя. З'ясовано, що найважливіше місце у прозі Т. Прохаська відводиться епосу родинних місць, які є основою ідилічного хронотопу.

Ключові слова: ідилічний хронотоп; художній час і простір; єдність місця; циклічна ритмічність часу.

Abstract. The article focuses on the standard features of different idyllic chronotope associated with the unity of the folklore period. Emphasis is placed on the inseparability of human life from a particular place where ancestors lived and where descendants will live. In Taras Prohasko's novel "The UnSimple", great importance is attached to family traditions, according to which children at the age of fifteen were shown places related to family history. M. Bakhtin calls this feature the unity of place. This feature unites generations, blurs the time boundaries between the individual life of each person and different periods of the same life. The rhythmic cycle of time is demonstrated in the novel "The UnSimple" on the example of Sebastian and his Anna, who was the only possible woman in his life.

In Taras Prohasko's novel, the opinion is affirmed that the home for most people is an idyllic place, the basis of biography and the result of existence. It is a place where a person feels protected and confident.

The relationship between man and nature in work is shown idealized. Through an exaggerated image of floriculture, the author offers an alternative world in which a responsible, caring, careful attitude to the world around us prevails.

It is proved that in Taras Prohasko's novel "The UnSimple", the landscape is both a necessary and sufficient condition for a complete human life. It was found that the most important place in T. Prokhasko's prose is given to the epic of family places, which are the basis of the idyllic chronotope.

Keywords: idyllic chronotope; artistic time and space; unity of place; the cyclic rhythm of time.

ВСТУП

Протягом останніх десятиліть посилюється увага літературознавців до аналізу часово-просторових особливостей художнього твору. Це зумовлюється тим, що часопростір є головним елементом у побудові художньої дійсності, яка певним чином відтворює реальний світ і людину в ньому або створює нову художню реальність. Завдяки дослідженню думок і вчинків персонажів у контексті часу і простору можна глибше зрозуміти художню природу літературного твору. Отож, дослідження хронотопу, його ознак та способів зображення у тексті, а також визначення функцій часопростору в літературному творі є наразі актуальним.

Поняття «хронотоп» у літературознавстві ввів Михайло Бахтін. Він вважає, що хронотоп позначає взаємозв'язок часових та просторових площин художнього тексту: «Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом. Цим перетином рядів і злиттям прикмет характеризується художній хронотоп»¹ [2, с. 121].

У перекладі з грецької мови хронотоп означає «часопростір» [2, с. 121]. Саме тому М. Бахтін надає особливого значення найважливішій категорії хронотопу – художньому часові: «Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-видимим; простір же інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії» [2, с. 121].

Окремий розділ наукової розвідки «Форми часу й хронотопу в романі» [2] М. Бахтін присвятив ідилічному хронотопу в романі. Типи ідилій, які виникали від античних часів до сьогодення, можуть бути різноманітними. Незважаючи на численні відмінності, вони мають безліч спільних рис, пов'язаних із єдністю фольклорного часу. «Це виражається насамперед в особливому

відношенні часу до простору в ідилії: рідної країни з усіма її куточками, до рідних гір, до рідного долу, рідних полів, річки й лісу, до рідного дому» [2, с. 258]. М. Бахтін наголошує на тому, що ідилічне життя невіддільне від певної частини простору, де жили пращури, де будуть жити нащадки.

Прагнення створити ідеальний світ можна знайти в сучасній українській прозі. Твори сучасних авторів (Т. Антиповича, Ю. Винничука, Я. Мельника, Т. Прохаська, В. Шевчука та ін.) пропонують альтернативні світи, зображують спільноти, які живуть власними міфами. Важливою особливістю цих творів є пошук свого ідеального місця у світі. У контексті поставленої проблеми проза Тараса Прохаська демонструє ірреальне бачення світу, простору, буття. З'ясування особливостей хронотопу творів Т. Прохаська є питанням малодослідженим, а звідси й актуальним.

Метою розвідки є аналіз специфіки ідилічного хронотопу в романі Т. Прохаська «Непрості».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Творчість Тараса Прохаська в сучасному літературознавстві високо поцінована науковцями. Він є представником Станіславського феномена в українській літературі. Лауреат премій «Смолокип» (1997), журналу «Корреспондент» (2006, 2007), Польського інституту в Києві імені Дж. Конрада (2007), імені Ю. Шевельова (2013), «Книги року ВВС» (2013, 2019), а також Національної премії України імені Т. Шевченка (2020). Деякі аспекти його творчості розглядали В. Агеєва [1], І. Бондар-Терещенко [3], О. Грищенко [5], Т. Гундорова [6], Р. Харчук [8] та інші.

У романі Т. Прохаська «Непрості» відтворено сімейну традицію, «за якою дітям показували місця, пов'язані з родинною

¹ Тут і далі авторський переклад із російської.

історією, в п'ятнадцятирічному віці» [7, с. 15]. Саме це, на думку М. Бахтіна, є ознакою ідилічного хронотопу й характерною особливістю єдності місця: «Єдність життя поколінь (взагалі життя людей) в ідилії в більшості випадків істотно визначається єдністю місця, одвічною єдністю життя поколінь з одним місцем, від якого це життя з усіма його подіями не відділене» [2, с. 258]. Т. Прохасько надавав великого значення родинним традиціям, «адже час – це експансія роду в географію» [7, с. 79].

Єдність місця об'єднує покоління, вона стирає часові межі між індивідуальним життям кожної особистості і різними періодами одного й того самого життя. М. Бахтін зауважує, що це створює ідилію циклічної ритмічності часу. З героями Т. Прохаська відбувається так само: «Себастьян усвідомив, що все повторюється і Анна стала для нього єдиною можливою жінкою на цілий світ» [7, с. 15].

Т. Гребенюк відзначає, що доробкові Т. Прохаська притаманні мовні ігри, характерні для поетики постмодернізму. «Однією з мовних ігор, наприклад, є дублікація, повторення певної тези протягом всього твору й варіювання нюансів її змісту» [4, с. 116]. Для «Непростих» такою фразою є слова: «...Франц казав Себастьянові, що на світі є речі, набагато важливіші від того, що називається долею» [7, с. 16]. У кожній окремій ситуації продовження було різним. «Таким чином, перша, нібито сакралізована постійна частина фрази знецінюється, набуває сутності топосу, форми, позбавленої конкретного наповнення» [4, с. 117].

Важливішим, ніж доля, Франциск, якого частіше називали Францом, уважав передусім місце. «Є місце – є історія (якщо ж снується історія, значить, мусить бути відповідне місце). Знайти місце – започаткувати історію. Придумати місце – знайти сюжет» [7, с. 16]. Таким місцем для Франца став Ялівець, який був «найхімернішим і досить модним курортом Центральної Європи» [7, с. 19], куди приїжджали пити джин і лікуватися психотерапією. Тут можна було пити у будь-який час доби та лишитися спати там, де пив, або навіть пити з лікарем чи психотерапевтом. Франц сподівався, що в

Ялівці не буде відбуватися жодних подій, за якими не встигаєш. Тоді він ще не усвідомлював, що час не зупиняється ні на мить, і «життя вирує всюди, хай по-дрібному, одноманітно, але нестримно, неповоротно і нескінченно» [7, с. 24].

Коли Франц обирав ідеальне місце для майбутнього життя, він дбав про те, щоб там було добре в усіх станах, яких може перебувати людина, тобто рухатися, стояти, сидіти й лежати. «Якщо місця справді є найсправнішими сюжетами, то кульмінацією Ялівця як міста були, безумовно, часи, коли міським архітектором стала Анна – Франциска донька» [7, с. 39]. Вона мислила категоріями краси, створеними природою, першим її свідомим кроком до відтворення краси світового ладу була зачарованість дивом природної симетрії. Анна вважала квасолину найпродуманішою формою вилучення малого простору з великого, вона постійно малювала її й вбачала скрізь: у річковому камінні, у позі для сну, у зародках, легенях, серці, навіть у лініях на географічних картах.

Спостерігаючи за гуцульськими оселями, Анна зрозуміла, що означає мати свій дім. «Дбання про дім робить щоденний пошук їжі осмисленим» [7, с. 42]. Анна бачила, що дім для більшості людей є ідилічним місцем, основою біографії і результатом існування. Вона захоплювалася гуцульською традицією – самому збудувати собі дім на чистому місці. «Коли дім збудовано, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів – він завжди скаже, що тобі робити далі» [7, с. 43].

Місце має визначальне значення у житті людини. «...Франц казав, що життя залежить від того, попри що йдеш. Але те, попри що йдеш, однаково залежить від того, куди ходиш. Тобто змінити його досить просто» [7, с. 45]. Кожен сам може обрати собі ідеальне місце, як зробив це Франциск, обираючи місце для заснування Ялівця.

Ідилічною в романі є єдність людини і природи. Т. Прохасько відзначає, що головним мешканцем Ялівця був сам ялівець. «Франц розплановував будову міста так, щоб не знищити жодного куща на всіх трьох сторонах схилу» [7, с. 44]. Тут було неймовірно багато зелені, особливо квітів, за якими маленька Анна вивчала кольори. Через гіперболізоване зображення

квітникарства автор пропонує альтернативний світ, у якому переважає відповідальне, дбайливе, обережне ставлення до світу, що нас оточує.

Себастьян відкрив для себе Ялівець, вигаданий Францом. Відтоді його захопила топоніміка цих місць, і протягом життя він тримався її, як і своєї Анни. Франциск сам запропонував Себастьянові пожити в Ялівці, сам запросив до свого дому і познайомив з донькою Анною. Відтоді Франц усвідомив: «...Вона буде або слухатися іншого чоловіка, або не зважатиме ні на кого». З цього моменту розпочинається любовна ідилія Анни і Себастьяна, яка тривала два роки. У вересні 1914 року Анна добровільно пішла до війська і потрапила на фронт у Східній Галичині. Жінка загинула в цій війні, а Себастьянові кур'єр передав дитину – доньку героїчної Анни Ялівцівської. Себастьян назвав дівчинку Анною. Він був певен, що це його дочка, і виховував її сам. «Урешті сталося так, що вісімнадцятирічна Анна самостійно вибрала собі чоловіка. Ним був, звичайно, Себастьян» [7, с. 27]. Історія повторилася знову, як і циклічна повторюваність життєвого процесу.

Говорячи про любовну ідилію, М. Бахтін зазначає, що «соціальним умовностям, складнощам і роз'єднаності приватного побуту тут протиставляється абсолютно умовна простота життя на лоні природи; життя ж це зведене до абсолютно сублімованої любові» [2, с. 259]. Стосунки Себастьяна і другої Анни були ідилічними, він завжди був поруч, знав усе про перебіг вагітності, зрештою був присутній під час народження їхньої дочки і – одночасно – рідної онуки. Однак ідилія тривала недовго. Т. Прохасько зауважує, що зазвичай прийнято вважати, що закінченням сюжету є смерть. «Насправді ж сюжети закінчуються тоді, коли хтось народжується» [7, с. 24]. Так було, коли народилася Анна, дочка Франца (початку Стефанія, Анною вона стала після смерті матері, теж Анни). У випадку зі Себастьяном було так само: народження дитини стало кінцем історії. Друга Анна

померла за хвилину перед тим, як третя опинилася в Себастьяна на руках. Він подумав, «що таке вже колись із ним було, а з щойно народженою жінкою він доживе до подібного закінчення» [7, с. 27].

З часом бар у Ялівці, де працювали Себастьян з Анною, став наймоднішим у Центральній Європі. А сам Ялівець – ідилічним місцем, «раєм для письменників, журналістів, есеїстів, публіцистів і репортерів» [7, с. 108]. Причиною цього було те, що більшість світових бід спричиняє «надмір інформації, яку неможливо переповісти» [7, с. 108]. Сюди приїздили, щоб поговорити або послухати Себастьяна. Він міг розважити, заспокоїти, вислухати, тобто виконував роль психотерапевта.

О. Грищенко пропонує поняття «геокомплекс» на позначення всієї творчості Т. Прохаська, зазначаючи неабияке тяжіння автора до ландшафтних експериментів: митець, досконально вивчивши франківську (і ширше – галицьку) топографію, наче розщеплює її на частини у своїй творчості. Самого ж митця дослідник називає «письменником топографічного мислення» [5, с. 93].

У романі «Непрості» Т. Прохаська утверджується думка про ландшафт як одночасно необхідну і достатню умову для повноцінного людського життя. У цьому сенсі важко уявити всю творчість Т. Прохаська, не прив'язуючи її до карпатських ландшафтів. Він навіть презентує нову метафоричну термінологію, як наприклад, «історична географія», «географія роду», «родинна географія», «родова географія» тощо.

ВИСНОВКИ

Основою кожного приватного епосу є перелік уявлень про місця, у яких відбувалася родинна історія. Отже, найважливіше місце у своїй прозі Т. Прохасько відводить епосу родинних місць, які є основою ідилічного хронотопу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Aheieva, V. (2011). *Apolohiia modernu: obrys XX viku* [Apology of Art Nouveau: the outline of the twentieth century]. Kyiv: Hrani-T (in Ukrainian)
[Агеєва, В. (2011). *Апология модерну: обрис XX віку*. Київ: Грані-Т].
2. Bahtin, M. (1975). *Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniia raznykh let* [Literature and aesthetics. Studies of different years]. Moscow: Hudozhestvennaja literature (in Russian)
[Бахтин, М. (1975). *Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет*. Москва: Художественная литература].
3. Bondar-Tereshchenko, I. (2003). *Prosta metaistoriia "Neprostykh": Pro «beletryzatsiiu mynuloho» v romani T. Prokhaska* [A simple meta-history of "The Unsightly": On the "fiction of the past" in the novel by T. Prokhaska]. *Slovo i chas*, 6, 58 – 60 (in Ukrainian)
[Бондар-Терещенко, І. (2003). Проста метаісторія «Непростих»: Про «белетризацію минулого» в романі Т. Прохаська. *Слово і час*, 6, 58 – 60].
4. Hrebenuk, T. (2007). *Khudozhnia kultura ukrainskoho postmodernizmu (na materialy suchasnoi prozy)* [Artistic culture of Ukrainian postmodernism (based on modern prose)]. Zaporizhzhia: n. d. (in Ukrainian)
[Гребенюк, Т. (2007). *Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози)*. Запоріжжя: н. д.].
5. Hryshchenko, O. (2016). *Landshaftni eksperymenty Tarasa Prokhaska: vid miniatiury do heokompleksu* [Taras Prohaska's landscape experiments: from miniature to geocomplex]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (Literaturoznavstvo)*, 2(18), 90–95 (in Ukrainian)
[Грищенко, О. (2016). Ландшафтні експерименти Тараса Прохаська: від мініатюри до геокомплексу. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство)*, 2(18), 90–95].
6. Hundorova, T. (2005). *Pisliachornobylska biblioteka. Ukrainskyi literaturnyi postmodern* [Post-Chernobyl Library. Ukrainian literary postmodern]. Kyiv: Krytyka (in Ukrainian)
[Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Київ: Критика].
7. Prokhasko, T. (2015). *Neprosti* [UnSimple]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV (in Ukrainian)
[Прохасько, Т. (2015). *Непрості*. Івано-Франківськ: Лілея-НВ].
8. Kharchuk, R. (2008). *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period* [Contemporary Ukrainian prose: The postmodern period]. Kyiv : Akademiia (in Ukrainian)
[Харчук, Р. (2008). *Сучасна українська проза: Постмодерний період*. Київ : Академія].

Functioning of Proper Names in the English Literary Text

Günel Xanlar Yunusova ¹

¹ *Azerbaijan University of Languages*

134 Rashid Behbudov Street, Baku, 370022, Azerbaijan

DOI: [10.22178/pos.70-3](https://doi.org/10.22178/pos.70-3)

LCC Subject Category:
[PE1001-1693](#)

Received 16.04.2021
Accepted 26.05.2021
Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
geray.80@mail.ru

© 2021 The Author. This article
is licensed under a [Creative
Commons Attribution 4.0
License](#)

Abstract. This article discusses the functioning of proper names in a literary text. The primary attention is paid to the study of the essential functions of anthroponyms. This work will focus on studying the origin of anthroponyms and their use in a poetic text. The features of each functional style have long made it possible to contrast the literary and artistic style with everyone else in the presence of exceptional semantic complexity in the literary texts, a multi-tiered composition, and the aesthetic function of the word that organises the entire context of the work. Onomastic units are integral components of the space of a literary text; they are a connecting, constructive element of the meaningful and semantic space and structure of the text. Proper names participate in the creation of semantic multidimensionality of the text, are a means of translating the author's intention and the artistic idea of the work. The article uses descriptive and comparative linguistic methods. It is noted here that the creation of proper names is a practical process and is directly related to the mental-national thinking of the people. The scientific and methodological study of names is theoretical. The proper name in a work of art performs some artistic functions. They include identification, ensuring unity of perception, characterising a character, shaping his image and plot of work, forming subject-object relationships, spatio-temporal and compositional organisation of work, and implementing intertextual connections.

Keywords: proper names; onomastics; onym; the emotional-semantic colouring of the name.

INTRODUCTION

Proper names, namely personal names, play a central role in accumulating and transmitting cultural information, determining their exceptional value for interpreting a literary text. Proper names have attracted the attention of scientists since ancient times.

The history of onomastic lexemes' occurrence and meaning, connection with the life of society, with the worldview and beliefs of people, with the nature around us have been studied of various scientific disciplines – history, geography, ethnography, local history, psychology, literary criticism.

There is a special section in linguistics, a whole line of linguistic research devoted to names, titles, and denominations – onomastics. This scientific term is based on the Greek word "onomastike", which was translated into the Azerbaijan language in ancient times, just like "the art of giving names".

We can define proper names from this perspective as historical-cultural and spatio-temporal

milestones in the ethnos' history and language. Recently, many researchers have been talking about the particular position of homonyms in the context of the artwork. It becomes evident that the study of a work is impossible without studying proper names in a text. Active consideration of this problem in the philological vein continued in the works of M. Bakhtin, Yu. Lotman, D. Likhachev, R. Chapel, M. Grimand, E. Lambert. However, for all the abundance of publications, many problems associated with artistic names are only identified. Factual material is actively collected and analysed; names are described and investigated in the artistic heritage of Russian and foreign authors, dictionaries of names are compiled in separate works and the work of the writer as a whole.

RESULTS AND DISCUSSION

The name's problem was addressed in work M. Bakhtin: "The unconsciousness of his etymon characterises the name; the roots of names do not

belong to living languages, and their meaning cannot be felt. Deciphering the name's Greek and Hebrew roots gives monophonic and unambiguous glorifying characteristics (courageous, winner, noble). But, of course, it is not this meaning that determines the choice and the emotional-semantic colouring of the name, but the character of the saint who sanctified and canonised this name, or that person (father, grandfather, ancestor, friend, historical figure) in whose honour or memory this name is selected" [2, p. 28].

The proper names used in fiction are the object of study of poetic or literary onomastics. "The systematic nature of this space determines the organising role of onomastic space in the structure of a literary text: All this is reflected in the work of art and plays a constructive role in conveying human relations, shades of intimacy, officiality, age ratings and other characteristics. In any work, a literary character is affirmed in the reader's mind by his appearance, character traits, actions, thoughts, a peculiar speech. If this or that character was a success for the writer, then in the readers' view, all his features will be connected with one word — his name. Each new name, if it appears on the pages of a work created by the hand of a true artist, and if this work is read by someone who knows the art of reading, attracts attention, is alarming, causes specific associations, creates a certain mood.

In literature, a proper name, its meaning and form, situations of its use are not random, since proper names, with the language and style of the work, occupy a special place in the system of artistic and visual means used to express author design. The appearance of naming is determined by the plot-thematic content of the work, and its leading ideas, the laws of the genre and the stylistic system of the text as a whole. Therefore, the literary onym, an essential element of the artistic structure, can actively express the content and subtext information.

It reflects an individual author's understanding of events and facts described in an imaginary world. It conveys to the reader hidden information extracted due to the name's ability to generate associative and connotative meanings. The specificity of symbolic and artistic comprehension of the word also affects the functions of proper names included in the composition of a literary work. In the literary text, onyms undergo operational restructuring. The main thing is not so much

nominative; how much is a characterising function, which largely depends on the genre of the work.

The study of the proper name includes a research of the structural organisation of the onomastic space, the principles and methods of nominating the characters, the stylistic functions of the onyms, their associative relations.

All literary anthropology can be classified in terms of its origin. So, the first group consists of proper names, entirely borrowed by the writer from what already exists in the culture.

Onomastic words without any change, that is, they "are not in any way created by the author of the text, but are borrowed by him from the general cultural and linguistic arsenal" [8, p. 72].

The second group includes anthroponyms from which only the sound-graphic shell is borrowed from the onomastic lexicon already existing in the culture. The internal form of these onyms is not always speaking; often enough, it is erased, the semantics are darkened. "Each realist writer can find many semantically motivated names, surnames, names, but they never fill the entire onomastic space of a literary text, there are different types of proper names, including those indirectly motivated by the historical norms of the onomastic lexicon, the social sphere, speechus and other reasons" [8, p.81]. In the analysis of the internal form, the original meaning of the name should be given only when the presence of a connection between it and the characteristic of the image given by the author is revealed. Such an approach is since "in work, the pre-anthropological meaning is highlighted, the semantics of the name is revived".

The third group includes anthroponyms wholly invented by the author. It seems reasonable to subdivide this group according to whether the writer uses existing common nouns of the original language, translating them into their own, or creating entirely new sound-graphic complexes. The study of stylistic onomastics, and in particular one of its most essential components, antonomasia, is due to the urgent need for a deeper understanding of the work of art. The term antonomasia is usually used to mean a trail, "consisting in the metaphorical use of a proper name to denote a person endowed with the properties of the original bearer of this name" [1]. For example, the usual surname Chervyakov in the context of the story of

A. Chekhov "The death of an official" prompts to correlate the character with the worm.

The author must organise the context with particular skill so that the reader first thinks that Chervyakov is the most common surname, then realises that this is not just a surname, but a kind of artistic epithet he is convinced his guess is correct. Once in the world of literature, personal names become a crucial artistic tool in the onomastic system of text and all the writer's work. A. Kuharenko correctly noted that the proper name, entering the work, "comes out of it semantically enriched and acts as a signal that excites an extensive complex of associative meanings. They can be considered a local semantic structure, which is assigned to a given name as its own" [9, p. 124]. Thus, the onomastic vocabulary of a work of art occupies a special place in the verbal palette. It appears in each writer as a noticeable expressive means, a bright sign of style.

Researchers of this problem distinguish various functions of personal names in a literary text, such as spatio-temporal, characterising, comparatively descriptive, symbolic. Performing a spatio-temporal function, personal names, along with other linguistic means of expression, are objects in the space of a literary text and thus relate the secondary reality of a literary text to objective reality.

Firstly, such a correlation allows to set the spatio-temporal coordinates of the world's image revealed in the literary text. Secondly, to create for the reader an "illusion" of the reality of the events described in the text. Here, each personal name is a link that connects objectively existing reality with the author's fiction, which allows you to "revive" the literary text.

Personal names are capable of specifying a spatiotemporal framework rather precisely and creating a unique atmosphere of the reality of events, maintaining a sense of national identity and colour thanks to the nationally-labelled component present in their meaning, as well as background information. Due to the presence in the text of personal names that evoke associations in the reader's mind with the culture, history, social structure of society, the author's vision of the world is revealed – for example, the works F. Durrenmatt reflecting the acute social problems of the country and exposing hypocrisy.

A. Superanskaya considers that proper names in literary texts have two specific features: "Firstly, their denotations are constructed based on the

experience of an artist, writer, musician, but do not necessarily exist in reality; secondly, they are created according to models of names of real or unreal objects, taking into account their belonging to a certain semantic field" [12, p. 148].

Another onomast, Yu. Karpenko identifies five aspects of a proper name [7, p. 34-40]:

1) Secondary literary onomastics is based on nationwide onomastics, which the writer cannot abstract from. That is why literary onomastics is a "subjective reflection of the objective". Although the writer modifies onomastic models, he does not violate the principle of recognition.

2) Different causation of the appearance of literary onomastics and real onomastics: the genre and style of the text, as well as the design and preferences of the author, are determining factors for literary onomastics and for real ones, these will be social and historical patterns).

3) The difference between the functions of proper names in every day (the primary function is differentiating) and in artistic speech (the primary function is stylistic);

4) Literary onomastics is a fact of speech: a proper name goes into a language only when it becomes a symbol name/precedent name. In this case, the information content of the proper name is hypertrophied, and it approaches the appeals;

5) The presence of a literary and artistic work of the title, a particular type of proper names: the title in the classification of proper names are chretonyms – the names of individual objects. At the same time, they are materially homogeneous with the designated objects. The titles most clearly combine information richness and appraisal.

The purpose of a proper name in the text is that they are an essential constructive and connecting element of the semantic space and the external organisation of the text. The writer, by chance, does not create the onomastic space of a novel or story; it carries the author's intention and helps to reveal it. The text-forming role of a proper name is formed based on its functional, sociocultural and systematic features. An essential role for the disclosure of the author's intention through proper names, their motivation also plays. "Onomastic text analysis by decoding the semantic content of onyms leads to an understanding of the system of images, the author's intention, the literary text as a whole" [37]. Thus, proper names endowed with

wealth and various connotations and associative connections are integral elements of a work of art, updating much extralinguistic information. "Speaking about the artistic semantics of proper names, I want to note that each unit of a work of art contributes to the construction of the figurative semantic structure of a work", – writes T. Bakstova [1].

In the process of obtaining new connotations within a work, proper names undergo a "semantic increment", form their semantic structure, as a result of which there arises an artistic-lexical (individually-artistic) meaning of the word, which significantly differs from its general linguistic meaning. This is especially characteristic of the so-called symbolic names, which have turned into phenomena of a national or world culture due to frequent use in "cultural" texts. This happens because proper names enter into connection with the surrounding context and acquire new connections in it. Contextual connotations can transform the reader's perception of proper names. The accumulation of various kinds of connotations and semantic components, coming from associations in the text and behind the text, O. Fonyakova calls "suggestiveness" [5, p. 32], and V. Kalinkin uses the term for the development of proper names throughout an artwork "Poetonomogenesis": therefore, the connotations of a work of art, even connotative ones, except for the usual connotations, always have a connotative sphere connected by the text of the work. It is an integral part of the semantics of literary onym [6, p. 181]. Therefore, the process of accumulating information goes on continuously, in parallel with the development of the plot. The name "absorbs" all the information associated with it. Thus, proper names fully realise their entire volume of meaning acquired in art only based on the whole text. It does not matter if it is about real names, names that make up the cultural foundation of a particular nation (names belong to this category characters of famous books, mythonyms, names of cultural figures and the names of works of art), or of fictitious names invented by the writer. "Throughout the work of art, some names go from the first mention of the object of the nomination to the accumulation of all information about it – there is a natural increase, an increase in the amount of information contained in the name" [6, p. 182].

Friedhelm Debus distinguishes the following types of proper names in the literary text [4, p. 57-73]:

1. Talking names are those names, lexical and (possibly) the etymological significance of which is of characteristic importance. These names are most often nicknames since they are based on a characteristic feature of the designated object. They were used in literature in the ancient period. Their use experienced a new flourishing in the era of classicism, but they are often found in works of the era of realism. Their semantic clarity does not always lie on the surface, but it is pretty easy to detect with a more detailed literary analysis. The subtype of these names is symbol names.

2. Classifying names are those names that determine the affiliation of the named object to a particular group according to religious, national, social or other characteristics relevant to the given work. This type of name began to appear more often in texts from the 17th century. The distinction of one name from a group of others in any way can be of great importance.

3. Substitution – this is a technique whose harmony, the dissonance is essential for artistic content works. In this case, a considerable role is played by subjective perception.

4. "Real" names are those names that mean natural objects and real personalities, historical or modern, or the names of literary heroes that the author "incorporates" into his work. Thanks to formal identity, a sense of the reality of the fictitious world is achieved. Sometimes such names may be slightly modified to obtain the effect of "alienation" or language game.

Proper names were analysed in detail in the functional aspect. Researchers were able to detect common manifestations of some of the functional properties of proper names. The fact is that having differences in terms of the specifics of use in fiction and non-fiction texts, proper names perform somewhat different functions in literary works than in other areas of use. I. Maslova concludes that toponyms and chrononyms usually form a local-temporal unity in a workspace. "In this case, they convey the outline of the events described, form the background of the narrative," she writes. Proper names of other categories are most often used by the author optionally, with the aim of artistic detail narrative, maximising credibility and credibility [10, p. 2].

The author also attempted to characterise the functions of proper names in fiction Bondaletov. He singled out nominative, ideological, characterising, aesthetic and symbolic functions [3, p. 63].

CONCLUSION

Proper names, namely personal names, play a central role in accumulating and transmitting cultural information, determining their exceptional

importance for interpreting a literary text. The nature and amount of additional information provided by the name depend on its name and its function within the context.

REFERENCES

1. Bakastova, T. (1987). *Semantizacija imeni sobstvennogo v celom hudozhestvennom tekste: na materiale anglijskogo jazyka* [The semantization of the proper name in the whole literary text (on the material of English)] (Doctoral thesis). Odessa (in Russian)
[Бакастова, Т. (1987). *Семантизация имени собственного в целом художественном тексте: на материале английского языка* (Кандидатская диссертация). Одесса].
2. Bakhtin, M. (2000). *Jepos i roman* [Epic and novel]. Saint-Petersburg: Azbuka (in Russian)
[Бахтин, М. (2000). *Эпос и роман*. Санкт-Петербург: Азбука].
3. Bondaletov, V.D. (1983). *Russkaja onomastika* [Russian onomastics]. Moscow: Prosveshhenie (in Russian)
[Бондалетов, В. (1983). *Русская ономастика*. Москва: Просвещение].
4. Debus, F. (2002). *Namen in literarischen Werken: (Er-)Findung – Form – Funktion*. Stuttgart: Steiner.
5. Fonyakova, O. (1990). *Imja sobstvennoe v khudozhestvennom tekste* [Proper name in literary text]. Leningrad: LGU (in Russian)
[Фонякова, О. (1990). *Имя собственное в художественном тексте*. Ленинград: ЛГУ].
6. Kalinkin, V. (1999). *Poetika onima* [The poetics of onyme]. Donetsk: Jugo-Vostok (in Russian)
[Калинкин, В. (1999). *Поэтика онима*. Донецк: Юго-Восток].
7. Karpenko, Yu. (1986). *Imja sobstvennoe v khudodzhestvennoj literature* [Proper name in fiction]. *Filologicheskie nauki*, 4, 34–40 (in Russian)
[Карпенко, Ю. (1986). *Имя собственное в художественной литературе*. *Филологические науки*, 4, 34–40].
8. Kubryakova, Ye. (2001). O tekste i kriterijakh ego opredelenija [About the text and the criteria for its definition]. In *Tekst. Struktura i semantika* (Vol. 1, pp. 72–81). Moscow: n. d. (in Russian).
[Кубрякова, Е. (2001). О тексте и критериях его определения. В *Текст. Структура и семантика* (Т. 1, с. 72–81). Москва: n. d.].
9. Kuharenko, V.A. (1988). *Interpretatsija teksta* [Interpretation of the text]. Moscow: Prosveshhenie (in Russian)
[Кухаренко, В. (1988). *Интерпретация текста*. Москва: Просвещение].
10. Maslova (Voronova), I. (2000). *Tekstoobrazujushhaja funkcija literaturnyh imen sobstvennyh (na materiale prozaicheskikh proizvedenij XIX–XX vv.)* [The text-forming function of literary proper names (based on the material of prose works of the 19th–20th centuries)] (Doctoral thesis). Volgograd (in Russian)
[Маслова (Воронова), И. (2000). *Текстообразующая функция литературных имен собственных (на материале прозаических произведений XIX–XX вв.)* (Кандидатская диссертация). Волгоград].
11. Mikhailov, V. (1984). *Rol onomasticheskoi leksiki v strukturno-semanticheskoi organizatsii khudodzhestvennogo teksta* [The role of onomastic vocabulary in the structural-semantic organization of a literary text]. In *Russkaja onomastika* (pp. 101–108). Odessa: Izdatel'stvo Odesskogo universiteta (in Russian)
[Михайлов, В. (1984). Роль ономастической лексики в структурно-семантической организации художественного текста. В *Русская ономастика* (с. 101–108). Одесса: Издательство Одесского университета].

12. Superanskaya, A. (1973). *Obshaja teorija imeni sobstvennoqo* [The general theory of the proper name]. Moscow: Nauka (in Russian)
[Суперанская, А. (1973). *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука].

Особливості координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції

Features of Coordination Activities of Prosecuting Authorities of Ukraine in the Field of Combating Crime and Corruption

Антон Войтенко¹
Anton Voitenko

¹ *Lviv Region Prosecutor's Office*
17–19 Taras Shevchenko Avenue, Lviv, 79005, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-10](https://doi.org/10.22178/pos.70-10)

JEL Classification: [K39](#)

Received 29.04.2021
Accepted 26.05.2021
Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
voitenko.anton1@ukr.net

© 2021 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті представлено обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій з покращення координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції на засадах дослідження особливостей такої координації. Запропоновано під координаційною діяльністю органів прокуратури розуміти безпосередню діяльність прокурорів стосовно організації взаємодії між органами державної влади та перспективою досягнення мети, в основі якої лежить дотримання принципу законності. Встановлено, що координація діяльності правоохоронних органів, зокрема і органів прокуратури, в контексті протидії злочинності і корупції має базуватися на принципах верховенства права, законності, незалежності і рівності суб'єктів, що здійснюють координаційну діяльність, обов'язковості до виконання заходів у напрямку протидії злочинності і контролю за реалізацією, системності та повноти використання різних форм проведення координаційної діяльності, публічності, гласності та відкритості здійснення координаційних заходів, самостійності органів, які беруть участь у прийнятті рішень за результатами координаційної діяльності, відповідальності керівників органів прокуратури за результати якісного та своєчасного узгодження заходів по боротьбі зі злочинністю і корупцією. Доведено, що правильно зорганізовані взаємовідносини органами прокуратури дають підстави на зростання ефективності впроваджуваних заходів у напрямку протидії злочинності та корупції. Запропоновано перспективами подальших досліджень удосконалити адміністративного законодавства, яке регулює діяльність органів прокуратури України щодо протидії корупції.

Ключові слова: органи прокуратури; керівники правоохоронних органів; координація; координаційні заходи; злочинність; корупція.

Abstract. The article presents the substantiation of theoretical provisions and the development of practical recommendations for improving the coordination of prosecuting bodies of Ukraine in the field of combating crime and corruption based on studying the features of such coordination. It is proposed to understand the coordinative activity of prosecuting bodies as the direct activities of prosecutors to the organization of interaction between public authorities and the prospect of achieving the goal based on compliance with the rule of law. It is established that coordination of law enforcement agencies, including prosecuting authorities, in the context of combating crime and corruption should be based on the principles of the rule of law, legality, independence and equality of the subjects which carry out coordination activities, the obligation to implement measures to combat crime and control the implementation, systematic and complete use of various forms of coordination activities, publicity and openness in implementation of coordination measures, independence of bodies involved in decision-making, based on the results of coordination activities, the responsibility of heads of prosecuting bodies for the results of high-quality and timely coordination of measures to combat crime and

corruption. It is proved that properly organized relations between the prosecuting bodies give grounds for increasing the effectiveness of the implemented measures in combating crime and corruption. It is suggested that the prospects for further research improve the administrative legislation governing the activities of the prosecuting authorities of Ukraine in combating corruption.

Keywords: prosecuting authorities; heads of law enforcement agencies; coordination; coordination measures; crime; corruption.

ВСТУП

Однією з пріоритетних функцій координаційної діяльності органів прокуратури України є протидія і попередження (або запобігання) злочинності та корупції. З метою досягнення більш ефективніших результатів у сфері запобігання і протидії злочинності та корупційним діянням (корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаних з корупцією) в Україні, виходячи із аналізу теорії і практики, органам прокуратури сьогодні необхідно налагодити якісно нові партнерські взаємовідносини у цьому напрямі з іншими органами державної влади. Налагодження спільної співпраці і належним чином організованої координації між органами прокуратури та іншими (окремими) державними (правоохоронними, контролюючими) органами України дозволить сформувати, результативно впроваджувати і ефективно реалізовувати комплекс заходів у сфері запобігання і протидії злочинності та корупції. Сьогодні в Україні координаційна діяльність органів прокуратури набуває особливого значення й актуальності, оскільки така консолідація зусиль правоохоронних і контролюючих органів України полягає у забезпеченні виконання спільних, цілеспрямованих і злагоджених дій щодо запобігання і протидії злочинності та корупції з метою зміцнення законності, справедливості і правопорядку. Все це, виходячи із теоретичного і практичного значення, обумовило актуальність, доцільність і важливість розгляду цього питання, а також стало підґрунтям для вибору теми дослідження і визначило основні напрями його проведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що значний внесок у вивчення, дослідження та розвиток координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції зробили такі вчені-юристи і практики: Є. Блажівський [1], М. Бурбика [2], М. Косюта [3], О. Литвинов [4],

В. Махінін [5], І. Однолько [6], О. Федосова [7] та інші.

Тут необхідно відмітити ряд важливих аспектів (окремі результати досліджень), зокрема обґрунтування практичної цінності основних напрямів координаційної діяльності правоохоронних органів і інших відомств, у тому числі органів прокуратури, щодо протидії злочинності в Україні, представлених у праці О. Федосової [7]. У праці [7] також зазначено, що координаційна діяльність здійснюється правоохоронними органами, включаючи координацію і взаємодію (по вертикалі і горизонталі) з органами прокуратури, з метою формування сприятливих (оптимальних) умов, що є необхідними для повного і об'єктивного встановлення, усунення (припинення) та розслідування злочинів. При цьому посилені взаємодія між правоохоронними органами України (в межах здійснення координаційної діяльності) є одним із ключових елементів підвищення рівня ефективності впроваджуваних заходів по боротьбі зі злочинністю на засадах застосування системи репресивних і нерепресивних засобів, що являє собою комплекс і єдність таких 3-х підсистем [3, 7, 8, 9]: 1) загальна організація боротьби; 2) попередження (профілактика) злочинності; 3) правоохоронна діяльність.

Поряд з тим, на особливу увагу заслуговує наукова праця М. Бурбики [2], в якій виокремлено і проаналізовано ряд особливостей координаційної діяльності органів прокуратури, виходячи із мети, завдань та принципів координації прокуратури по боротьбі із злочинністю, зокрема зазначено те, що така координація: 1) є однією із функцій органів прокуратури; 2) має міжгалузевий характер; 3) доповнює наглядову функцію органів прокуратури, а також розширює її можливості, виходячи із реалій сьогодення; 4) передбачає проведення спеціальних засідань координаційних комітетів і координаційних нарад тощо.

Водночас (в цьому контексті) доцільно також зазначити, що у праці І. Однолько [6] розглянуто проблемні питання (основні аспекти) визначення ролі прокурора у координаційних повноваженнях щодо протидії злочинності, а також окреслено деякі заходи щодо протидії злочинності та корупції в рамках здійснення органами прокуратури координаційної діяльності. Зокрема, на думку І. Однолько [6], необхідно: 1) суттєво удосконалити методи і форми взаємовідносин у сфері протидії злочинності між органами прокуратури і іншими правоохоронними органами; 2) впровадити додаткові заходи стосовно підвищення рівня ефективності заходів щодо протидії злочинності та покращення стану розкриття кримінальних справ, відкритих за результатами вчинення кримінальних правопорушень; 3) впровадити практично-дієві заходи щодо протидії злочинності у рамках реалізації повноважень прокурора.

Визнаючи вагомий науково-практичний внесок у дослідження і розвиток окремих питань (аспектів) за проблемою, доцільно зазначити, що в даний час недостатньо уваги приділено особливостям координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції з позиції практичного підходу їх вивчення та застосування.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій з покращення координаційної діяльності органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції на засадах дослідження особливостей такої координації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції регулюється, насамперед, чинними нормами і положеннями таких нормативно-правових актів та документів, як [10, 11, 12, 13, 14, 15].

За результатами дослідження юридичної літератури, зокрема аналізу інформації у працях [1, 5], та практичних матеріалів за проблемою з'ясовано, що під координацією слід розуміти: 1) комплекс теоретичних, методологічних і праксеологічних особливостей, методів і методик щодо взаємоузгодження та упорядкування організаційно-управлінської

діяльності правоохоронних органів та інших органів державної влади з метою створення ефективної правової і організаційно-управлінської системи контролю (попереднього, поточного і заключного) за процесами злочинності та корупції у суспільстві; 2) спеціальну методику діяльності органів безпеки для досягнення їх головної мети.

Водночас встановлено, що вчений М. Косюта [3], який раніше працював на посадах прокурора Волинської, Одеської Чернівецької та Дніпропетровської областей, і сьогоднію дотримується думки про те, що координація органами прокуратури діяльності інших правоохоронних органів – це організаційно-правоохоронні взаємовідносини, що носять багатосторонній характер, в основу яких покладено розроблення і впровадження спільних заходів, які знаходяться у межах компетенцій кожної із сторін взаємовідносин (або учасників), щодо запобігання та усунення проявів злочинності [3].

Поряд з тим, у праці О. Литвинова [4] під координацією запропоновано розуміти комплекс взаємоузгоджених дій між суб'єктами, які функціонують у системі попередження (профілактики) злочинів, щодо організації і діяльності, головною метою якої є підвищення рівня ефективності і результативності боротьби зі злочинністю.

З огляду на це можна зробити висновок: під координаційною діяльністю органів прокуратури слід розуміти діяльність прокурорів, яка спрямована на організацію взаємодії між органами державної влади і досягнення мети (соціально бажаної), в основі якої покладено зміцнення законності, справедливості і правопорядку.

Розкриваючи питання за проблемою, тут необхідно також відмітити, що у ст. 22 «Обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища» Закону України «Про запобігання корупції» [11] зазначено, що особам, які працюють у органах державної влади, заборонено використовувати покладені на них службові повноваження чи їх службове становище, яке вони займають в органах державної влади, включаючи пов'язані з цим можливості, задля отримання неправомірної вигоди не тільки для себе, але і для інших осіб.

Основоположні засади здійснення прокурорської діяльності у цій сфері передбачені ст. 25 «Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» Закону України «Про прокуратуру» [10], згідно якої Генеральним прокурором, керівниками відповідних прокуратур, їхніми першими заступниками і заступниками, згідно покладених на них обов'язків і завдань, здійснюється координація діяльності правоохоронних органів різних рівнів у контексті протидії злочинності.

Відповідно до Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» [13], основною формою координації (координаційної діяльності) є проведення координаційних нарад із керівниками правоохоронних органів відповідних рівнів. На цих координаційних нарадах визначаються основні завдання, напрями, розробляються і/або узгоджуються спільні заходи щодо діяльності правоохоронних органів різних рівнів у напрямку боротьби із злочинністю та корупцією. Рішення, які прийняті учасниками координаційної наради, є обов'язковими до виконання усіма правоохоронними органами, що зазначені у цьому рішенні. Порядок, а також інші форми координаційної діяльності затверджуються наказом Генерального прокурора [13] відповідно до ст. 25 чинного Закону України «Про прокуратуру» [10].

Водночас тут доцільно відмітити, що лише Генеральний прокурор (або особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора, чи безпосередньо заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП)) має право висувати підозру (або пред'являти обвинувачення) Голові чи заступнику Голови Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) про вчинення ними кримінального правопорушення [11]. Генеральний прокурор (або особа, що виконує обов'язки Генерального прокурора, чи безпосередньо заступник Генерального прокурора – керівник САП) може також подати клопотання про відсторонення Голови чи заступника Голови НАЗК із посади за підозрою або обвинуваченням щодо вчинення ними кримінального правопорушення (ст. 9 «Гарантії незалежності Національного агентства» Закону України Про запобігання корупції» [11]). Ці положен-

ня Закону [11], враховуючи думку фахівців за проблемою, потребують додаткового обговорення з експертами та доопрацювання.

На особливу увагу заслуговує Указ Президента України «Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю» [14], в якому чітко зазначено, що координація діяльності по боротьбі із злочинністю, тому числі з її проявами в організованих формах і корупцією, покладається на прокурорів Автономної Республіки Крим, областей, прокурорів міст і районів та військових прокурорів регіонів.

Звідси очевидно, а також враховуючи при цьому інформацію у працях [1, 2, 3], що правильно і належним чином організована органами прокуратури України координаційна діяльність значно підвищує загальний рівень ефективності і результативності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. Побудова такої координації повинна відповідати міжнародним (європейським) стандартам і передовій світовій практиці, а також враховувати особливості правової системи України.

Так, у Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності [15], зазначено, що в основі координації діяльності правоохоронних органів в контексті протидії злочинності лежать такі 4-и завдання:

- 1) розроблення і впровадження в діяльність органів прокуратури і правоохоронних органів засад (пріоритетних напрямів) кримінально-правової політики, сучасних підходів щодо реалізації заходів, в тому числі спільних дій, у сфері протидії злочинності;
- 2) встановлення пріоритетних напрямків і визначення ключових проблем правоохоронної та правозастосовної діяльності стосовно запобігання і протидії злочинності на основі і у межах здійснення аналізу її структури, динаміки та прогнозування тенденцій;
- 3) розроблення, узгодження із відповідними правоохоронними органами і реалізація спільних дій (заходів) по запобіганню, встановленню, розкриттю, припиненню та/чи розслідуванню кримінальних правопорушень, а також основних причин і умов їх вчинення, враховуючи при цьому причинно-

наслідковий зв'язок, залежності і рушійні чинники;

4) підготовка рекомендацій (відповідних пропозицій) щодо вивчення і реалізації практичних питань, які стосуються удосконалення законодавства України у сфері протидії злочинності.

На думку вчених [1, 16], в Україні активно використовувались і сьогодні успішно використовуються різноманітні форми і напрями координаційної діяльності, які допомагають системно консолідувати зусилля правоохоронних і контролюючих органів в контексті протидії злочинності. Така координація діяльності правоохоронних органів, зокрема і органів прокуратури, ґрунтується і повинна базуватись на [15]: а) принципі верховенства права; б) принципі законності; в) принципі незалежності і рівності суб'єктів, що здійснюють координаційну діяльність; г) принципі обов'язковості до реалізації заходів у напрямку протидії злочинності і контролю за їх виконанням; д) принципі системності та повноти використання різних форм і напрямів проведення координаційної діяльності; е) принципі публічності, гласності та відкритості здійснення координаційних заходів. При цьому основними і важливими засадами проведення координаційної діяльності (або здійснення координації) у сфері протидії злочинності та корупції є:

- 1) рівень організаційного забезпечення координаційної діяльності;
- 2) стратегія і тактика дій для проведення координаційної діяльності;
- 3) засоби для проведення координаційної діяльності.

З огляду на вищезазначене, тут необхідно також приділити особливу увагу наказу «Про затвердження та введення в дію Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» [13], в якому наведено практичні аспекти підвищення ефективності координації діяльності правоохоронних органів, зокрема органів прокуратури, по боротьбі із злочинністю та корупцією. У цьому документі [13] зазначено, що Генеральний прокурор, а також підпорядковані йому прокурори, координують діяльність (здійснюють координацію) по боротьбі із злочинністю та корупцією органів внутрішніх справ, органів податкової,

митної служби, органів служби безпеки, органів Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та інших правоохоронних органах України.

Разом з тим, завданнями координаційної діяльності (згідно Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією» [13]) є:

- 1) встановлення ключових напрямків запобігання та протидії злочинності і корупції, виходячи із системного аналізу їх структури, дослідження динаміки і прогнозування основних тенденцій розвитку цих негативних явищ;
- 2) розроблення і виконання заходів (спільних дій), націлених на вчасне встановлення, розкриття, припинення та/чи попередження різних злочинних та корупційних проявів, нейтралізація причин і умов, що їх спричиняють;
- 3) розробка і підготовка пропозицій щодо удосконалення законодавства у напрямку підвищення рівня ефективності правоохоронної діяльності, а також протидії злочинності і корупції.

Водночас доцільно відмітити, що основними принципами координації (координаційної діяльності) правоохоронних органів України по боротьбі із злочинністю та корупцією є: а) принцип законності; б) принцип рівності суб'єктів, що здійснюють координаційну діяльність; в) принцип самостійності органів, які беруть участь у прийнятті рішень за результатами координаційної діяльності; г) принцип відповідальності керівників правоохоронних органів за результати якісного і своєчасного виконання узгоджених заходів по боротьбі зі злочинністю і корупцією; д) принцип гласності і відкритості стосовно здійснення координаційних заходів за результатами координаційної діяльності, у відповідності до вимог чинного законодавства [13].

При цьому координація діяльності органів прокуратури і правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією (відповідно до спільного наказу Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів [13] і наказу Офісу Генерального прокурора [15]), враховуючи контроль за їх виконанням, проводиться в основному у формі координаційної наради керівників право-

охоронних органів. Іншими формами координаційної діяльності правоохоронних органів України, включаючи координацію органів прокуратури, по боротьбі із злочинністю та корупцією є [13, 15]:

- 1) проведення спільних засідань (нарад, зборів) колегій за участю правоохоронних органів;
- 2) проведення міжвідомчих нарад (або створення окремих робочих груп), в яких безпосередню участь беруть як керівники органів прокуратури і правоохоронних органів, так і керівники органів виконавчої влади та керівники органів місцевого самоврядування;
- 3) ухвалення спільних наказів, видання інформаційних листів, вказівок та/чи інших документів;
- 4) обмін інформацією (відомостями і/або даними) про наявний стан злочинності і корупції, як правило, виходячи із отриманих результатів інформаційно-аналітичної роботи правоохоронних і контролюючих органів;
- 5) розробка і здійснення (або забезпечення виконання) узгоджених спільних дій (заходів, планів тощо) з метою встановлення, припинення і профілактики злочинів та корупційних діянь (корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією);
- 6) спільні виїзди в регіони з ціллю проведення взаємоузгоджених заходів та перевірок чи надання певної допомоги у сфері протидії злочинності і корупції;
- 7) вивчення і аналіз позитивного досвіду правоохоронних органів у сфері протидії злочинності і корупції з метою його використання і впровадження в практичну діяльність;
- 8) утворення спільних слідчо-оперативних груп з метою розкриття та розслідування справ, предметом яких виступають тяжкі та/чи особливо тяжкі злочини;
- 9) використання можливостей органами прокуратури і правоохоронними на взаємних засадах з реалізації питань, що становлять спільний інтерес стосовно проведення підготовки і навчання працівників, підвищення рівня їх кваліфікації, навчально-практичних заходів тощо;
- 10) розробка і підготовка пропозицій для удосконалення правового регулювання у

сфері запобігання та протидії злочинності і корупції;

- 11) спільне проведення наукових досліджень з актуальних і важливих питань у сфері боротьби та протидії злочинності і корупції.

Поряд з тим, враховуючи результати досліджень [17, 18, 19], тут варто зазначити, що: а) для ефективної діяльності органів прокуратури (у сфері координації правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю та корупцією) потрібна, насамперед, якісна (об'єктивна, повна і достовірна) інформація для встановлення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів і корупції, для аналізу їх динаміки та прогнозування тенденцій; б) ефективність координаційної діяльності по боротьбі із злочинністю та корупцією на пряму залежить від моніторингу такої діяльності, а також від того, наскільки ефективними виявилися запропоновані спільні заходи з протидії злочинності і корупції за результатами такої координації.

Звідси очевидно і зрозуміло, що проведення якісної інформаційно-аналітичної роботи органами прокурорами в контексті протидії злочинності і корупції дозволить правильно визначити основні заходи по боротьбі із злочинністю та корупцією, а також встановити причини і умови, які сприяють вчиненню злочинів і корупції, проаналізувати їх динаміку та спрогнозувати тенденції. Прогнозування можливості вчинення окремих злочинів і корупції: а) дає можливість прокурорам більш результативно виконувати покладені на них координаційні повноваження; б) є вихідною базою для планування і практичної реалізації заходів щодо протидії або попередження злочинності і корупції.

Що стосується планування при організації координації, то її сутність включає у собі: а) визначення цілей; б) узгодження дій правоохоронних органів; в) формування конкретних заходів для досягнення визначених цілей; г) терміни виконання; д) виконавців. Здійснення планування координації, виходячи з наявного практичного досвіду, передбачає складання і затвердження плану основних заходів, який включає різноманітні координаційні заходи, зокрема – проведення засідань координаційних із керівниками правоохоронних органів по окремих напрямках протидії злочинності і корупції.

Тут потрібно також відмітити, що важливе місце в організації координації боротьби із злочинністю та корупцією належить функції контролювання за виконанням координаційних заходів. Особливою і дієвою формою контролю за виконанням координаційних заходів є заслуховування про результати досягнення і виконання окремих цих заходів. При цьому слід приділити особливу увагу ролі і практичному значенню координаційних нарад по окремих напрямках протидії злочинності і корупції у процесі контролю за виконанням координаційних заходів.

Не менш важливе значення для ефективного здійснення координаційної діяльності посідає належний рівень методичного забезпечення. Підготовлення інформаційних листів чи інформаційних видань на спільній основі, проведення різних міжвідомчих нарад, конференцій, круглих столів та/чи семінарів вимагає належного рівня методичного забезпечення. Також участь у зазначених вище заходах підвищує рівень кваліфікації учасників таких заходів.

Стає зрозумілим той факт, що прокурори виконують одну із ключових ролей у напрямку організації і здійснення координаційної діяльності стосовно протидії злочинності і корупції. При цьому на посилення знань та умінь прокурорів в контексті здійснення координаційної діяльності чинять вплив безпосередньо їх керівники. Належний рівень інформаційно-аналітичного забезпечення та ефективне планування етапів проведення координаційної діяльності також виступає вагомим чинником протидії злочинності і корупції.

Дослідження показують, що на практиці ефективно впровадження форм координаційної діяльності дозволить забезпечити належним чином її оптимізацію в органах прокуратури. Як результат, це дасть підстави до удосконалення перспектив взаємодії між органами прокуратури та іншими правоохоронними органами у сфері протидії злочинності і корупції.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дають можливість зробити такі загальні висновки, а також надати рекомендації теоретичного і практичного характеру, а саме:

- сьогодні координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції регулюється, насамперед, чинними нормами і положеннями таких нормативно-правових актів та документів, як Закон України «Про прокуратуру», Закон України «Про запобігання корупції», рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції «Про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», наказом Генерального прокурора України та керівників правоохоронних органів «Про затвердження та введення в дію Положення «Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією», Указом Президента України «Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю», наказом Офісу Генерального прокурора «Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності»;

- під координаційною діяльністю органів прокуратури слід розуміти безпосередню діяльність прокурорів стосовно організації взаємодії між органами державної влади та перспективою досягнення мети, в основі якої лежить дотримання принципу законності;

- координація діяльності правоохоронних органів, зокрема і органів прокуратури, в контексті протидії злочинності має базуватися на принципах верховенства права, законності, незалежності і рівності суб'єктів, що здійснюють координаційну діяльність, обов'язковості до виконання заходів у напрямку протидії злочинності і контролю за реалізацією, системності та повноти використання різних форм проведення координаційної діяльності, публічності, гласності та відкритості здійснення координаційних заходів, самостійності органів, які беруть участь у прийнятті рішень за результатами координаційної діяльності, відповідальності керівників органів прокуратури за результати якісного та своєчасного узгодження заходів по боротьбі зі злочинністю і корупцією;

- правильно організовані взаємовідносини органами прокуратури дають підстави на зростання ефективності впроваджуваних заходів у напрямку протидії злочинності та корупції;

- важливими засадами проведення координаційної діяльності у напрямку протидії злочинності та корупції виступають: 1) рівень організаційного забезпечення координаційної діяльності; 2) стратегія і тактика дій для проведення координаційної діяльності; 3) засоби для проведення координаційної діяльності;
- координаційна діяльність органів прокуратури у напрямку протидії злочинності та корупції проводиться в основному у формі координаційних нарад керівників;
- для здійснення координаційної діяльності потрібна насамперед об'єктивна та точна інформація щодо реалій та основних тенденцій у сфері корупційних злочинів;
- важливе місце у процедурі здійснення координаційної діяльності посідає: 1) планування координаційної діяльності, у ході якого визначаються цілі такої діяльності, узгоджу-

ються та коригуються дії органів прокуратури, формуються напрями та заходи досягнення цілей координаційної діяльності і потенційні терміни їх досягнення; 2) контроль, за яким визначається рівень виконання координаційних заходів, при чому особливою формою контролю за виконанням координаційних заходів виступає заслуховування результатів про досягнення та виконання таких заходів; 3) належний рівень методичного забезпечення;

– на практиці ефективно впровадження форм координаційної діяльності дозволить забезпечити належним чином її оптимізацію в органах прокуратури.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює діяльність органів прокуратури України щодо протидії корупції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Blazhivskiy, Ye. (2013). *Koordynatsiina diialnist orhaniv prokuratury u sferi protydii zlochynnosti ta koruptsii* [Coordination activities of the prosecutor's office in the field of combating crime and corruption]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 5–9 (in Ukrainian)
[Блажівський, Є. (2013). Координаційна діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції. *Вісник Національної академії прокуратури України*, 2, 5–9].
2. Burbyka, M. (2011). *Sutnist ta osoblyvosti koordynatsiinoi diialnosti orhaniv prokuratury u sferi protydii zlochynnosti* [The essence and features of the coordination activities of the prosecutor's office in the field of combating crime]. *Forum prava*, 4, 43–48 (in Ukrainian)
[Бурбика, М. (2011). Сутність та особливості координаційної діяльності органів прокуратури у сфері протидії злочинності. *Форум права*, 4, 43–48].
3. Kosiuta, M. (2002). *Problemy ta shliakhy rozvytku prokuratury Ukrainy v umovakh pobudovy demokratychnoi pravovoi derzhavy* [Problems and ways of development of the Prosecutor's Office of Ukraine in the conditions of building a democratic state governed by the rule of law] (Doctoral thesis). Odesa (in Ukrainian)
[Косюта, М. (2002). *Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави* (Докторська дисертація). Одеса].
4. Lytvynov, O. (2002). *Administrativno-terytorialna koordynatsiia diialnosti sub'iektiv profilaktyky zlochiniv v Ukraini na mistsevomu rivni* [Administrative-territorial coordination of the activities of crime prevention entities in Ukraine at the local level] (Doctoral thesis). Kharkiv (in Ukrainian)
[Литвинов, О. (2002). *Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні* (Кандидатська дисертація). Харків].
5. Mahinin, V. (2001). *Osnovy upravleniya v organah bezopasnosti* [Security Management Fundamentals]. Moscow: Izdatel' Shumilova I. (in Russian)
[Махинин, В. (2001). *Основы управления в органах безопасности*. Москва: Издатель Шумилова И.].
6. Odnolko, I. (2016). *Problemy vyznachennia roli prokurora u koordynatsiinykh povnovazhenniakh shchodo protydii zlochynnosti* [Problems of determining the role of the prosecutor in the

- coordination powers to combat crime]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 81–89 (in Ukrainian)
[Однолько, І. (2016). Проблеми визначення ролі прокурора у координаційних повноваженнях щодо протидії злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2, 81–89].
7. Fedosova, O. (2015). *Sutnist ta napriamy koordynatsii diialnosti pravookhoronnykh orhaniv shchodo protydii zlochyynnosti v Ukraini* [The essence and directions of coordination of law enforcement agencies in combating crime in Ukraine]. In *Reformuvannia zakonodavstva Ukrainy ta rozvytok suspilnykh vidnosyn v Ukraini: pytannia vzaiemodii* (pp. 162–162). Uzhhorod: Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet (in Ukrainian)
[Федосова, О. (2015). Сутність та напрями координації діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності в Україні. В *Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії* (с. 162–162). Ужгород: Ужгородський національний університет].
8. Korniienko, M. (2004). *Orhanizovana zlochyynnist v Ukraini: suchasnyi stan, kryminolohichna kharakterystyka, zakhody protydii* [Organized crime in Ukraine: current status, criminological characteristics, countermeasures]. Kyiv: Fond Yurnauky (in Ukrainian)
[Корнієнко, М. (2004). *Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії*. Київ: Фонд Юрнауки].
9. Bilous, V. (2002). *Koordynatsiia borotby z ekonomichnoiu zlochyynnistiu* [Coordination of the fight against economic crime]. Kyiv: Derzhavna podatkovia administratsiia Ukrainy (in Ukrainian)
[Білоус, В. (2002). *Координація боротьби з економічною злочинністю*. Київ: Державна податкова адміністрація України].
10. Pro prokuraturu [About the prosecutor's office] (Ukraine), 14.10.2014, No 1697-VII. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (in Ukrainian)
[Про прокуратуру (Україна), 14.10.2014, № 1697-VII. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>].
11. Pro zapobihannia koruptsii [On the prevention of corruption] (Ukraine), 14.10.2014, No 1700-VII. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (in Ukrainian)
[Про запобігання корупції (Україна), 14.10.2014, № 1700-VII. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>].
12. Pro pochatok roboty systemy podання ta opryliudnennia deklaratsii osib, upovnovazhenykh na vykonannia funktzii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia [On the start of the system of submission and publication of declarations of persons authorized to perform the functions of the state or local self-government] (Ukraine), 10.06.2016, No 2. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0958-16> (in Ukrainian)
[Про початок роботи системи подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (Україна), 10.06.2016, № 2. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0958-16>].
13. Pro koordynatsiiu diialnosti pravookhoronnykh orhaniv po borotbi iz zlochyynnistiu ta koruptsiieiu [About coordination of activity of law enforcement agencies on fight against crime and corruption] (Ukraine), 26.04.2012, No 43/375/166/353/284/241/290/236. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text> (in Ukrainian)
[Про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі із злочинністю та корупцією (Україна), 26.04.2012, № 43/375/166/353/284/241/290/236. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0043900-12#Text>].
14. Pro vdoskonalennia koordynatsii diialnosti pravookhoronnykh orhaniv po borotbi z koruptsiieiu ta orhanizovanoiu zlochyynnistiu [On improving the coordination of law enforcement agencies in the fight against corruption and organized crime] (Ukraine), 12.02.2000, No 229/2000. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229/2000#Text> (in

Ukrainian)

[Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю (Україна), 12.02.2000, № 229/2000. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229/2000#Text>].

15. Pro zatverdzhennia Poriadku koordynatsii diialnosti pravookhoronnykh orhaniv u sferi protydii zlochynnosti [About the statement of the Order of coordination of activity of law enforcement agencies in the field of counteraction to crime] (Ukraine), 08.02.2021, No 28. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text> (in Ukrainian)
[Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності (Україна), 08.02.2021, № 28. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text>].
16. Pasichna, Yu. (2020). Prokuratura – holovnyi sub'iekt koordynatsiinykh povnovazhen diialnosti orhaniv pravoporiadku z zapobihannia i protydii zlochynnosti [The Prosecutor's Office is the main subject of coordination powers of law enforcement agencies to prevent and combat crime]. In *Didzhytalizatsiia i bezpeka* (pp. 285–289). Kharkiv: Pravo (in Ukrainian)
[Пасічна, Ю. (2020). Прокуратура – головний суб'єкт координаційних повноважень діяльності органів правопорядку з запобігання і протидії злочинності. В *Діджиталізація і безпека* (с. 285–289). Харків: Право].
17. Stukalenko, O. (2011). Diialnist orhaniv prokuratury u sferi koordynatsii pravookhoronnykh orhaniv shchodo borotby zi zlochynnistiu [Activities of the prosecutor's office in the field of coordination of law enforcement agencies in the fight against crime]. *Forum prava*, 3, 762–769 (in Ukrainian)
[Стукаленко, О. (2011). Діяльність органів прокуратури у сфері координації правоохоронних органів щодо боротьби зі злочинністю. *Форум права*, 3, 762–769].
18. Blazhivskiy, Ye. (2013). *Okremi napriamy diialnosti prokuratury v konteksti monitorynhu protydii ekonomichnii zlochynnosti* [Some activities of the prosecutor's office in the context of monitoring the fight against economic crime]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, 2, 193–198 (in Ukrainian)
[Блажівський, Є. (2013). Окремі напрями діяльності прокуратури в контексті моніторингу протидії економічній злочинності. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*, 2, 193–198].
19. Sukhodubov, D. (2013). *Koordynatsiina diialnist prokuratury u sferi protydii zlochynnosti* [Coordination activities of the prosecutor's office in the field of crime prevention]. Kharkiv: Pravo (in Ukrainian)
[Суходубов, Д. (2013). Координаційна діяльність прокуратури у сфері протидії злочинності. Харків: Право].

Міжнародні стандарти формування корпусу суддів як основа вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів в Україні

International Standards for the Formation of the Judiciary as a Basis for Improving the Guarantees of Independence of the Court and Judges in Ukraine

Віталій Гудима¹
Vitaliy Hudyma

¹ *Lviv University of Business and Law*
99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-9](https://doi.org/10.22178/pos.70-9)

JEL Classification: [K40](#)

Received 29.04.2021
Accepted 26.05.2021
Published online 31.05.2021

Corresponding Author:
Hudyma.Vitaliy@ukr.net

© 2021 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. У статті висвітлено міжнародні стандарти та розкрито їх особливості у контексті формування корпусу суддів як основи вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів. Встановлено, що реорганізація судової системи вплине на взаємовідносини між Вищою радою правосуддя та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, причому забезпечення незалежності судової системи є на сьогодні одним із головних пріоритетів реорганізації. Визначено що основними засадами незалежності судової системи та судді безпосередньо виступають законність, свобода особистих переконань, зокрема високий рівень правосвідомості. Встановлено, що однією із гарантій незалежності суду та суддів виступає процедура добору кандидатів, що претендують на посаду судді. З'ясовано, що суддя не може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності за судові рішення, яке ним ухвалено, окрім випадків вчинення ним злочину чи дисциплінарного проступку. Доведено, що основними підставами притягнення судді до дисциплінарної відповідальності виступають: 1) випадки частого скасування судових рішень, що ухвалені конкретним суддею, виходячи із підстав їх незаконності та/або необґрунтованості; 2) недотримання суддею вимог процесуальних рішень, якими передбачено основні засади виконання завдань судового провадження, чи не взяття до уваги деяких доказів, які є присутніми у матеріалах справи у ході розгляду судової справи та ухвалення за нею відповідного судового рішення. Встановлено, що міжнародні стандарти формування корпусу суддів поділяються на: 1) стандарти, які визначають процедуру добору кадрів на посаду судді; 2) стандарти, що містять вимоги до кадрів, що претендують на посаду судді; 3) стандарти, якими визначено особливості підготовки суддів; 4) стандарти, що визначають гарантії у ході виконання суддями покладених на них посадових обов'язків. Запропоновано перспективами подальших досліджень у цьому напрямі визначити напрямки правового та організаційного удосконалення концепції формування корпусу суддів в Україні.

Ключові слова: суддя; корпус суддів; незалежність суду і суддів; органи суддівського самоврядування.

Abstract. The article covers the international standards and reveals their features in the context of the formation of the judiciary as a basis for improving the guarantees of independence of the court and judges. It is established that the reorganization of the judiciary will affect the relationship between the Supreme Council of Justice and the Supreme Qualification Commission of Judges of Ukraine. Ensuring the independence of the judiciary is currently one of the main priorities of this reorganization. It is determined that the main principles of independence of the judiciary and judges are legality, freedom of personal beliefs, in particular, a high level of legal awareness. It is established that one of the guarantees of the independence of the court and judges is the procedure of selecting candidates for the position of a judge. It was found out that a judge could not be subject to disciplinary action for a

court decision that he had made, except in cases of a crime or disciplinary misconduct. It is proved that the main grounds for bringing a judge to disciplinary responsibility are: 1) cases of frequent reversal of court decisions made by a particular judge, based on the grounds of their illegality and/or unfoundedness; 2) non-compliance by a judge with the requirements of procedural decisions, which provide the basic principles of the tasks of court proceedings, or failure to take into account some evidence that is present in the case file during the trial and the relevant court decision. It is established that the international standards of formation of the corps of judges are divided into 1) standards that determine the procedure for selection of staff for the position of a judge; 2) standards that contain requirements for personnel applying for the position of a judge; 3) standards that define the features of the training of judges; 4) standards that define guarantees in the course of judges' performance of their duties. It is proposed to identify areas of legal and organizational improvement of forming the judiciary in Ukraine as the prospects for further research in this direction.

Keywords: judge; judiciary; independence of the court and judges; judicial self-government bodies.

ВСТУП

В умовах сьогодення розвиток законодавства України про судоустрій перебуває на етапі реформування. В законодавстві присутні ряд ініціатив у вигляді законопроектів про зміни у системі судоустрою. До прикладу, одним із таких успішних законопроектів є проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування під № 1008 [1], який був прийнятий Верховною Радою України і 16.10.2019 р. був підписаний Президентом України. У цьому законопроекті, а також і у подібних законопроектах особливо актуальними є питання перебудови існуючої системи судоустрою. Враховуючи думку фахівців у цьому напрямі, тут варто зазначити, що текст цього законопроекту і супровідні документи потребують додаткового дослідження. Водночас, як свідчить практика, також доцільно відмітити, що далеко не всі законопроекти одержують схвалення Верховною Радою України.

Тому, опираючись на такі тенденції, доцільно відзначити, що у контексті реформування системи судоустрою в Україні, насамперед, потрібно звертати увагу на міжнародні стандарти. До прикладу, особливо актуальною роль міжнародних стандартів є у ході формування і підтримання на належному рівні незалежності судової системи та її представників. Не менш важливе значення міжнародні стандарти посідають у контексті формування корпусу суддів, основна мета діяльності якого націлена на проведення правосуддя відповідно до принципів незалежності та професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, значний внесок у дослідження особливостей формування корпусу суддів в Україні зробили такі вчені-юристи і практики: М. Клеандров [2], В. Мартиненко [3], Г. Мурашин [4], О. Потильчак [5], С. Прилуцький [6], Р. Романюк [7], В. Семенов [8], М. Строгович [9], В. Теліпко [10] та інші.

Так, у праці [3] вказано, що у процесі формування корпусу суддів в Україні слід дотримуватись міжнародних, зокрема європейських стандартів. При цьому, процес формування корпусу суддів має бути відкритим, прозорим, без тиску зі сторони державних органів.

Водночас у [7] окреслено цілісну систему міжнародних стандартів, якими передбачається процес формування корпусу суддів в Україні. Прийняття міжнародних стандартів відбувається на універсальному рівні Організацією Об'єднаних Націй та Міжнародною Асоціацією Суддів. Що стосується європейських стандартів, то їх приймає Європейська асоціація суддів та Європейська Рада.

Разом з тим, О. Потильчак [5] особливу увагу в контексті формування корпусу суддів звертає саме на європейські стандарти. Цими стандартами визначено комплекс принципів, якими регламентуються та регулюються права, обов'язки і відповідальність суддів. Окрім того, у стандартах представлено детальні процедури призначення кандидатів на посаду судді та звільнення із посади судді, основні засади кар'єрного просування суддів, термін дії їх повноважень, особливості та засади притягнення суддів до юридичної від-

повідальності, особливості оплати праці тощо.

Аналіз інформаційних джерел у цьому напрямі доводить, що проблеми формування корпусу суддів в Україні з позиції регламентування та регулювання міжнародними стандартами потребують проведення більш ґрунтовніших досліджень.

Метою статті є висвітлення міжнародних стандартів та розкриття їх особливостей у контексті формування корпусу суддів як основи вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Акцентуючи увагу на моделі добору кадрів, які претендують на посаду судді, слід відмітити, що у такому процесі присутніми є як суб'єкти, що проводять кваліфікаційне оцінювання, так і суб'єкти, до компетенції яких належить призначення на посаду судді [6].

З огляду на те, С. Прилуцький [6] пропонує поділяти зазначених вище суб'єктів на попередніх, до числа яких слід віднести кваліфікаційні комісії, та власне суб'єктів, які, насамперед, є активними учасниками процесу призначення суддів на посади.

Окрім того, важливим аспектом є те, що у пояснювальній записці до проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врегулювання [1] зазначалось, що реорганізація судової системи вплине на взаємовідносини між Вищою радою правосуддя та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Водночас, як відомо, були деякі зауваження на цей законопроект як з боку суддів, так і з боку громадськості. При цьому Верховна Рада України також висловила свою позицію з цього приводу. Особливо зауваження виникли до проблематики формування корпусу суддів, а саме якою має бути позиція Вищої ради правосуддя у контексті формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та відносно заборон, за якими передбачено неможливість обіймати посаду судді. Також зауваження стосувалися і порядку внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11].

Варто відмітити, що забезпечення незалежності судової системи є на сьогодні одним із головних пріоритетів реорганізації. Однак

тут слід насамперед визначити, що лежить в основі незалежності судової системи.

Так, згідно [8] незалежність судової системи і судді безпосередньо визначається як реальна незалежність від впливу зовнішніх чинників, внаслідок чого розгляд судової справи і ухвалення за нею судового рішення відбувається згідно закону. Основними засадами незалежності судової системи та судді безпосередньо виступають законність, свобода особистих переконань, зокрема високий рівень правосвідомості [12].

Водночас за міжнародними стандартами, і при цьому відповідно до позиції Європейського Суду із питань людини, незалежність суду і судді визначається як зовнішня незалежність суду і судді та внутрішня незалежність суду і судді. Щодо зовнішньої незалежності суду і судді, то під нею слід розуміти незалежність від впливу зовнішнього оточення (а саме від впливу органів державної влади, приватних осіб, суб'єктів публічного права та суб'єктів системи судоустрою, що безпосередньо беруть участь у діяльності судової гілки влади).

Водночас внутрішня незалежність суду і судді тісно взаємопов'язана із неупередженістю. Так, Європейським Судом з прав людини визначено критерії встановлення наявності неупередженості у кожному безпосередньому випадку. Першим критерієм встановлення наявності неупередженості виступає суб'єктивний критерій. Суть цього критерію націлена на поведінку та переконання судді, детальний аналіз яких дозволяє визначити неупередженість судді у певній справі. Наступним критерієм є об'єктивний критерій, який включає оцінювання порядку призначення суддів до розгляду конкретних судових справ і ухвалення за ними рішень. Окрім того, об'єктивний фактор дозволяє розглянути організаційну структуру суду та те, чи судді у ході розгляду конкретних судових справ та ухвалення за ним рішень мають сумніви, що свідчить про їх неупередженість [12].

Таке бачення Європейського Суду з прав людини потрібно підтримати однозначно. При цьому, аналізуючи наукові погляди щодо визначення незалежності суду і суддів відповідно до гарантій неупередженого і незалежного вирішення справ, слід відмітити, що вони безпосередньо не дозволяють розподілити ці гарантії на гарантії незалежності і власне те,

що є незалежністю. Серед наукових позицій існує бачення про віднесення правосвідомості до спеціальної ознаки незалежності суду та суддів. У такий спосіб правосвідомість набуває вагомого значення, внаслідок чого суддя, у ході розгляду конкретної судової справи і прийняття за нею рішення, займає певну позицію, що свідчить про інституційну самостійність. Водночас інституційну самостійність судів потрібно визначати як гарантію незалежності і неупередженості певного судді розглядати конкретну судову справу і ухвалювати за нею конкретне судове рішення.

Тому стосовно незалежності і неупередженості суду та суддів слід зробити декілька зауважень. Так, насамперед незалежність і неупередженість повинна розглядатися лише у конкретних випадках розгляду конкретних судових справ і ухвалення за ними судових рішень. Щодо інституційної самостійності суду та інших гарантій незалежності і неупередженості суду, то вони повинні перебувати у тісному взаємозв'язку із розглядом конкретної судової справи.

Розглядаючи міжнародні стандарти, якими забезпечується гарантія незалежності суду і суддів, то одним із найважливіших документів є Основні принципи незалежності судових органів [13]. Вони були схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. Цими принципами розкривається процедура відбору кадрів, що претендують на посаду суддів, в контексті забезпечення незалежності судової системи. Одним із принципів виступає неприпустимість середовища, тобто суддів слід обирати за підставами, що визначені у законодавстві. Таку засаду обрання кадрів, що претендують на посаду суддів, було покладено в основу проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування під № 1008 [1]. Так, у пояснювальній записці цього законопроекту зазначалось, що на сьогодні процедура відбору кандидатів на посаду судді, яку проводить Вища кваліфікаційна комісія суддів України є недостатньо прозорою. Цей аспект було враховано при його розгляді і прийнятті закону з відповідними уточненнями.

Окрім того, роз'яснення та уточнення потребують і інші аспекти участі кандидатів, що претендують на посаду судді, у конкурсі, за

результатами якого відповідних кандидатів призначають на посади суддів. Тому, враховуючи це, потрібно, насамперед, у цій процедурі керуватися міжнародним стандартом, яким визначені чіткі критерії призначенні суддів на посади. Водночас відповідно до статті 69 «Вимоги до кандидатів на посаду судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11] на посаду судді не має права претендувати та особа, що була раніше звільненою із посади судді внаслідок учинення значного дисциплінарного проступку, систематичного або грубого нехтування посадовими обов'язками, оскільки це є аж ніяк не сумісне із статусом судді. Також на посаду судді не може претендувати особа, що була раніше звільнена із посади судді внаслідок виявлення її невідповідності займаній посаді чи здійснення порушення вимог стосовно несумісності, порушення вимог, якими визначено обов'язок підтвердити законність походження майна чи у відповідності із обвинувальним вироком відносно неї, що набрав законної сили, за винятком випадків, за якими у судовому порядку було визнано таке рішення протиправним чи було скасовано такий вирок суду.

Поряд з тим, статтею 126 Конституції України [14] визначено, що суддя не може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності за судові рішення, яке ним ухвалено, окрім випадків вчинення ним злочину чи дисциплінарного проступку.

Тому, варто відмітити, що підстава притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є чітко визначена. Так, керуючись такою підставою, відповідний суб'єкт, що має владні повноваження, може ухвалювати судові рішення. Проте, як показує практика, на сьогодні не має чітко сформованого поняття, що свідчить про вчинення суддею значного дисциплінарного проступку, за який його можна звільнити із посади. З огляду на те, В. Теліпка [10] зауважує, що на сьогодні досить поширеними є випадки, що свідчать про об'єктивний характер вчинення суддею дисциплінарного проступку. Зокрема, це порушення суддею обов'язків безсторонності та добропристойності, недбалість, численні необґрунтовані затримки у здійсненні правосуддя та ухваленні за ним судового рішення. Окрім того, науковець зазначає, що дисциплінарна відповідальність судді є теоретично обґрунтованою. При цьому об'єктами дисци-

плінарних правопорушень виступають порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, правил порядку підлеглості.

Акцентуючи увагу на цьому, інші наукові позиції не дають точного визначення того, якою має бути об'єктивна сторона дисциплінарного проступку судді. Тому, ряд підстав, за якими передбачено притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, наведений у доктринах теорії права.

Своєю чергою, аналіз діяльності уповноваженого суб'єкта публічної влади показує, що підставами притягнення судді до дисциплінарної відповідальності виступають:

1) випадки частого скасування судових рішень, що ухвалені конкретним суддею, виходячи із підстав їх незаконності та/або необґрунтованості (як приклад, можуть бути особливості звільнення судді ВРП, представлені у [15]);

2) недотримання суддею вимог процесуальних рішень, якими передбачено основні засади виконання завдань судового провадження, чи не взяття до уваги деяких доказів, які є присутніми у матеріалах справи у ході розгляду судової справи та ухвалення за нею відповідного судового рішення [16].

Аналізуючи першу підставу притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, то відносно неї немає зауважень. Що стосується другої підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, то тут слід відмітити про неможливість притягати суддю до відповідальності за прийняті процесуальні або матеріальні рішення, опираючись на неможливість здійснення оцінки суб'єктами щодо законності рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності. Таку оцінку можуть здійснювати лише уповноважені суб'єкти, що безпосередньо переглядають судові рішення.

Водночас, якщо присутні випадки, за яких мали місце ситуації повного чи часткового скасування рішень, ухвалених суддею, то це не свідчить про те, що суддю позитивно не можна допустити до здійснення правосуддя. Тому, опираючись на зазначене, доцільно дещо підкоригувати сутність поняття «істотний дисциплінарний проступок», однією із ознак якого повинно виступати включення можливості призначати суддю на посаду. Однак, зазначене поняття не має включати випадки,

якщо відбувалося неодноразове скасування прийнятих суддею рішень, причому одними із мотивів скасування виступали незаконність або необґрунтованість.

Разом з тим, запровадження міжнародних стандартів у процедуру формування корпусу суддів передбачено також і міжнародними договорами України. Треба відмітити, що Україна протягом тривалого періоду була учасницею конвенцій Ради Європи, зокрема тих, у яких розглядалися основні аспекти судоустрою та судочинства [4].

Міжнародними стандартами зазначено, що законодавча, виконавча та судова гілки влади повинні перебувати у взаємодії, при чому така взаємодія має гарантувати незалежність судової гілки влади. Зазначені засади були передбачені і у проекті Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування під № 1008 [1], проте їх зміст перетинався із компетенцією органів суддівського врядування і стосувався, насамперед, особливостей призначення судді на посаду чи особливостей процедури такого призначення.

З огляду на те, слід звернути увагу на положення Пояснювальної записки до проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування під № 1008 [1]. У цьому законопроекті було передбачено запровадити нову процедуру формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. При чому, призначення 12-ти членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повинна здійснювати Вища рада правосуддя. На сьогодні передбачено внести зміни у статтю 94 «Члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11].

Таким чином, слід відмітити, що на сьогодні доволі важкою є процедура визначення чітких перспектив формування корпусу суддів в Україні.

Вирішення такої проблематики може відбуватись у два способи. Згідно першого способу передбачається передання частини повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Вищій раді правосуддя. Зокрема тих повноважень, якими передбачено добір кандидатів на посаду судді. Окрім того, Вища кваліфікаційна комісія суддів України має

відноситись до органів суддівського самоврядування. Відповідно до другого способу повноваження у повному обсязі зберігаються за Вищою кваліфікаційною комісією суддів України. Водночас питання про формування Вищої кваліфікаційної комісії суддів України розглядають органи суддівського самоврядування. На сьогодні чинний спосіб рішення даної проблеми передбачає проведення втручань законодавчою владою у компетенції органів суддівського самоврядування, при чому намагається їх звужити.

Акцентуючи увагу на цих способах, слід відмітити, що більш перспективним є перший спосіб. Підтвердженням цього є п. 1.3. Європейської хартії про закон «Про статус суддів» [17]. Відповідно до цього документа призначення на посаду судді проводиться згідно участі у цій процедурі суб'єкта публічної влади. При чому цей суб'єкт має бути незалежним ні від законодавчої, ні від виконавчої влади, та мінімум як на половину складатися зі суддів [3]. Варто відмітити, що на сьогодні остаточне рішення про призначення судді на посаду є за Вищою радою правосуддя.

Положення Європейської хартії про закон «Про статус суддів» одержали високі оцінки вченими, які досліджують проблематику судоустрою. Так, до прикладу, М. Клеандров [2] зазначає, що положення Європейської хартії про закон «Про статус суддів» є доволі переконливими та широко поширеними у законодавствах багатьох держав. Натомість деякі дослідники також упевнено зауважують важливість положень цього документу. На їхню думку, Європейська хартія про закон «Про статус суддів» найбільш якісно визначає гарантії незалежності суддів.

Так, Європейською хартією про закон «Про статус суддів» визначається порядок призначення суддів на посади. При чому призначення на посаду суддів повинна проводити незалежна інстанція. Члени такої інстанції мають обиратися, виходячи із принципів паритетності. Тут доцільно наголосити, що членами цієї незалежної інстанції не можуть бути представники законодавчої чи виконавчої органів влади. При цьому представники судової гілки влади мають бути учасниками цієї незалежної установи.

З огляду на зазначене вище, слід відмітити, що міжнародні стандарти формування корпусу суддів у напрямку забезпечення гаран-

тій незалежності суду і суддів, треба поділяти за критерієм об'єктивності їх впливу. У відповідності до цього, міжнародні стандарти формування корпусу суддів поділяються на:

- 1) стандарти, які визначають процедуру добору кадрів на посаду судді;
- 2) стандарти, що визначають вимоги до кадрів, що претендують на посаду судді;
- 3) стандарти, якими визначено особливості підготовки суддів;
- 4) стандарти, що визначають гарантії у ході виконання суддями покладених на них посадових обов'язків.

Група критеріїв, якими визначається процедура добору кадрів на посаду судді, характеризується тим, що добір кадрів має слідувати чітким критеріям. При цьому, неприпустимими критеріями добору кадрів на посаду судді виступають стать, політичні або релігійні переконання, колір шкіри. Разом з тим, суб'єкт, що відповідає критеріям добору кандидатів, що претендують на посаду судді, має чітко їх дотримуватись у подальшій професійній діяльності.

Щодо другої групи критеріїв, то тут слід наголосити на тому, що суб'єкти як законодавчої, так і виконавчої гілок влади, не повинні брати участь у процедурі призначення суддів на відповідні посади. Водночас процедура призначення судді на посаду повинна базуватися на принципах паритетності у випадку формування складу суб'єкта, що здійснюватиме призначення судді на посаду.

Третя група критеріїв, визначена міжнародними стандартами, характеризується тим, що має бути спеціальний стандарт фінансування підготовки кандидата, що претендує на посаду судді. При чому фінансування повинно здійснюватись виключно коштами державного бюджету. Окрім того, склад суб'єкта, що здійснюватиме призначення судді на посаду, повинен складатися виключно із представництва судової гілки влади.

Розглядаючи четверту групу критеріїв, слід відмітити, що суддя не може переводитись на іншу посаду, зокрема на вищу, якщо на те він не надав згоди, за винятком визначених законодавством випадків.

З ціллю представлення більш чіткого тлумачення сутності поняття «істотний дисциплінарний проступок» як обставини, яка переш-

коджає процедурі призначення на посаду судді, треба внести зміни у Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [11]. Зокрема, слід доповнити частину 4 статті 69 «Вимоги до кандидатів на посаду судді», у якій потрібно надати конкретне тлумачення сутності поняття «істотний дисциплінарний проступок» як обставини, яка перешкоджає процедурі призначення на посаду судді.

Акцентуючи увагу на вищезазначеному, слід відмітити, що гарантії незалежності органів судової влади виступають практичними категоріями. Їх закріплення у законодавстві не свідчитиме про гарантію незалежності судової системи, зокрема суддів у ході розгляду ними судових справ та ухвалення за ними судових рішень. Зазначені гарантії працюють тоді, коли вони є реально забезпеченими.

Так, однією із гарантій незалежності суду та суддів виступає процедура добору кандидатів, що претендують на посаду судді. Відповідно до статті 48 «Незалежність судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [11] забезпечення незалежності судді передбачає особливий порядок призначення судді на посаду, притягнення його до відповідальності, звільнення його із посади та/чи припинення повноважень. В контексті цього, тут на особливу увагу також заслуговує наукова Я. Скоромного і Р. Скриньковського «Люстрація як спеціальна процедура притягнення судді до юридичної відповідальності в Україні» [18].

Тому, не можна ставити жодних заперечень про те, що формування корпусу суддів в Україні має виступати ключовим напрямом організаційного забезпечення діяльності та функціонування органів судової влади.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження теорії і практики висвітлено міжнародні стандарти та розкрито їх особливості у контексті формування корпусу суддів як основи вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів. На основі цього можна зробити такі загальні висновки:

1. Формування корпусу суддів як основи вдосконалення гарантій незалежності суду та суддів в Україні регулюються нормами та положеннями Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», міжна-

родним документом, схваленим резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року під назвою «Основні принципи незалежності судових органів», міжнародним документом «Європейською хартією про закон «Про статус суддів».

2. Реорганізація судової системи вплине на взаємовідносини між Вищою радою правосуддя та Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, причому забезпечення незалежності судової системи є на сьогодні одним із головних пріоритетів реорганізації.

3. Основними засадами незалежності судової системи та судді безпосередньо виступають законність, свобода особистих переконань, зокрема високий рівень правосвідомості.

4. Однією із гарантій незалежності суду та суддів виступає процедура добору кандидатів, що претендують на посаду судді. Відповідно до статті 48 «Незалежність судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [6] забезпечення незалежності судді передбачає особливий порядок призначення судді на посаду, притягнення його до відповідальності, звільнення його із посади та/чи припинення повноважень.

5. Європейським Судом з прав людини визначено суб'єктивні та об'єктивні критерії неупередженості судді за конкретною справою.

6. Основні принципи незалежності судових органів розкривають процедуру підбору кадрів, що претендують на посаду суддів в контексті забезпечення незалежності судової системи, де одним із принципів виступає неприпустимість середовища, тобто суддів слід обирати за підставами, що визначені у законодавстві.

7. На посаду судді не має права претендувати та особа, що була раніше звільненою із посади судді внаслідок учинення значного дисциплінарного проступку, систематичного або грубого нехтування посадовими обов'язками, оскільки це є аж ніяк не сумісне із статусом судді чи було виявлено її невідповідність займаній посаді чи здійснено нею порушення вимог стосовно несумісності, порушення вимог, якими визначено обов'язок підтвердити законність походження майна чи у відповідності із обвинувальним вироком відносно неї, що набрав законної сили, за винятком випадків, за якими у судовому порядку було визна-

но таке рішення протиправним чи було скасовано такий вирок суду.

8. Суддя не може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності за судові рішення, яке ним ухвалено, окрім випадків вчинення ним злочину чи дисциплінарного проступку.

9. Основними підставами притягнення судді до дисциплінарної відповідальності виступають: а) випадки частого скасування судових рішень, що ухвалені конкретним суддею, виходячи із підстав їх незаконності та/або необґрунтованості; б) недотримання суддею вимог процесуальних рішень, якими передбачено основні засади виконання завдань судового провадження, чи не взяття до уваги деяких доказів, які є присутніми у матеріалах справи у ході розгляду судової справи та ухвалення за нею відповідного судового рішення.

10. Запровадження міжнародних стандартів у процедуру формування корпусу суддів пе-

редбачено також і міжнародними договорами України.

11. Міжнародними стандартами зазначено, що законодавча, виконавча та судова гілки влади повинні перебувати у взаємодії, при чому така взаємодія має гарантувати незалежність судової гілки влади.

12. Міжнародні стандарти формування корпусу суддів поділяються на: а) стандарти, які визначають процедуру добору кадрів на посаду судді; б) стандарти, що визначають вимоги до кадрів, що претендують на посаду судді; в) стандарти, якими визначено особливості підготовки суддів; г) стандарти, що визначають гарантії у ході виконання суддями покладених на них посадових обов'язків.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є визначення напрямків правового та організаційного удосконалення концепції формування корпусу суддів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo diialnosti orhaniv suddivskoho vriaduvannia [Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine Concerning the Activities of Judicial Governments] (Ukraine), 29.08.2019, № 1008. Retrieved April 1, 2021, from https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66251 (in Ukrainian) [Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування (Україна), 29.08.2019, № 1008. Актуально на 01.04.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66251].
2. Kleandrov, M. (2000). *Status sud'i* [Judge status]. Novosibirsk: Nauka (in Russian) [Клеандров, М. (2000). *Статус судьи*. Новосибирск: Наука].
3. Martynenko, V. (2011). *Formuvannia suddivskoho korpusu v Ukraini: problemy ta napriamy vdoskonalennia* [Formation of the judiciary in Ukraine: problems and areas for improvement]. *Derzhavne budivnytstvo*, 1 (in Ukrainian). [Мартиненко, В. (2011). Формування суддівського корпусу в Україні: проблеми та напрями вдосконалення. *Державне будівництво*, 1].
4. Murashyn, H. (2000). Status suddiv – yevropeiski standarty [The status of judges is European standards]. *Pravova derzhava*, 11, 186–195 (in Ukrainian) [Мурашин, Г. (2000). Статус суддів – європейські стандарти. *Правова держава*, 11, 186–195].
5. Potylchak, O. (2014). *Formuvannia yevropeiskykh standartiv zabezpechennia dotrymannia statusu profesiinoho suddi* [Formation of European standards to ensure compliance with the status of a professional judge]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti*, 4(51), 6–13 (in Ukrainian) [Потильчак, О. (2014). Формування європейських стандартів забезпечення дотримання статусу професійного судді. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*, 4(51), 6–13].

6. Prylutskyi, S. (2003). *Formuvannia korpusu profesiinykh suddiv Ukrainy* [Formation of a corps of professional judges of Ukraine] (Doctoral thesis), Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv (in Ukrainian)
[Прилуцький, С. (2003). *Формування корпусу професійних суддів України* (Кандидатська дисертація), Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ].
7. Romaniuk, R. (2017). *Mizhnarodno-pravovi standarty formuvannia korpusu profesiinykh suddiv* [International legal standards for the formation of a corps of professional judges]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*, 2(34), 130–137 (in Ukrainian)
[Романюк, Р. (2017). Міжнародно-правові стандарти формування корпусу професійних суддів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2(34), 130–137].
8. Semenov, V. (1984). *Sud i pravosudie v SSSR* [Court and justice in the USSR]. Moscow: Juridlit (in Russian)
[Семенов, В. (1984). *Суд и правосудие в СССР*. Москва: Юридлит].
9. Strogovich, M. (1968). *Kurs sovetskogo ugovnogo processa. Osnovnye polozheniya nauki sovetskogo ugovnogo processa* [The course of the Soviet criminal procedure. The main provisions of the science of the Soviet criminal procedure] (Vol. 1). Moscow: Nauka (in Russian)
[Строгович, М. (1968). *Курс советского уголовного процесса. Основные положения науки советского уголовного процесса* (Т. 1). Москва: Наука].
10. Telipko, V. (2011). *Zakon Ukrainy "Pro sudoustrii i status suddiv": naukovo-praktychnyi komentar* [Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges": scientific and practical commentary]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury (in Ukrainian)
[Теліпко, В. (2011). *Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар*. Київ: Центр учбової літератури].
11. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and Status of Judges] (Ukraine), 02.06.2016, No 1402-VIII. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589> (in Ukrainian)
[Про судоустрій і статус суддів (Україна), 02.06.2016, № 1402-VIII. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1589>].
12. Rada Yevropy. (2013). *Pravo na spravedlyvyi sud (tsyvilna chastyna)* [The right to a fair trial (civil part)]. Retrieved from https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf (in Ukrainian)
[Рада Європи. (2013). *Право на справедливий суд (цивільна частина)*. URL: https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf].
13. Osnovni pryntsypy nezalezhnosti sudovykh orhaniv [Basic principles of judicial independence] (UN), 13.12.1985. Retrieved April 1, 2021, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (in Ukrainian)
[Основні принципи незалежності судових органів (ООН), 13.12.1985. Актуально на 01.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text].
14. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (Ukraine), 28 June 1996. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (in Ukrainian)
[Конституція України (Україна), 28 червня 1996 р. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>].
15. Vyshcha rada pravosuddia. (2021, March 25). *VRP zvilnyla suddiu Obolonskoho raionnoho sudu mista Kyieva za vchynennia istotnoho dystsyplinarnoho prostupku* [HSJ dismisses judge of Obolonsky district court of Kyiv for committing significant disciplinary misconduct]. Retrieved from <https://hcj.gov.ua/news/vrp-zvilnyla-suddyu-obolonskogo-rayonnogo-sudu-mista-kyieva-za-vchynennia-istotnoho> (in Ukrainian)
[Вища рада правосуддя. (2021, Березень 25). *ВРП звільнила суддю Оболонського районного суду міста Києва за вчинення істотного дисциплінарного проступку*. URL: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-zvilnyla-suddyu-obolonskogo-rayonnogo-sudu-mista-kyieva-za-vchynennia-istotnoho>].

16. Zakon i Biznes. (2019). *VS vyznav protypravnym zvilnennia suddi z posady za ukhvalu pro trymannia pid vartoiu uchashnyka masovyykh aksii protestu. Takyi vysnovok zrobyv VS v rishenni № 800/135/17, tekst yakoi drukuie "Zakon i Biznes"* [The Supreme Court ruled that the dismissal of a judge for holding a mass protester in custody was illegal. This conclusion was made by the Supreme Court in the decision № 800/135/17, the text of which is published by "Law and Business"]. Retrieved April 1, 2021, from https://zib.com.ua/ua/137429-vs_viznav_protipravnim_zvilnennya_suddi_za_aresht_uchasnika.html (in Ukrainian) [Закон і Бізнес. (2019). *ВС визнав протиправним звільнення судді з посади за ухвалу про тримання під вартою учасника масових акцій протесту. Такий висновок зробив ВС в рішенні № 800/135/17, текст якої друкує «Закон і Бізнес»*. Актуально на 01.04.2021. URL: https://zib.com.ua/ua/137429-vs_viznav_protipravnim_zvilnennya_suddi_za_aresht_uchasnika.html].
17. Yevropeiska khartiia pro zakon "Pro status suddiv" [European Charter on the Status of Judges] (Rada Yevropy), 10.07.1998. Retrieved April 1, 2021, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text (in Ukrainian) [Європейська хартія про закон «Про статус суддів» (Рада Європи), 10.07.1998. Актуально на 01.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text].
18. Skoromnyy, Y., & Skrynkovsky, R. (2020). Lustration as a Particular Procedure for Bringing a Judge to Justice in Ukraine. *Path of Science*, 6(11), 1001–1009. doi: [10.22178/pos.64-1](https://doi.org/10.22178/pos.64-1)

Зменшення розміру аліментів: проблемні питання віднесення до малозначних справ (судова практика в Україні)

Reducing the Amount of Maintenance: Problematic Issues Related to Minor Lawsuits (Judicial Practice in Ukraine)

Валентин Сердюк¹, Руслан Скриньковський², Анастасія Бабій¹, Мар'яна Хмиз³

Valentyn Serdiuk, Ruslan Skrynkovsky, Anastasiia Babii, Mariana Khmyz

¹ *Supreme Court*

8 Pylypa Orlyka Street, Kyiv, 01043, Ukraine

² *Lviv University of Business and Law*

99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

³ *Ivan Franko National University of Lviv*

1 Universytetska Street, Lviv, 79000, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-7](https://doi.org/10.22178/pos.70-7)

JEL Classification: [K49](#)

Received 29.04.2021

Accepted 26.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

serdiuk.valentyn@ukr.net

© 2021 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. Стаття присвячена проблемним питанням судової практики в Україні, які пов'язані з розглядом цивільних справ щодо зменшення розміру аліментів у контексті визначення вказаної категорії справ як малозначних. Звернуто увагу, що у розумінні чинного Цивільного процесуального кодексу України малозначними є справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) (п. 3 ч. 6 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України). Однак, у цій нормі відсутня законодавча вказівка про віднесення до категорії малозначних справ про зменшення розміру аліментів, що, з огляду на кількість таких справ, можуть бути переглянуті в касаційному порядку, сприймається як упуцання законодавця.

Ключові слова: аліменти; збільшення розміру аліментів; зменшення розміру аліментів; малозначна справа; касаційний перегляд; суд касаційної інстанції; Верховний Суд; судова практика.

Abstract. The article is devoted to problematic issues of judicial practice in Ukraine, related to the consideration of civil cases on reducing the amount of maintenance in the context of defining this category of cases as minor. Attention is drawn to the fact that according to the current Civil Procedure Code of Ukraine, the cases of recovery of maintenance, increasing its amount, payment of additional costs for the child, collection of penalties for late payment, indexation of maintenance, changing the method of collecting the maintenance payments are considered minor unless they are related to establishment or contestation of paternity (maternity) (paragraph 3 of Part 6 of Article 19 of the Civil Procedure Code of Ukraine). However, in this norm, there is no legislative instruction to refer reduction of maintenance to the category of minor lawsuits, which, taking into account the number of such cases that can be reviewed in cassation, is viewed as a legislator's fault.

Keywords: maintenance; increase in the amount of maintenance; reducing the amount of maintenance; minor lawsuit; cassation review; court of cassation; Supreme Court; judicial practice.

ВСТУП

Однією з новел Цивільного процесуального кодексу України у редакції від 15.12.2017 року (далі – ЦПК України) стало запровадження у цивільному процесуальному законодавстві України категорії малозначних справ, а також окремого процесуального порядку розгляду таких справ у формі спрощеного позовного провадження.

Водночас така категорія справ увійшла до переліку касаційних фільтрів, яка хоч і відіграє позитивну роль у забезпеченні ефективності касаційного провадження та сприяє утвердженню Верховного Суду як найвищого судового органу, що здійснює касаційний (екстраординарний) перегляд найважливіших юридичних спорів, однак її практичне застосування, на нашу думку, є одним із найбільш складних і суперечливих.

Водночас на основі аналізу останніх досліджень і публікацій з'ясовано, що проблематика стягнення аліментів на утримання дітей в Україні, враховуючи практичні аспекти реалізації положень законодавства, є однією з найбільш гострих та актуальних, що підтверджується дослідженнями, зокрема, таких вчених-юристів, як І. Апопій [1], Д. Іщенко [2], Ю. Коломієць [3], Л. Свистун [4], Д. Січко [5], Є. Ханович [6] та інші. Проте, багато питань у цьому напрямі, враховуючи судову практику України, є не вирішеними, зокрема – практичні питання розгляду малозначних справ у суді касаційної інстанції та напрацювання законодавчих змін щодо процесуального регулювання вирішення цивільних справ, вимогою в яких є зменшення розміру аліментів.

Метою статті є дослідження на основі судової практики України проблемних питань розгляду малозначних справ у суді касаційної інстанції та напрацювання законодавчих змін щодо процесуального регулювання вирішення цивільних справ, вимогою в яких є зменшення розміру аліментів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За загальним правилом, передбаченим ст. 389 ЦПК України, судові рішення у малозначних справах не підлягають касаційному оскарженню [7]. Але слід наголосити, що обмеження у доступі до касації у малозначних справах не є абсолютними і процесуальний закон за

наявності певних умов дозволяє Верховному Суду здійснювати касаційну перевірку судових рішень у малозначних справах.

У розумінні ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7] для цілей цього Кодексу малозначними справами визначено:

1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на 1 січня 2021 року: $2270 \cdot 100 = 227\,000$ грн);

2) справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на 1 січня 2021 року: $2270 \cdot 250 = 567\,500$ грн);

3) справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства);

4) справи про розірвання шлюбу;

5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Отже, процесуальний закон визначає 2-ві категорії малозначних справ: 1) малозначні в силу прямої вказівки закону; 2) справи незначної складності, які визнаються малозначними судом (п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7]).

Так, у першій (1) групі малозначних справ Верховний Суд у своїх судових рішеннях виходить із того, що справи, зазначені у п.п. 1, 3-5 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7], є малозначними в силу прямої вказівки закону без необхідності зарахування зазначеної справи до відповідної категорії.

Щодо другої (2) групи малозначних справ, Верховний Суд указав, що суд вправі зарахувати справу до категорії малозначних на будь-якій стадії її розгляду.

Пунктом 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України [7] передбачено, що не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не пере-

вищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (на 1 січня 2021 року: $2270 \times 250 = 567\,500$ грн), крім випадків, якщо [7]:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу. У науковій дискусії існує позиція, згідно з якою в силу оціночного характеру понять «значний суспільний інтерес» та «винятковість», визначення яких цивільне процесуальне законодавство не містить, зазначена підстава є найбільш неоднозначною у контексті її застосування, оскільки наявність чи відсутність відповідної підстави є виключно дискреційними повноваженнями суду касаційної інстанції [8, с. 141–142]. Зокрема, підставою для надання малозначній справі статусу такої, що становить суспільний інтерес, може слугувати особливий характер справи, зумовлений складністю її вирішення внаслідок певних обставин, а також значна кількість подібних справ. Водночас критерій «винятковості значення для учасника справи» є індивідуальним у кожній справі, і на його наявність може вказувати сукупність різних факторів, зокрема, предмет спірних правовідносин, матеріальний статус заявника тощо.

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково [7].

Отже, у касаційній скарзі на судові рішення у малозначній справі, окрім дотримання формальних вимог, передбачених ст. 392 ЦПК України [7], має міститися обґрунтування наведених вище виняткових обставин, за наявності яких відповідне судове рішення може стати об'єктом касаційного оскарження.

Водночас ухвала Верховного Суду про відкриття касаційного провадження або відмову в його відкритті має бути належним чином мотивована, зокрема у ній мають бути наведені підстава (підстави) відкриття касаційного провадження або мотиви, з яких суд дійшов висновку про відсутність підстав для відкриття касаційного провадження (ч.ч. 6, 8 ст. 394 ЦПК України [7]).

На наш погляд, цікавими в аспекті віднесення до малозначних справ є справи про стягнення аліментів.

Зокрема, як уже було зазначено вище, у розумінні чинного ЦПК України [7] малозначними є справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) (п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7]).

Водночас у положенні цієї норми не зазначено такої категорії справ як справи про зменшення розміру аліментів, що, з огляду на кількість таких справ, може вказувати на упущення законодавця.

У ч. 4 ст. 274 ЦПК України [7], згідно з якою у порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах, що виникають із сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя, також не згадано такої категорії справ.

Таким чином, одержавши касаційну скаргу у справі про збільшення розміру аліментів, Верховний Суд має відмовити у відкритті касаційного провадження, оскільки касаційну скаргу подано на судові рішення, що не підлягає касаційному оскарженню (п. 1 ч. 2 ст. 394 ЦПК України [7]). Натомість у разі надходження касаційної скарги у справі про зменшення розміру аліментів Верховний Суд не має підстав відмовляти у відкритті касаційного провадження, оскільки п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7] цю категорію справ до малозначних не віднесено.

Як свідчить судова практика в Україні, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду або розглядає такі справи по суті, або ж відмовляє у відкритті касаційного провадження, наводячи при цьому різні мотиви, з яких доходить висновку про відсутність підстав для відкриття касаційного провадження.

Так, в одному випадку Верховний Суд у справі, предметом позовних вимог у якій було зменшення розміру аліментів на утримання дитини, зазначив, що для цілей ЦПК України ця справа є малозначною. З урахуванням наведеного, оскільки заявниця подала касаційну скаргу на судові рішення у малозначній справі, що не підлягає касаційному оскарженню; справа розглянута судами двох інстанцій, які мали повну юрисдикцію щодо вирішення цього спору; не зазначивши, при цьому, обставини, передбачені п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК України [7], тому відсутні підстави для відкриття касаційного провадження у справі (Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 січня 2021 року у справі № 345/5361/19 (провадження № 61-460ск21)).

У іншій справі, предметом позову в якій є вимоги про зменшення розміру аліментів з $\frac{1}{4}$ частини до 1 750 грн, Верховний Суд зазначив, що зазначена справа не є справою з ціною позову, яка перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та не належить до категорії справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження.

Ураховуючи зазначене, Верховний Суд відніс цю справу до малозначних у силу п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК України (Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 18 січня 2021 року у справі № 694/1473/19 (провадження № 61-530ск21)).

Разом із тим, в інших випадках, відмовляючи у відкритті касаційного провадження з підстави подання скарги на судові рішення у малозначній справі, що не підлягає касаційному оскарженню, Верховний Суд навів такі мотиви.

Відповідно до п. 1 та п. 3 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7] для цілей цього Кодексу малозначними справами є справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб та справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплати додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства).

Частиною 9 ст. 19 ЦПК України [7] передбачено, що для цілей цього Кодексу розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб вираховується станом на 1 січня календарного року, в якому подається відповідна заява або скарга, вчиняється процесуальна дія чи ухвалюється судові рішення.

Статтею 7 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» [9] передбачено, що у 2021 році прожитковий мінімум на одну працездатну особу з розрахунку на місяць встановлено в розмірі з 01 січня 2021 року (на час подання касаційної скарги) – 2 270 грн.

Предметом спору в цій справі є зменшення розміру аліментів.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 176 ЦПК України [7] ціна позову визначається у позовах про зменшення або збільшення платежів або видачі – сумою, на яку зменшуються або збільшуються платежі чи видачі, але не більше ніж за один рік. Ціна позову у даній справі станом на 01 січня 2021 року не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб ($2\,270 \cdot 100 = 227\,000$). Отже, зазначена справа є малозначною у силу вимог закону (Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 03 лютого 2021 року у справі № 683/2859/19 (провадження № 61-1121ск21)).

Таким чином у наведеному прикладі, відмовляючи у відкритті касаційного провадження, суд касаційної інстанції відніс справу про зменшення розміру аліментів до малозначних у силу п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7].

При розгляді аналогічної справи Верховний Суд зазначив, що оскільки справа є малозначною у силу вимог п. 1 ч. 6 ст. 19 ЦПК України [7], окремого визнання її такою не потребує (Ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 02 березня 2020 року у справі № 569/1997/19 (провадження № 61-3718ск20)).

Така позиція є цілком правильною, оскільки незважаючи на те, що законодавцем справи про зменшення розміру аліментів до малозначних не віднесено, такі позови завжди є майновими, тобто підлягають оцінці, і, як правило, ціна позову у таких справах не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму. Отже, такі справи є малозначними у силу за-

кону, незалежно від того, визнавав її такою суд або ні.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи наведене, вбачається доцільним висловити пропозицію про внесення змін до процесуального законодавства Украї-

ни, передбачивши з метою уточнення, що малозначними є справи про зміну розміру аліментів, адже поняття «зміна» охоплюватиме випадки як збільшення, так і зменшення розміру аліментів, а тому такі справи мають розглядатися у порядку спрощеного позовного провадження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Apopii, I. (2018). *Novi aspekty vyznachennia rozmiru alimentiv na dytynu ta yikh stiahnennia* [New aspects of determining the amount of child support and their recovery]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 9, 5–9 (in Ukrainian)
[Апопій, І. (2018). Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитину та їх стягнення. *Підприємництво, господарство і право*, 9, 5–9].
2. Ishchenko, D. (2019). Execution of court decisions on the recovery of alimony in Ukraine: actual issues analysis. *NaUKMA Research Papers. Law*, 3, 63–69. doi: [10.18523/2617-2607.2019.3.63-69](https://doi.org/10.18523/2617-2607.2019.3.63-69)
3. Kolomiiets, Yu., & Suleimanova, S. (2020). Analiz sudovoi praktyky ta propozyzii do zakonodavstva Ukrainy shchodo vydiv dokhodiv, z yakykh utrymuiutsia alimenty [Analysis of case law and proposals to the legislation of Ukraine on the types of income from which alimony is withheld]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 87, 78–86. doi: [10.32837/apdp.v0i87.2801](https://doi.org/10.32837/apdp.v0i87.2801) (in Ukrainian)
[Коломієць, Ю., & Сулейманова, С. (2020). Аналіз судової практики та пропозиції до законодавства України щодо видів доходів, з яких утримуються аліменти. *Актуальні проблеми держави і права*, 87, 78–86. doi: [10.32837/apdp.v0i87.2801](https://doi.org/10.32837/apdp.v0i87.2801)].
4. Svystun, L. (2018). *Pravove rehuliuvannia stiahnennia alimentiv na ditei* [Legal regulation of child support]. *Pravo i suspilstvo*, 1, 88–94 (in Ukrainian)
[Свистун, Л. (2018). Правове регулювання стягнення аліментів на дітей. *Право і суспільство*, 1, 88–94].
5. Sichko, D. (2020). Suchasni problemy pravovoho zabezpechennia stiahnennia alimentiv [Modern problems of legal support for the recovery of alimony]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys*, 1, 86–91. doi: [10.32850/sulj.2020.1.18](https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.18) (in Ukrainian)
[Січко, Д. (2020). Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис*, 1, 86–91. doi: [10.32850/sulj.2020.1.18](https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.18)].
6. Khanovych, Ye. (2016). *Poriadok stiahnennia alimentiv na dytynu za chynnym zakonodavstvom* [The procedure for recovery of child support under current legislation]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, 10, 20–25 (in Ukrainian)
[Ханович, Є. (2016). Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*, 10, 20–25].
7. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine] (Ukraine), 18.03.2004, No 1618-IV. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (in Ukrainian)
[Цивільний процесуальний кодекс України (Україна), 18.03.2004, № 1618-IV. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>].
8. Popov, O. (2018). *Maloznachnist spravy yak protsesualnyi filtr dostupu do sudu kasatsiinoi instantsii: okremi pytannia sudovoi praktyky* [The insignificance of the case as a procedural filter of access to the court of cassation: some issues of case law]. In *Maloznachni spory: yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid vyrishennia* (pp. 134–147). Kyiv: Dakor (in Ukrainian)
[Попов, О. (2018). Малозначність справи як процесуальний фільтр доступу до суду

касаційної інстанції: окремі питання судової практики. В *Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення* (с. 134–147). Київ: Дакор].

9. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2021 rik [About the State Budget of Ukraine for 2021] (Ukraine), 15.12. 2020, No 1082-IX. Retrieved April 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (in Ukrainian)
[Про Державний бюджет України на 2021 рік (Україна), 15.12. 2020, № 1082-IX. Актуально на 01.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text>].

Changes in Cattle Rustling on Gender Relations Among the Pokot in West Pokot, Kenya

Andrew Gitau Kimani¹, Pacificah Kwamboka Okemwa¹, Casper Masiga¹

¹ *Kenyatta University*

P. O. Box 43844-00100, Nairobi, Kenya

DOI: [10.22178/pos.70-13](https://doi.org/10.22178/pos.70-13)

JEL Classification: [K40](#)

Received 16.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Andrew Gitau Kimani

drew.kimani@gmail.com

© 2020 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Abstract. Evidence of change in cattle rustling practice among pastoralist communities worldwide has been noted with globalisation, education, and modernisation, among other factors. However, there is little known about transformation in men and women's involvement in this practice in the wake of easy accessibility of small and light weapons and breakdown of the traditional leadership and control systems. This paper examined the transformation in cattle rustling practice among the Pokot community in West Pokot county. This study's target population included adult residents of the Pokot community, community elders, opinion leaders, political and administrative leaders, and local and international NGOs dealing with cattle rustling issues in West Pokot County. A multi-stage sampling technique was used to recruit 350 respondents. An unstructured questionnaire, a critical informant interview guide, a focus group discussion guide, and an observation guide were used to collect primary data. Qualitative data collected was analysed using patterns and critical themes of this particular objective. Quantitative data analysis was organised using the SPSS software version 2.0 and analysed using various descriptive statistics. The findings indicated that transformation in cattle rustling had seen a cultural activity for the young people to demonstrate their courage and wit and become a murderous criminal endeavour. The community no longer benefits from cattle rustling, but only a few are driven by greed to reap where they never sow. Illiteracy, poverty, unemployment, community conflicts, possession of firearms and insecurity were identified as the leading causes of cattle rustling. Access to formal education has seen many in the school-going age among the West Pokot get exposed to literacy, which has gradually recorded a positive transformation about its cattle rustling practices. Based on the findings, the paper makes the following recommendations to address the problem of cattle rustling among the people of West Pokot County: Enlightenment on contemporary ways of life; formal education among the Pokot to be advocated for; enhancing Security in West Pokot; opening a platform for peace talk and persuasions and operationalising the Eastern Africa Police Chiefs Cooperation Organisation protocol.

Keywords: Gender; Gender Relations; Cattle Rustling; Gender Transformation.

INTRODUCTION

Cattle rustling is a practice that is common in many communities globally. In many ways, it has altered gender roles and negatively impacts the family set-up, undermines development and disrupts the livelihoods of households. Studies show that families that have lost men (fathers or elder brothers) no longer had someone to provide for and protect them, while those that have lost women (mothers and/or sisters) have to do without caregivers their lives.

Pokot traditions enforce a well-respected hierarchy in the family where men (as husbands) are considered heads while women (as wives) are accorded authority and respect in chronological order. The first wife has the highest authority among the wives, which helps maintain social order. This implies that regarding cattle rustling, both men and women benefit from the proceeds of cattle raids by the relationship they share, mainly as husbands and wives. The proceeds of a cattle raid would then be used as a source of food and wealth for the family and benefit the man, his wives, and

children [14]. However, individualism rather than communal ownership of land and wealth in the modern-day West Pokot means that there is a high likelihood that a woman will demand equal rights and control over family wealth as provided in the customary law of the Kenyan constitution [1].

As the practice of cattle rustling changes, the implications on gender relations to control and ownership of cattle are inevitable. It is noted that in patriarchal societies, the relations between men and women are unequal. Observably, in all societies, male domination and female subordination define such relations, thereby disadvantaging women. Scholars have noted that such subordination of women is a global phenomenon that is pegged on their universal roles and responsibilities as both mothers and homemakers. Gender roles and relations are diverse and are determined by contextual factors and change over time. Consequently, the need to interrogate issues affecting women and men due to the changes in gender roles deserve the attention of scholars.

Cattle rustling was historically perceived as a masculine oriented practice as it needed in its execution a degree of brutality, courage and perseverance, attributes that are associated with men in the practising communities. Traditionally, women were not allowed to carry out any cattle raiding. They were required to stay at homes, take care of the children and wait for their men who had gone out for raids. This is because women suffered more for, they are weak and needed protection, unlike the men who were able to run or fight [3].

Among the Pokot and other communities in which cattle raids are common, women play active roles in the practice. Observably, they transport and hide guns just like the men and depend on cattle rustling as a source of livelihood for their families, often resulting in some competition between the two genders [3]. This has been identified as a possible cause of breakdown in the family and a determinant of domestic violence in communities. It is worth noting that by the marital contract, men expect that women should look after them. However, when these men cannot perform society's roles, women may take them up, thus reversing the role plan in society. The men who cannot go for cattle raids to support their families are subjected to staying with their wife's family because they are not men enough to take care of their families. This has an emotional effect on men, who in

turn lose self-esteem and respect in the community. In most cases, if a woman is married to a man who does not have enough cows and cannot raid, the woman has a right to leave him and go and marry someone else considered stable. This has changed marriage practices by giving women more power and freedom to choose a marriage partner who best suits their needs, yet this was not the practice [3].

Extreme conditions and changing spectrum in gender power relations have, over time, radicalised cattle rustling. Although there is plenty of literature on cattle rustling, previous scholars have hardly interrogated how gender roles have historically affected cattle rustling. Even with modernisation, both men and women have continually played interchangeable roles in the practice, given these roles are not static. The intensity, destruction and killing of women and children being witnessed in the wake of cattle rustling were unheard of traditionally because of the various taboos and customs that guided the practice [17].

Of interest, however, is the active involvement of both genders in cattle rustling. Observably, this has remained invisible, resulting in gender-blind approaches in tackling cattle rustling, which ultimately poses a severe security risk. This paper argues that the notable transformation in men and women's involvement in cattle rustling, compounded with a breakdown of traditional leadership and control systems; easy accessibility of small and light weapons (SALWs), pose a security threat that compromises meaningful efforts to curb the problem. The paper is hived from a doctoral thesis on a summary of a study that sought to interrogate gender transformation in cattle rustling and its implications on security management in West Pokot County.

Theoretical framework

To understand the complexity of cattle rustling, it is fitting to approach it from social cubism perspective. As a theory, social cubism has been utilised to identify challenges experienced in places where violence has erupted and assess the appropriateness of the interventions initiated to alleviate the problem. According to [2], Social Cubism Theory was predominately used in analysing territorial conflicts.

This approach is critical in understanding the cattle rustling related to conflict(s). As applied in this study, social cubism, as postulated by [2] seeks to

explain conflict from historical, demographic, economic, psychological, religious, and political perspectives. According to [2], social cubism contains six interrelated aspects.

1. *Historical Aspect of Social Cubism.* Authors [2] argue that history is a robust frame of understanding almost everything about human existence. As one aspect of social cubism, understanding historical factors and/or events helps people understand some of the reasons behind intergroup dynamics and relationships. In essence, cattle rustling practise has roots in all pastoral communities because of livestock and their quick mobility and as a store of wealth and value. In most African societies, most ceremonies involved spilling blood, fat or/and milk to appease spirits and gods or general appreciation or blessings before a significant activity like a raid or praying for rain.

2. *Religious Aspect of Social Cubism.* Religion is one of the most polarising aspects known to humankind. For centuries, societies have fought, and millions of people have died because of religious differences. To social cubism, exploring religious dynamics helps people understand how religious beliefs affect intergroup relationships. Communities that were predominantly pastoralist were highly religious and involved the spirits of their forefathers and gods in everyday activities. In this respect, cattle raids were highly charged but a structured religious ceremony. It would involve, in most cases, burnt ceremonies being offered. A slaughtered goat, sheep, would have vital organs removed, and religious leaders' read' from them. Good omens could be interpreted from the patterns and singularities of the ligaments, among other signs in the heart, kidneys, intestines, among others. The neighbouring communities also had their diverse religious beliefs, occults and totems who defined good times and bad seasons, including predicting when a raid would be executed and why a raid targeted a community, especially when it had gone against their ways of bears, ancestors and gods.

3. *Demographic Aspect of Social Cubism.* Demographic factors are important aspects of exploring ethnic conflict. At the centre of demography is population compositions – especially about who is superior and inferior? Which ethnic group is more influential? Who controls wealth? Answering these questions allows people to understand how demographic issues affect the way ethnic groups view each other. Most pastoral communities have experienced high child mortality rates

because of the ecological and environmental conditions surrounding them. Many children, especially boys, preferred to have enough defence against warring neighbours and a tremendous mobilising mechanism for raids, war, or other military excursions.

4. *Political Aspect of Social Cubism.* The political landscape in any given society affects how people and societies see each other. This is also true when it comes to understanding ethnic dynamics. In countries where a particular ethnic group dominates politics, there is always an ethnic suspicion by those who see themselves outside the political spectrum. In other words, countries where ethnic politics dominate political institutions run the risk of ethnic divisions that could eventually degenerate into inter-ethnic conflict if not dealt with properly. Most pastoral communities had a defined structure with elders' council, and decisions had to be filtered meticulously. Others had an anointed chieftain which influenced their approach to conflict and its resolution.

5. *Economic Aspect of Social Cubism.* Economic differences among ethnic groups significantly affect any society's political stability and security. It is known that economic disparity exacerbates tension among people, communities, and societies and even nations, particularly among political institutions that practice favouritism and/or ethnic patronage. In such countries, ethnic competition between different ethnic groups over who manages national resources usually affects peoples' perception of the government. In a nutshell, a country in which people from a particular ethnic group control economic institutions is likely to experience ethnic discontent or a sense of ethnic marginalisation. In contrast, a country in which economic institutions advocate for ethnic inclusion in all areas of its economy discourages ethnic discontentment. A large herd of livestock was a measure of the economic well-being of a community or individual. Loss of livestock through drought, natural attrition or theft and raid could precipitate conflict and worsen it.

6. *Psychological Aspect of Social Cubism.* Ethnic tension and emotions escalate during conflict or crisis. Regarding ethnic conflicts, psychologists often try to analyse how changes in people and/or societal behaviours and/or actions affect intergroup perceptions of others during tense moments. It is not surprising that political psychologists often find that groups or societies portray negative attitudes about each other. For example,

promoting hate speech or bigotry, stereotypes, and prejudices highlights important ethnic traditions, symbols like ethnic identity, religious differences, heritages, and belief systems to inflame an ethnic or sectarian tension, resulting in an outburst of a physical or violent confrontation.

However, the authors [2] did not suggest that every conflict could be analysed using these six metrics of social cubism. Instead, they recognised the fact that different situations contain factors that relate differently. However, the use of this theory in the study conducted on the cattle rustling in West Pokot County ensured that conflict exploration was approached from different frames of analysis that exhibit traces of the six perspectives. The dynamics of gender in cattle rustling was therefore approached from these different directions and viewpoints. Gender serves as an underlying force whose transformation has shaped cattle rustling and its role in fostering conflict in the region.

With the transformation in gender roles that have taken place over time, the study found evidence of historical, psychosocial, political, religious, economic and demographic factors underlying the progression of cattle rustling. Therefore, the theory was instrumental in facilitating the interrogation of the various variables and themes of the study.

Gender relations on cattle rustling

A study by [14] revealed that traditionally men were charged with hunting, raiding/rustling animals, grazing cattle. At the same time, the women stayed home and took care of household responsibilities like building the huts, gardening (small-scale), preparing meals, and looking after the children.

However, as noted earlier, gender roles are not fixed, and they vary considerably over place and time. With the persistence of the cattle rustling, the men have been killed in raids, leaving many widows who have to fend for themselves and their children. The widows and other women have adopted new economic activities like brewing local beer, selling it, prostitution, and hawking. Men's roles have also changed over time due to the reduction in their cows and the restrictions to cross over to other territories to execute cattle raids. Consequently, they have started building houses and doing some gardening to supplement the relief food offered by the government.

Studies show that inability to carry out cattle raids may not change the identities of the men and women. However, there are few instances where gender roles have been transformed, thereby blurring masculinity and femininity identities among pastoralist communities. A case in point is alterations in men's roles as overall home providers in conflict and animal loss changes. Studies have shown that conflicts have rendered some to be dependent on women for virtually everything [16].

Authors [10] observed that women are most affected when sexual assault and exploitation are employed as tools of war. Moreover, women in conflict zones suffer from victimisation, alienation, prolonged emotional trauma and unwanted pregnancies. The author further notes that many communities had definite gender-segregated roles. Most of them discouraged their women from using weapons or engaging in any means of travel as they engaged in warfare. As culturally designated caregivers, women were expected to struggle to support their families and keep their households together even when conflict occurs. This is worsened by the fact that husbands and sons who are co-opted into wars cannot provide for their families in their absence.

Consequently, women are contemporarily shedding off the idea that only men can provide and protect communities and families. The changes are also a result of the introduction of machines that make work easy. Examples of these include vehicles that dissuade the need for walking long distances, thus lower tibial or leg endurance and weapons such as guns that do not require upper body strength like drawn bows, arrows, spears and machetes to utilise. The fact that SALWs require minimal strength in using has redefined the role of women. Cattle rustling has also become a lucrative commercial activity that has attracted women as 'middlemen' and financiers of the activities and as viable buyers of stolen stock. In a Western Australia Police Media release (March 20 2021), the police formed a special task force that identified a criminal enterprise and web that comprised of women and men and companies linked to the business of cattle theft, including aerial and ground musterers, livestock trucking companies, truck drivers, stock agents and feedlots.

METHODOLOGY

The study adopted a descriptive survey design. According to theory descriptive research design

aims to collect detailed and factual information that describes an existing phenomenon. This research design also facilitated the use of a mixed-methods approach hence; questionnaire, an interview guide and an observation checklist were used to collect both quantitative and qualitative data for the study. The study sought to describe the gender relations on cattle rustling among the Pokot community in West Pokot County.

The target population included all adult men and women of 18 years and above in West Pokot County. The key informants included both women and men, community elders, opinion leaders, political and administrative officers, community members, and local and international NGOs. A total of 350 research participants were targeted, a sample size determined based on gender roles and biological sex, whether male or female.

The study employed both probabilistic and non-probabilistic sampling techniques to identify study participants. Purposive sampling was used to identify National Government administrative units, including sub-counties, divisions, locations, and sub-locations based on reported incidences of cattle rustling. Cluster sampling was used to select villages. Within these, stratified random sampling was employed to ensure the representation of women and men in communities since gender was a critical variable that was investigated. The unit of analysis was the household. Therefore, based on the Kenya National Bureau of Statistics census of 2009, 14% of the households were used for generalisation, and this was above the minimum 10% recommended for such a descriptive study.

Both quantitative and qualitative data were collected. Structured questionnaires containing both open and closed-ended questions were used in collecting data from women and men members of households. An interview guide was used to collect data from key informants who included the County Commissioner, the Deputy County Commissioners, the National Police Commanders, community leaders and representatives of both local and international NGOs operating in the study area.

Qualitative data were analysed using thematic analysis, while quantitative data were analysed using descriptive and inferential statistics. The study participants were not only assured of privacy, confidentiality and anonymity but were also voluntarily recruited to participate in the study. There was a written form for guaranteeing

privacy, confidentiality and anonymity, where the respondents were to sign to confirm.

RESULTS AND DISCUSSION

This paper aims to assess the effects of changes in cattle rustling on gender relations among the Pokot in West Pokot, Kenya. The study examined various subthemes among them; the gender roles and raids, the role of women, involvement of unmarried young men and women; knowledge and responsibility for various stages of cattle rustling and how the practice of paying bride wealth is related to cattle raids.

Gender roles and cattle rustling

This section considers gender roles, responsibilities and cattle rustling among the Pokot of West Pokot, Kenya. Focusing on the gender roles in indigenous and contemporary cattle rustling reveals the progression of the practice over time and how these changes influence gender relations. Data from the study reveals that the responsibility of sanctioning, managing and utilising proceeds of raids varied significantly by gender both in the past and today, as in Figure 1.

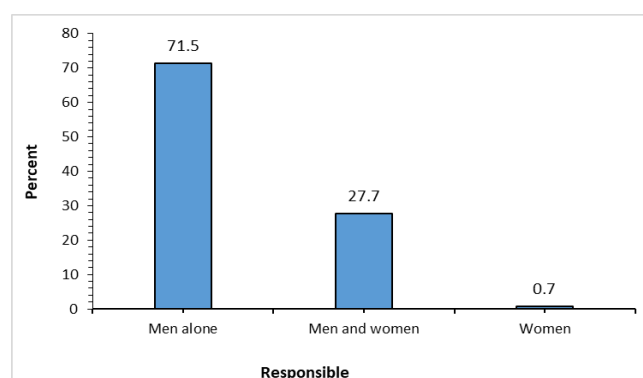

Figure 1 – Gender Roles and Cattle rustling

Men Alone. According to the study established that to a large extent, men (71.5%) were solely responsible for planning, executing and managing livestock acquired from raids. Among the Pokot, a man is the head of the family and hence, entitled to the ownership or control of wealth in the family.

In furtherance, men were responsible for designing and making weapons, developing raid strategies, and carrying out raids. Men and women in the study also explained that since cows are a

virtual currency and a sign of wealth and power in the region, livestock was essential to men. Thus Pokot men aspire to accumulate cattle which they use to pay the bride price (kandin) before marrying, among other uses.

Men and Women. Some 27.7% of the participants stated that men and women were jointly responsible for managing, controlling, and using proceeds of cattle raids. This means that cattle rustling was a joint mission in which men and women play significant roles. The findings affirm that each member of society plays a role in cattle raids to a certain degree. However, the extent of the involvement differs by gender, with men taking more active and visible roles while those of women are often passive and concealed.

Among the Pokot, a girl who had undergone circumcision was considered ready for marriage by a potential husband. He, however, had to have the capacity to pay a bride price. Consequently, young men would go to raids to acquire livestock to afford the bridewealth price, or they would risk being seen as outcasts according to the traditions of the Pokot. The bridewealth was paid to the girl's father, who then began arrangements to marry off his daughter. Consequently, both men and women benefited from the proceeds of cattle raids. The proceeds of a cattle raid would be used as a source of food and wealth for the family, which comprised the man, his wives, and children.

It is worth noting that individualism rather than communal ownership of land and wealth in the modern-day West Pokot means a high likelihood that a woman will demand equal rights and control over family wealth as provided in the customary law of the Kenyan constitution [1]. As cattle rustling changes, the implications on gender relations to control and ownership of cattle are inevitable.

Women. According to the study findings, only 0.7% of the men and women indicated that women were responsible for executing and managing the proceeds of a cattle raid. These findings correspond to the discussion by [15], who observed that traditionally, women were protected and not involved in the practice of cattle raids. For instance, the men and women in the FGDs unanimously agreed that women and children were not supposed to be hurt during cattle raids. Therefore, women's involvement in cattle raids was limited in the traditional Pokot culture and demonstrated in the views below:

During a cattle raid, women and children hide. It is the men that go out to fight and chase away raiders. Young Morans also protect the community at night when there are rumours that a raid is imminent (FGD Pokot North on 19.01.2019).

Active Roles of Women in Cattle Rustling

The study noted that women were key players in the sanctioning of a raid. Therefore, the various roles played by women were further probed by interrogating the data to illustrate this. In a single-gender FGD, it was noted that there are actions undertaken by women that instigate cattle raids. Given this, elder Kamket informed the study that:

Our women wear this Loketio (pregnancy support belt) as an honour to us. We use Loketio to prevent conflicts between communities/tribes. Loketio stops terrible acts. When a mother removes Loketio and just as the womb opens in childbirth, it is believed a woman who does this exposes her sons to the elements, which include curses or even death. When a mother passes on, beads or cowrie shells from her Loketio is sawn into the son's belt, hat or bangle. He will wear this at all time for his protection and safety. Women wear it to keep their families at peace. In cattle raids, when women are in support of the invasion, they wear Loketio. It reassures men that they are protected and will be successful in their raid (Kapenguria-Makutano, KII on 18.01.2019).

The findings align with [3], who points out that women were identified to initiate or escalate cattle raiding directly and indirectly. The author postulates this through actions like celebrating successful rustlers with a song while using mockery against those who did not participate in raids. Women, therefore, actively instigated raids through song and dance, a popular mode of communication among the Pokot. The women also highly regarded men with vast herds of cattle, while those without are seen as poor cowards who would not possibly take good care of a wife.

The study identified the various ways through which women were actively involved in modern-day cattle rustling. These included praising warriors with song and dance, honouring brave warriors, supplying food and water to warriors in their hideouts, acting as spies, hiding raiders, nursing wounded warriors and going to raids. These roles are illustrated in Figure 2.

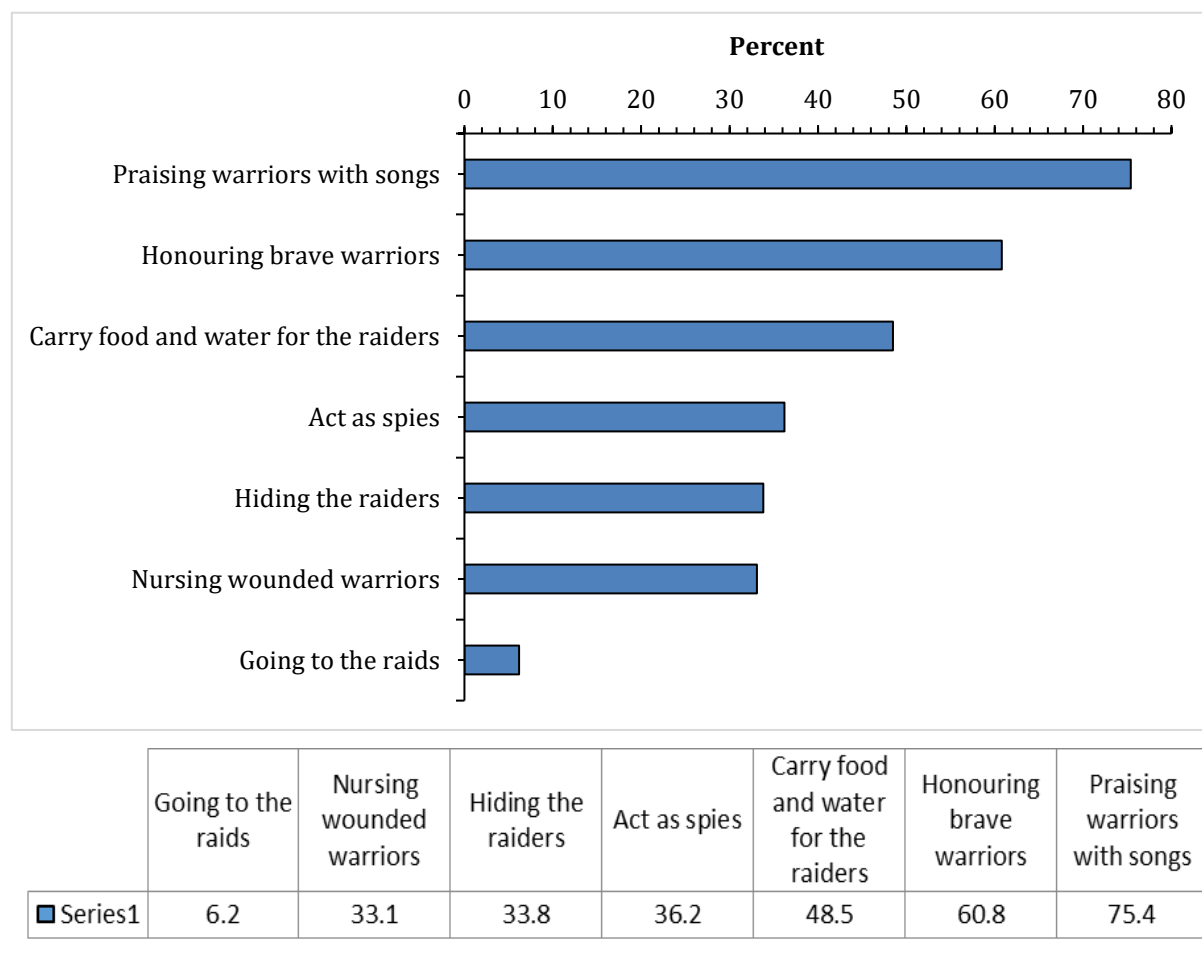

Figure 2 – The active role of Women in Cattle Rustling

Praising and honouring Warriors. Praising and honouring warriors was the most famous role played by Pokot women to cattle rustling. The study gathered that women used songs to encourage and congratulate men while going and

returning from a raid. These findings cohere with the observations made by [15], who acknowledges that songs among the Pokot were powerful instruments for influencing behaviour. This is illustrated in the song below:

Pokot Translation

1-Leli pi Lokorio Lonapa a
 2-Kamunyaita Chemalima
 3-Nyo nyokiyaat lalwa na nya
 4-Oh Kamina
 5-Itepa Cherelkut a Kamina
 6-Nyo kirya Lokotoro a kipel ko
 7-Lokotepa wero Tulyany
 8-Irwenye ngo oyu nya Kabelo?
 9-Kipitei susweku koro Chepleng!

English

1-People are saying Lokorio Lonapa
 2-Of Kammunyaita Chemalima
 3-Who opened that river from the enemy
 4-Oh Kamina
 5-Ask the white mouthed beast
 6-Who went to Lokotoro and burned a house
 7-Lokotepa the son of Tulyany
 8-You are sleeping up to when Mr Kabelo?
 9-Your grass has already grown in Marakwet land!

Extracted in June 2015 from Audio Recording of Pokot Praise Songs by Paul Kipchumba.

This is a typical example of a song prompted by Pokot women in adong'o and joined by the young men in unison. It incites the Pokot cattle rustlers into planning for a raid against the Marakwet. Therefore, praise songs by Pokot women contribute a lot towards cattle rustling.

Supplying food and Water to Raiders. According to the study findings, a significant number of men and women, 48.5%, stated that supplying food and water to raiders was the second most critical role that women played in the process of cattle

rustling. The women facilitated the actions of the warriors by ensuring that they had supplies.

Elder Mangat reported that:

Women and children did not go out to raid. They supported cattle rustling by taking part in complementary roles such as giving them food and water. Warriors would be met with milk on return after a successful raid (Kapenguria-Makutano, KII on 18.01.2019).

Acting as Spies. The study findings revealed that young women and girls actively served as spies informing warriors about the plans and strategies of other communities. Information about the preparedness of the neighbouring communities was essential in ensuring that the warriors were not caught off guard. Women and girls travelling to fetch water would watch out for approaching raiders from higher grounds. While it was not a designated role for women and girls to spy on other communities, they had an obligation to relay any information on potential threats if they came across any.

In a KII an elderly lady, Lucy reported:

Women have a lot of information. I always knew when my husband was preparing to go on a raid. Sometimes I would overhear men discussing their strategies. I understood the proverbs, sayings and metaphors they used when discussing matters of war (Key informant interview in Pokot North on 15.01.2019).

An important aspect that facilitated women's roles as spies is the fact the Pokot marriages are exogamous. As a result, women are married outside their birth clans but cared deeply about the welfare of their kin. Thus, they would warn their tribesmen or women of an upcoming raid, especially when they met in the forest while gathering firewood or water pans. The information would be passed on to an eligible confidant, such as an older woman, who would then pass the message to the elders. The elders would then make decisions on how to defend the community or attack the aggressors.

These findings align with findings by [16], who established that women served as valuable informants for the warriors. Precisely, this meant that women, although not actively involved, were keen to gather intelligence on the raids, which they passed on to warriors through well-established channels.

Hidings and Nursing Wounded Warriors. According to the study, women played an active role in hiding and nursing wounded warriors. As illustrated in Figure 2 above, a third of the men and women, 33.8% and 33.1% stated that women were actively engaged in hiding warriors from law enforcement agents and nursing wounded warriors, respectively. A key informant in the study reported:

Women alert their husbands to go and hide when there is an imminent operation. They take food to the hiding places (Chelangat, 21.01.2019).

Moreover, a key informant in the study reported that women still serve as informants for their husbands and sons whenever there is a disarmament operation. Jared, a KII reported:

Women and children transport guns from Kenya to Uganda when there is a mop-up or operation. They will also talk to the police and inform their husbands if there are signs of danger. Often, they can be heard saying, let me leave. I feel like there will be trouble here today (Key informant interview in Kibichbich on 17.01.2019).

The qualitative data gathered through the various key informant interviews indicates that women also helped the men transport guns. These findings are coherent with [8] observation that women are accomplices in propagating cattle rustling in Northern Kenya. In addition, the study observed that women and children in the community did not speak to strangers, making them good confidants for the men or warriors.

Going to Raids. The study established women's active involvement in raiding cattle was minimal, as indicated by 6.4% of the participants. In new cattle rustling, wealthy women are the masterminds and financiers under the guise of businesswomen, of rogue warriors (FGD Pokot North on 19.01.2019). Thus although women and children were majorly left out of the indigenous cattle rustling, some play an active role among the contemporary Pokot of West Pokot. These findings align with those by [3], who reports that in various pastoralist communities such as the Amazon, women were allowed to go on raiding sprees if they had the necessary skills and training.

Roles of Young Unmarried Men and Women

To further explore the impact of cattle rustling on gender relations, the study examined the traditional roles of young unmarried men and women

in the Pokot community. As shown in Figure 3 below, young unmarried men and women had differing roles in cattle rustling. Women took precedence in specific roles while men had more significant responsibility in others. Some roles involved men alone, while in others, both men and women had a part to play.

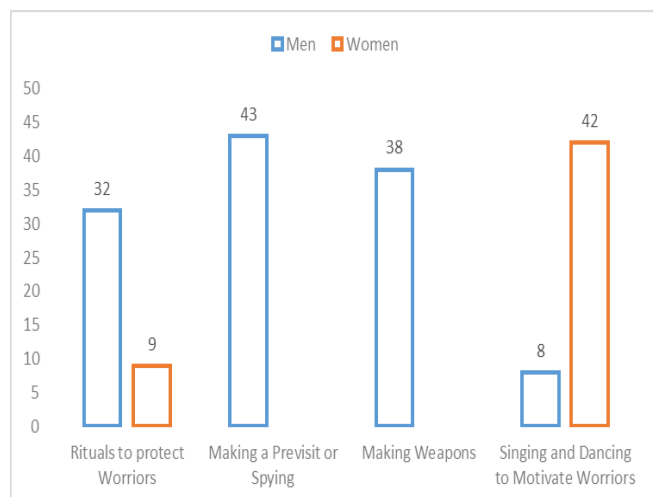

Figure 3 – Roles of Men and Women in Different Raid Stages

Performing Rituals to Protect Warriors. Figure 3 above shows that the majority 22.9% believed that men assumed a greater responsibility than women in performing rituals to protect warriors. On the other hand, only 6.4% of women were involved in performing rituals to protect warriors.

These findings were collaborated by insights gathered during FGDs in Kibichbich. In consensus, the FGD participants – both men and women explained:

Unmarried men and women do not perform rituals. Those are particular roles and can only be performed by older women or men (wilkoyong or lai-bon-pokot), especially past childbearing age. This is because a spiritual leader acquired the necessary skills for the trade upon many years of learning by doing, that is, by performing alongside the older ritual practitioners as they engaged in rituals aimed at cleansing warriors.

In Kibichbich, a KII reported that:

A spiritual leader had to observe certain precautions such as secrecy. Seers and prophets who blessed the warriors before they would leave for battle kept the secrets about planning and strategies of a cattle raid to their graves. Such responsibility could not be left to a young person. So, it takes

many years for one to become a spiritual leader and to be able to perform rituals (Kapenguria-Makutano key informant interview on 18.01.2019).

These findings corroborate the observations by [15] that elders and spiritual leaders such as healers and seers conducted rituals before and after the raids underwent many years of training.

Making a Pre-visit or Spying. The study established that men were mainly responsible for making pre-visits and spying on neighbouring communities before a raid. The results shown in figure 3 above indicate that 30.7% of the men and women thought that young unmarried men were charged with conducting pre-visits and spying. According to [7], the treatment of young unmarried men and women varied within the community. This is because women were protected from harm, while young men were expected to protect their community even before circumcision. This explains why none of the men and women associated spying and conducting pre-visits to unmarried young women in the community. However, the study gathered from the FGD that older women spied and passed secrets to their clans as demonstrated in the qualitative data below:

A woman married off to the Turkana or Marakwet shares secrets with her clan about the plans and strategies. This helps her clan or community to prepare before a raid. However, young girls cannot travel long distances to go spy on the Turkana or Marakwet (FGD in Pokot North on 19.01.2019).

These findings agree with the views put across by [5], who stated that while women do not actively participate in cattle rustling, they often suffer the aftermath of the practice. For instance, in recent years, women and children mainly fall victim to the practice, with many having to pay the price with their lives.

Making Weapons. The study established that making weapons was solely a man's duty in the traditional Pokot culture. A majority of the men and women, 27.1% stated that young unmarried men in the traditional Pokot culture made most of the weapons used during cattle rustling. These findings are in line with [12] concluded that while women are involved, they conducted or executed the raids. Consequently, they developed craft and experience in practice, which included the development of weaponry. Jared, a KII reported that:

Young boys learnt the art of making arrows and bows from a young age. They would use them as play toys while grazing. Those that had special

skills would graduate into making sophisticated weapons such as spears and swords (KII in Kibichbich on 17.01.2019).

Evidence from the focus group discussion indicated the life of a girl before marriage was steered in a different direction. The men and women unanimously agreed that:

A young girl was prepared for marriage since birth. The mothers taught their daughters the various roles of women, such as caring for children and the husband (FGD in Pokot North on 19.01.2019).

Ratemo, a KII, also supported the position. He reported that:

The Pokot did not value women. They force them into a marriage where a group of young men kidnapped a girl and took her to her husband's homestead without her consent. If a lady sees cattle being brought to her home, she knows it is not good and that her consent or denial thereof will not matter (Key informant interview at Kapenguria-Makutano on 19.09.2018).

In essence, making weapons was not aligned with a girl's destiny as a wife. Consequently, the girls were not allowed access to skills that were deemed manly. However, there is increased access to Small arms and light weapons in recent times, making cattle rustling more violent and radical. Women own guns and help men transport the guns, and this has encouraged women to participate in cattle rustling actively. In later years, [8] observed that the same justification was used to bar girls from attending school. Although many girls in Pokot attend school today, practices such as circumcision and early marriages still prevail in remote areas.

In summary, from the findings, it has been observed that there are changes affecting cattle rustling, mostly on gender relations among the Pokot. Although highly undervalued in the community, the study indicated that women had a significant role in steering cattle rustling.

CONCLUSION

The findings pointed out that as the practice of cattle rustling changes, the implications on gender relations to control and ownership of cattle are inevitable. Therefore, the limited coverage of the involvement of women-only reflects the high likelihood of being overlooked in developing strategies and interventions against cattle rustling. The study concluded that the gender interface directly affects cattle rustling because each one has a defined role, and a change affects the outcome and relations in practice. However, as noted, women's roles in cattle rustling are likely to be overlooked by security personnel to prevalent gender perceptions. Both men and women have had a role to play in the transformation. Men engaged in roles such as planning, making weapons and carrying out raids.

On the other hand, women participate mainly by influence, where they encouraged the men to pursue the practice and served complementary roles such as spying and secretly reporting. Elderly post-menopausal women with children who have married, similarly with men, could perform rituals to protect warriors. The gender interface directly affects cattle rustling because each one has a defined role, and a change in one affects the outcome and relations in practice.

This study examined the effects of gender relations on cattle rustling among the Pokot community in West Pokot County, Kenya. The findings provide scholarly literature on gender relations, gender transformation, security management in cattle rustling and their relationships in West Pokot County. This literature will help researchers and scholars because it will help them increase general knowledge on how the variables are related. This study has also provided empirical evidence that will be useful to policy practitioners to formulate policies and undertake the right actions to promote social and economic justices. The opening of multiple comprehensive peace forums that are friendly, participatory, and involving both genders should be explored. These forums should be permanent and cascaded to all levels of Administration and their views and solutions funded.

REFERENCES

1. Aldehaib, de A. (2013). *Customary law and women's rights in a changing world*. N. d.: LAP Lambert Academic Publishing.
2. Byrne, S., Carter, N., Senehi, J. (2002). *Social Cubism and Social Conflict: Analysis and Resolution*. *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 8(3), 725–740.

3. Cheserek, G. J., Odenyo, V., & Omondi, P. (2012). *Nature and causes of cattle rustling among some pastoral communities in Kenya*. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 3(2), 173–179.
4. Disney, J. L. (2008). *Women's activism and feminist agency in Mozambique and Nicaragua*. Philadelphia: Temple University Press.
5. Gitagno, J. (2015, March). *Effects of alternative rite of passage on girls' education among the Keiyo community of Elgeyo Marakwet County, Kenya* (Doctoral thesis), Egerton University
6. GOK, Kenya National Assembly. (2010, November 4). Report of the Select Committee
7. Greiner, C. (2013). Guns, land, and votes: Cattle rustling and the politics of boundary (re)making in Northern Kenya. *African Affairs*, 112(447), 216–237. doi: [10.1093/afraf/adt003](https://doi.org/10.1093/afraf/adt003)
8. Guledani, K. (2011, February 8). *Gender influence on educational process*. Retrieved from <http://www.gwi-boell.de/en/navigation/kreativwirtschaft-3079.html>
9. Gumba, D., Alusala, N., & Kimani, A. (2019, December). *Vanishing herds. Cattle rustling in East Africa and the Horn*. Retrieved from <https://enact-africa.s3.amazonaws.com/site/uploads/2019-12-18-vanishing-herds-research-paper-10.pdf>
10. Kaimba, G. K., Njehia, B. K., & Guliye, A. Y. (2011). Effects of cattle rustling and household characteristics on migration decisions and herd size amongst pastoralists in Baringo District, Kenya. *Pastoralism: Research, Policy and Practice*, 1(1), 18. doi: [10.1186/2041-7136-1-18](https://doi.org/10.1186/2041-7136-1-18)
11. Kaprom, T. (2013). *Effects of cattle rustling on economic development. A case of Masol Location, West Pokot County* (Master's thesis), University of Nairobi. Nairobi.
12. Kenya Human Rights Commission. (2010). *Moran no more. The changing face of cattle- rustling in Kenya*. Retrieved from <https://www.khrc.or.ke/mobile-publications/economic-rights-and-social-protection-er-sp/54-moran-no-more-the-changing-face-of-cattle-rustling-in-kenya/file.html>
13. Kenya National Focal Point on Small Arms and Light Weapons. (2006). *Kenya national action plan for arms control and management*. Retrieved from <https://www.files.ethz.ch/isn/124869/Kenya-National-Action-Plan-2006.pdf>
14. Kimaiyo, D. (2016). *Women involvement in cattle rustling between the Marakwet and the Pokot communities of North-Western Kenya* (Doctoral thesis), University of Nairobi. Nairobi.
15. Lando, A. L., & Kochomay, S. (n. d.). Traditional African Culture and Communication. *Impact of Communication and the Media on Ethnic Conflict*, 253–272. doi: [10.4018/978-1-4666-9728-7.ch015](https://doi.org/10.4018/978-1-4666-9728-7.ch015)
16. MenEngage Alliance. (2017, 6–23 June). *Policy Brief. Accelerating efforts to eliminate violence against women: Engaging men and boys in preventing and responding to violence against all women and girls*. Retrieved from <http://menengage.org/wp-content/uploads/2017/06/MenEngage-Alliance-HRC35-brief-June-2017.pdf>
17. Schilling, J., Opiyo, F. E., & Scheffran, J. (2012). Raiding pastoral livelihoods: motives and effects of violent conflict in north-western Kenya. *Pastoralism: Research, Policy and Practice*, 2(1), 25. doi: [10.1186/2041-7136-2-25](https://doi.org/10.1186/2041-7136-2-25)

Beyond Traditional Social Work with Elderly: Reflections from Ukraine in Times of Social Distancing

Tetyana Semigina¹, Olena Karagodina¹, Oksana Pozhydaieva¹

¹ *Academy of Labour, Social Relations and Tourism*

3-A Kiltseva Doroha, Kyiv, 03187, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-6](https://doi.org/10.22178/pos.70-6)

JEL Classification: [I39](#)

Received 28.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Semigina.tv@socosvita.kiev.ua

© 2021 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Abstract. The global COVID-19 pandemic evokes numerous challenges in many areas of societies, including social services. The idea of ‘social distancing’ contradicts the whole idea of social work and inevitably causes deepening social exclusion. This study is aimed to analyse peculiarities of Ukrainian social workers’ activities under severe quarantine restrictions or lockdown. Special attention is paid to local social services for the elderly as a group recognised as most vulnerable to COVID-19.

A survey of representatives of territorial centres of social services in Ukraine, conducted in August 2020, revealed some problems caused by restrictive quarantine measures and positive changes in the centres. The study highlights some surprising contradictions in the impact of the pandemic on social work practice with the elderly. Social services providers in local communities (territorial centres of social services, social services centres for families, children, youth, etc.) received almost no additional support during the quarantine. Yet, they consider introducing new, distant forms of communication, adjusting the work schedule, etc., as positive changes in service provision.

The study determines that the response to the challenges of a problematic situation depends on local characteristics and mostly on human resources – work organisation and professional adaptability. An important role belongs to the ability of social workers to act in emergencies, the availability of standard procedures, protocols, and resources for use in such situations, understanding the need to adhere to values of social solidarity. The specific applications from the study results are drawn for Ukrainian social work.

Keywords: COVID-19; elderly; lockdown; pandemic; social services.

INTRODUCTION

The global COVID-19 pandemic threw down emergency alternations in many areas of societies [1, 14, 20]. This pandemic becomes a disastrous crisis (real ‘Corona crisis’) for the Ukrainian state, market, and population.

In Ukraine, starting in March 2020, the vast majority of jobs at face-to-face communication sites, schools and universities were closed, public transport was restricted, and public meetings were postponed or cancelled. Visits to medical and social facilities were also restricted. In addition to these measures, considerable attention has been paid to enhancing responsibility for one’s health and safe behaviour towards others, including hand hygiene, cough etiquette, physical (called ‘social’) distance, and self-isolation when necessary, to stop or slow down the spread of the

virus. And although strict nationwide lockdown to enable social distancing norms eventually turned into a so-called adaptive form, the restrictions for social services institutions continued.

The burden of the restrictive measures is shared disproportionately: the interests of small and medium businesses are sacrificed and neglected, and the needs of the working people in general, not saying about the disadvantaged and deprived strata [24]. The deterioration of the economic situation has forced more and more people to seek social support and express dissatisfaction with social services’ unavailability. At the same time, social workers faced a new reality of performing professional functions, as they had no experience working in situations of quarantine restrictions and emergency challenges [12]. Cri-

sis counselling and psychological support, the so-called hotlines, were the first to be successfully established in the format of remote delivery of services to the population, yet that arisen the issue of the digital divide. The practice of social work must respond sensitively to society's new demands and those social changes that determine the situation of vulnerable groups.

This study aims to analyse Ukrainian social workers' peculiarities under severe quarantine restrictions or lockdown. Special attention is paid to local social services for the elderly as a group recognised as most vulnerable to COVID-19.

Literature review

Some studies (N. Kipgen [14]; S. Rahman [16]; Y. Zhang, B. Jiang, J. Yuan, Y. Tao [25]) conducted since the beginning of the COVID-19 pandemic demonstrate that the response to the pandemic at the global and national levels has had a significant impact on lifestyles and has raised a lot of question about how we support the most vulnerable and how it is possible to provide the proper care under the restriction measures.

According to T. Harrikari [9], in many countries, coercive efforts have been taken to enforce emergency legislation, and individual social responsibility has been strengthened. Researchers E. Keddell, L. Beddoe [13] note, unusual societal rules required rapid adaptation, which in part was considered difficult, and at the same time, the testing of new norms of behaviour for public institutions, public institutions, and individuals. All of this falls to the typical public reactions to new epidemics described by P. Strong [21, p. 249] as "as 'fear, panic, stigma, moralising and calls to or for action ... Societies are caught up in an extraordinary emotional maelstrom which seems, at least for a time, to be beyond one's immediate control".

According to researchers from different countries (C. Czymara, A. Langenkamp, T. Cano [4]; M. Dauti, E. Dhëmbo, E. Bejko, M. Allmuça [5]; G. Goggin, K. Ellis [7], UNICEF [23]), the current pandemic already has direct and indirect consequences. The direct social consequences include loss of work and income in some families, and thus deterioration of socio-economic status; high risks of infection in various inpatient social institutions, permanent institutions, and related actions to relocate some clients of such institutions, including children, to families or alternative

forms of maintenance; restricting the physical accessibility of many social services, etc. Indirect consequences include 1) an increase in domestic violence, particularly against children; 2) increasing the vulnerability of the elderly and marginalised social groups; 3) return of circular labour migrants; 4) increased anxiety and depression; 5) increasing social instability and "cognitive wars" (dissemination of false information that distorts reality, increases despair and destroys individual responsibility). S. Rahman points out the issue of deepening social exclusion, as social distancing exposes enduring inequities.

Researchers T. Semigina, T. Skliar [19] note, that quarantine measures have led to the emergence of new norms of behaviour, which guided both the state and many citizens, particularly strengthening control and neglect of public opinion. These implications draw attention to social work principles as a collective responsibility, respect for human dignity and human rights, empowerment of marginalised (A. Pentini, W. Lorenz [15]; R. Truell [22]), and social workers' professional qualifications and the problems they face in society the new working conditions.

An analysis of international experience (T. Harrikari [9]; UNICEF [23]) shows a greater readiness to act in a pandemic of social work institutions in those countries where an appropriate emergency response system is in place. Social workers are trained to act in such circumstances; emergency care, including medical and primary psychological care, was provided, and community resources for mutual assistance.

International organisations stress that despite rapid response measures, including 'social distancing', the effective recovery from the socio-economic crisis caused by the coronavirus could be achieved only by expanding the universal social protection system (International Labour Organization [10]; International Federation of Social Workers [11]; UNICEF [23]). To do this, it is necessary to expand the coverage of existing programs, simplify the criteria for access to assistance, and introduce new programs. This, in turn, requires the mobilisation of social resources and political will.

So, the response to the epidemic should be multi-level and comprehensive, based on the ideas of collective solidarity and readiness to tackle the emergency.

METHODOLOGY

The study was conducted according to the methodology of “rapid appraisal”, which involves achieving a preliminary understanding of the situation, identifying the most acute problems and available solutions [2]. It includes 1) survey of crucial informants; 2) desk review of available official information and research reports.

The survey of “key informants” was chosen as a technological solution to the tasks of “rapid assessment”. In August 2020, a mini-survey was conducted in Kyiv and Dnipro. It was arranged with representatives of the administrative staff of the territorial social services centres. The purpose of this appraisal was to identify the problems caused by the COVID-19 epidemic and quarantine restrictions in the activities of specialists of centres that provide social services to the elderly. Invitations to participate in the survey were sent to ten centres in Kyiv and seven centres in Dnipro. Consent to participate in the survey was obtained from four centres in Kyiv and seven centres in Dnipro. Thus, a total of 11 respondents took part in the survey.

The main thematic areas of the survey were: (a) the problems faced by the staff of the territorial centres during the epidemic, (b) the ways to overcome these problems, and (c) the resources used to solve the problem situations or received by the institutions in connection with the epidemic. The texts of the answers were analysed, which contained stylistic and semantic components. The answers were evaluated on the indicators of expansiveness – conciseness, depth – superficiality, analytical – formal; semantic analysis was to comprehend, compare, and summarise the respondents’ facts.

The retrospective desk review was aimed to enrich the picture and place the key informants’ visions in the broader context of the national response to the pandemic in Ukraine. The techniques of thematic analysis were applied.

RESULTS AND DISCUSSION

The beginning of the lockdown period in Ukraine occurred when implementing new legislation on social services. At that moment, some regulations defining specific issues of social services centres activities, the order of interaction between institutions, specific procedures necessary for the implementation of the reform, and in particular,

the provisions of the new version of the Law on Social Services were adopted with significant delays, often contain contradictions, or have not yet been developed and approved [3]. Thus, many procedures for receiving social services, benefits, payments were not transparent and understandable.

At the same time, since 2014, the decentralisation reform has been underway in Ukraine. Its primary purpose is to transfer power, authority, and resources to local governments to ensure the population’s safety and well-being. Up to now, the clear distinctions between the state and local communities’ responsibilities regarding social services provision are absent [17]. Public services are financed through the local budget, but they should act according to the national regulations in many cases.

In April 2020, people over the age of 60 were forced to isolate themselves and not leave home unnecessarily; the number of responsibilities of social workers increased, and they often had to spend more time with their clients. So, according to respondents, the intensity and frequency of home care assistance increased during quarantine, as daily activities, such as going to the store during quarantine, became risky for some older people.

Another additional burden was the introduction by the Ministry of Social Policy of Ukraine to the food kits for the elderly. The delivery of this in-kind support was also the responsibility of social workers and their main job.

Respondents also reported an increase in the workload of social workers, mainly because workers with young children were granted leave for the period of quarantine restrictions.

Social services providers in local communities (territorial centres of social services, centres of social services for families, children and youth, etc.) received almost no additional support during the quarantine and other employees of these institutions. For example, most territorial centres did not receive any additional funds to cope with the new needs of the older people that arose during the quarantine because these funds are not in local budgets.

Describing the challenges facing social institutions at the beginning of implementing strict quarantine measures in Ukraine, respondents mentioned the need to purchase disinfectants and disposable masks. The problem was the lack

of funds to purchase many personal protective types of equipment against the background of their significantly rising cost. They tried to solve the problem by allocating additional funds to purchase personal care products for employees.

Most respondents pointed to obstacles related to the temporary suspension and restriction of the regular operation of public transport during the lockdown. As a result, there were difficulties with the arrival of employees to work, delivery of food, and necessities to persons who use the centre's social services. In the future, this problem was solved by issuing passes for employees to travel on public transport, official transport, and private transport of local volunteers. Employees living at a considerable distance from the centre were transferred to remote work. In addition, a few respondents noted that their work schedules had changed significantly, which made it possible to optimise the institution's activities and allocate human resources more rationally.

There was a lack of national guidelines on how to provide social services in a state of emergency. Most of the respondents noted that only the orders of the local authorities, to some extent, allowed to work. However, guided by the requirements to limit social contacts, the centres were obliged to stop serving citizens in the daycare centre. As a result, the employees of these departments got rid of the routine professional workload, and they were issued a temporary downtime. In turn, the additional burden fell on those who remained to work. In order not to lose their clients – recipients of social services, the shopping centre employees tried to identify the additional needs of their clients by phone, which arose against the background of the epidemic and led to the aggravation of their life problems.

The most significant burden on employees was the need to deliver products to the elderly who do not have the support of relatives. But this challenge also had a reverse – positive – aspect. According to one respondent, “the decision to deliver food kits home to each customer made it possible to keep the elderly at home, which reduced the risk of spreading the disease. In addition, it improved not only the material condition of each of them but also the mood... ». Only in two districts of the city did the respondents state that they did not receive “special instructions..., everything was in working order”. Accordingly, they did not feel adequate support from management due to constructive instructions.

At the end of May 2020, the Cabinet of Ministers issued a resolution with a clear list of providers of public social services who had to ensure a 100% salary increase. However, apart from the apparent delay, the biggest problem is that this additional payment must be made at the expense and within the limits of local budget expenditures according to the law. That required redistribution of funds from the existing local budgets to social services was impossible in many local communities.

Regarding the positive changes in the centre's organisation during the quarantine, almost all respondents noted increased team cohesion and mutual support. Restrictions on face-to-face meetings and staff meetings encouraged them to master the means of remote communication, mainly to communicate in group chats to respond quickly to unusual situations and make urgent decisions. New forms of organisation of activities for employees contributed to developing such professional qualities as mobility, flexibility, and rapid adaptation to change. Respondents indicated an awareness of greater responsibility for their own lives and the lives of those around them. At the same time, during the quarantine restrictions, some of them felt a more apparent need, the importance of their professional activities.

During the first wave of the epidemic, significant support of the centre's staff was a monetary incentive (surcharge for work in quarantine) and assistance from the local community, volunteers in providing temporary use of vehicles [12].

It is worth mentioning that during the first wave of the coronavirus epidemic in Ukraine, not only social service providers were confused. According to Ukrainian experts, the national health care system and specialised rapid response structures have proven to be largely unprepared to deal with large-scale biological disasters [8, 24]. Domestic practitioners lack professional readiness for social work in disasters. Our survey shows that social institutions and social workers have to wait for additional regulations and instructions, find ways to respond to new requests and challenges caused by restrictive measures, and lack standard procedures, protocols, and resources for emergencies.

The challenges Ukrainian social service institutions experiencing during the COVID-19 lockdown [3, 12, 19] are presented in table 1.

The International Federation of Social Workers [11] states that social workers should advocate for social services to remain open during lockdown and quarantine, to adapt social services to the new world, and solve ethical dilemmas. We agree with A. Bobrova and N. Lomonosova [3], that it is necessary to finance from the local communities' budgets to establish favourable conditions for safe visits to social centres for those who need social adaptation, rehabilitation, daycare to provide services on an alternative basis, including E-services. The increase in the workload in providing social services, which is growing due to the pandemic and quarantine restrictions, should be accompanied by the opening of new staff units in the relevant public institutions (social centres). If local budgets do not have enough funds for this, these additional expenditures should be financed by additional sectoral subventions for these needs to local budgets.

Table 1 – Critical challenges for social service institutions operating during the lockdown

Managerial aspects	Social aspects
* Restrictions on access to social institutions	* Growing clients' needs
* New responsibilities for social workers	* Increasing restrictions
* Reducing the number of actually working staff	* The unpreparedness of social workers to act in emergencies
* New help formats	* Lack of relevant skills for new formats
* Lack of guidelines	* Lack of supervision and mutual support networks

According to sociological research [6], the population of Ukraine in the times of lockdown experienced a very significant and traumatic psychological distress. Belonging to a vulnerable group was a predictor of such stress. Social workers who provide services to members of this group in emergencies may experience helplessness and secondary traumatic stress; they could be caught by 'emotional maelstrom' [21]. To avoid such reactions, workers need to understand their safe behaviour, the balance of professional and personal, and most importantly, a combination of professional support and specially organised recovery social interactions should be provided. At present, questions remain open for Ukraine: who will help social workers properly assess their condition and constantly monitor its dynamics;

should professionals provide appropriate support to social workers to facilitate their recovery?

The ongoing COVID-19 pandemic has proven that although the profession of social work originated in Ukraine more than two decades ago, and there have been significant changes in its field since then [18], the strengthening of the profession will require further much more organised effort. It is also time to conduct in-depth research, in particular with the involvement of clients, to determine the impact of urgent, large-scale (including catastrophic) situations on social work practices, means of counteracting "social distancing" and social exclusion caused by forced physical distance, and upholding social justice.

CONCLUSIONS

The social changes caused by the COVID-19 pandemic have inevitably affected social work practice on a global scale. At present, implementing the principles of social justice by meeting the needs of social work clients, adapting services and programs to new realities have become relevant in various countries around the world.

The study highlights some surprising contradictions in the impact of the pandemic on social work practice. A survey of representatives of territorial centers of social services in Ukraine, conducted in August 2020, revealed a number of problems caused by quarantine restrictive measures (the need to purchase hygiene products, difficulties with the arrival of employees to work, delivery products, restrictions on the provision of social services in the center, increasing the workload due to personnel changes, filling in additional documents, providing explanations to customers, etc.) and positive changes in the centers (mastering remote forms of communication, in particular, their use of communication in group chats for prompt response and decision-making, adjusting the work schedule of social workers and workers, receiving in-kind assistance in the form of food, hygiene products from retail chains, charitable foundations for low-income single elderly people and people with disabilities went to the high-risk group; involvement of volunteers in providing assistance to clients and ensuring the work of employees). In the face of the challenges of an extreme situation, the development of self-analysis, professional reflection, the introduction of practices of professional interaction, the formation of professional sup-

port networks for the frontline professionals becomes especially important.

The particular note is the provision of personal protective equipment and safety for social workers. It is not always possible to go through lengthy procedures to find additional funds for their purchase. Such funds should always be in a social institution, especially in pandemics, the

approach of seasonal epidemics, or the threat of other biological hazards. Moreover, standard procedures, protocols, and resources for emergencies should be developed for social services, while social workers have to be trained to act in times of uncertainty and panic. Thus, teaching about social work responses to crises and disasters should be included in the curriculum.

REFERENCES

1. Aman, Q., & Altass, S. (2021). Pre-and Post-COVID-19 condition, performance and future of the airline industry: Evidence from accounting data. *Revista Amazonia Investiga*, 10(37), 9–23. doi: [10.34069/ai/2021.37.01.1](https://doi.org/10.34069/ai/2021.37.01.1)
2. Beebe, J. (1995). *Basic Concepts and Techniques of Rapid Appraisal*. *Human Organization*, 54(1), 42–51.
3. Bobrova, A., & Lomonosova, N. (2020, November 03). *Koronavirus i sotsialnyi zakhyst: mizh reformoiu i kryzoiu* [Coronavirus and social protection: between reform and crisis]. Retrieved from <https://www.cedos.org.ua/en/articles/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu> (in Ukrainian)
[Боброва, А., & Ломоносова, Н. (2020, Листопад 03). *Коронавірус і соціальний захист: між реформою і кризою*. URL: <https://cedos.org.ua/researches/koronavirus-i-sotsialnyi-zakhyst-mizh-reformoiu-i-kryzoiu>].
4. Czymara, C. S., Langenkamp, A., & Cano, T. (2020). Cause for concerns: gender inequality in experiencing the COVID-19 lockdown in Germany. *European Societies*, 23(sup1), S68–S81. doi: [10.1080/14616696.2020.1808692](https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1808692)
5. Dauti, M., Dhëmbo, E., Bejko, E., & Allmuça, M. (2020). Rethinking the transformative role of the social work profession in Albania: Some lessons learned from the response to COVID-19. *International Social Work*, 63(5), 640–645. doi: [10.1177/0020872820940356](https://doi.org/10.1177/0020872820940356)
6. Dembitskyi, S. S., Zlobina, O. G., Sydorov, M. V.-S., & Mamonova, H. A. (2020). The state of psychological distress among various social groups in Ukraine during the COVID-19 pandemic. *Ukrainian Society*, 2, 74–92. doi: [10.15407/socium2020.02.074](https://doi.org/10.15407/socium2020.02.074)
7. Goggin, G., & Ellis, K. (2020). Disability, communication, and life itself in the COVID-19 pandemic. *Health Sociology Review*, 29(2), 168–176. doi: [10.1080/14461242.2020.1784020](https://doi.org/10.1080/14461242.2020.1784020)
8. Gomza, I. (2020, May 18). Ukraine Rides High While COVID-19 Lays Neighbors Low But For How Long. Retrieved from <https://www.ponarseurasia.org/memo/ukraine-rides-high-while-covid-19-lays-neighbors>
9. Harrikari, T. (Ed.). (2020). *COVID-19 and social work: a collection of country reports*. Retrieved from <https://www.iassw-aiets.org/wp-content/uploads/2020/07/IASSW-COVID-19-and-Social-Work-Country-Reports-Final-1.pdf>
10. International Labour Organization. (2020). *Social protection responses to the COVID-19 pandemic in developing countries: Strengthening resilience by building universal social protection*. Retrieved from <https://www.social-protection.org/gimi/RessourcePDF.action?id=56542>
11. International Federation of Social Workers. (2020). *The Social Work Response to COVID-19 – Six Months On*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2020/07/2020-07-01-SW-Response-to-COVID-19-Six-Months-On.pdf>
12. Karagodina, O., Pozhidayeva, O., & Semigina, T. (2020). Practice of social work in the conditions of quarantine restrictive measures: rapid appraisal and lessons. *Social Work and Education*, 7(4), 452–465.

13. Keddell, E., & Beddoe, L. (2020). The tyranny of distance: The social effects and practice adaptations resulting from Covid-19 lockdown rules. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 32(2). doi: 10.11157/anzswj-vol32iss2id741
14. Kipgen, N. (2020). COVID-19 pandemic and racism in the United States and India. *Economic and Political Weekly*, 55(6). Retrieved from <https://www.epw.in/journal/2020/23/commentary/covid-19-pandemicand-racism-united-states-and.html>
15. Pentini, A. A., & Lorenz, W. (2020). The Corona crisis and the erosion of “the social” – giving a decisive voice to the social professions. *European Journal of Social Work*, 23(4), 543–553. doi: 10.1080/13691457.2020.1783215
16. Rahman, S. Y. (2020). “Social distancing” during COVID-19: the metaphors and politics of pandemic response in India. *Health Sociology Review*, 29(2), 131–139. doi: 10.1080/14461242.2020.1790404
17. Semigina, T. (2020). Local Self-Government Transformations in Ukraine and Reforms of Social Services: Expectations and Challenges. *Path of Science*, 6(1), 1001–1006. doi: 10.22178/pos.54-1
18. Semigina, T., & Boyko, O. (2014). Social work education in the post-socialist and post-modern era: *Global Social Work*, 257–270. doi: 10.2307/j.ctv1fxm2q.22
19. Semigina, T., & Skliar, T. (2020). Vidpovid sotsialnoi roboty na vyklyky pandemii COVID [The response of social work to the challenges of the COVID pandemic]. *Paradigmatic view on the concept of world science*, 1. doi: 10.36074/21.08.2020.v1.56 (in Ukrainian)
[Семігіна, Т., & Скляр, Т. (2020). Відповідь соціальної роботи на виклики пандемії COVID. *Paradigmatic view on the concept of world science*, 1. doi: 10.36074/21.08.2020.v1.56].
20. Skliar, N., Begma, V., & Vrublevska, O. (2021). New challenges for the defense industrial enterprises of Ukraine in the conditions of the global pandemic. *Revista Amazonia Investiga*, 10(37), 45–55. doi: 10.34069/ai/2021.37.01.4
21. Strong, P. (1990). Epidemic psychology: a model. *Sociology of Health and Illness*, 12(3), 249–259. doi: 10.1111/1467-9566.ep11347150
22. Truell, R. (2020, March 26). *As Social Workers Work Through the COVID 19 Crisis We Work Towards a Better World*. Retrieved from <https://www.ifsw.org/as-social-workers-work-through-the-covid-19-crisis-we-work-towards-a-better-world>
23. UNICEF (2020). *Social service workforce safety and well-being during the COVID-19 response*. Retrieved from <http://socialserviceworkforce.org/system/files/resource/files/Social-Service-Workforce-Safety-and-Wellbeing-during-COVID19-Response.pdf>
24. Yakushik, V. (2020). *Corona virus crisis in Ukraine. Some interim subjective assessments*. Retrieved from <https://blog.uiamp.org.ua/corona-virus-crisis-ukraine-some-interim-subjective-assessmentsslava>
25. Zhang, Y., Jiang, B., Yuan, J., & Tao, Y. (2020). *The impact of social distancing and epicenter lockdown on the COVID-19 epidemic in mainland China: A data-driven SEIQR model study*. doi: 10.1101/2020.03.04.20031187

Цифрові компетентності соціальних працівників як передумова готовності до навчання літніх людей

Social Workers' Digital Competencies as a Prerequisite of their Readiness for Education of Elderly People

Андрій Каркач¹, Тетяна Семигіна¹

Andrii Karkach, Tetyana Semigina

¹ Academy of Labour, Social Relations and Tourism

3-A Kiltseva Doroha, Kyiv, 03187, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.70-2](https://doi.org/10.22178/pos.70-2)

JEL Classification: I39

Received 28.04.2021

Accepted 28.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Semigina.tv@socosvita.kiev.ua

© 2021 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Анотація. Мета дослідження полягає в тому, щоб визначити рівень готовності соціальних працівників до навчання цифровим технологіям літніх людей в університетах третього віку, які діють на базі територіальних центрів соціального обслуговування. Дослідження проводилося в Полтавській області протягом червня 2020 – жовтня 2020 року. Вибірковою сукупністю були соціальні працівники, які надають освітні послуги слухачам Університету третього віку. Загальна кількість респондентів дослідження – 73 особи.

Аналіз цифрової грамотності соціальних працівників, які надають геронтоосвітні послуги, проводився за п'ятьма основними параметрами: інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, комунікативна та медіа-грамотність, і технологічна грамотність.

Результати оцінки рівня цифрової грамотності показують, що дві третини соціальних працівників-викладачів мають достатньо знань, навичок і слідує вірним установкам. Водночас цифрові уміння в середньому отримали 3,2 бали (3,4 міські та 3,0 селищні) із 5 можливих. Більшість соціальних працівників (66 осіб, 90%) цифрові технології у геронтоосвітньому процесі Університетів третього віку активно використовують менше 10 років.

У ході дослідження було виявлено, що у теперішній ситуації 96% соціальних працівників-герогогів мають бажання перейти до онлайн-навчання, з них 78% висловили бажання пройти фахову перепідготовку з ведення онлайн навчання.

Як основні перешкоди для освоєння і розробки герогогічних технологій-інновацій соціальні працівники назвали: недостатню інформованість про цифрові нововведення, відсутність науково-методичної літератури з соціальних технологій навчання літніх людей; недостатність матеріально-технічного забезпечення для застосування герогогічних цифрових нововведень; відсутність матеріального стимулювання.

Результати дослідження засвідчують необхідність розвитку у соціальних працівників-герогогів: знань у галузі сучасної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, а також принципів їх роботи; навичок використання сучасних технологій (гаджетів і додатків); установок в області верифікації інформації з Інтернету і ЗМІ; установок щодо користі сучасних гаджетів для повсякденного життя професіонала.

Ключові слова: цифрові компетентності; цифрова грамотність; соціальні працівники; Університет третього віку; територіальні центри соціального обслуговування; цифровізація геронтоосвіти.

Abstract. The purpose of the study is to determine the level of readiness of social workers to teach digital technologies to the elderly in universities of the third age, which operate based on territorial centres of social services. The study was conducted in the Poltava region from June 2020 - October 2020. The sample was social workers who provide educational services to students of the University of the

Third Age. The total number of respondents was 73 people.

The digital literacy analysis of social workers providing geronto-education services was conducted according to five main parameters: information literacy, computer literacy, communication and media literacy, and technology literacy.

The results of the digital literacy assessment show that two-thirds of social worker-teachers have enough knowledge, skills and follow the right attitudes. At the same time, digital skills received an average of 3.2 points (3.4 urban and 3.0 rural) out of 5 possible. The majority of social workers (66 people, 90%) have been actively using digital technologies in the geronto-educational process of the Third Age University for less than ten years.

The study found out that 96% of social workers-gerorogists desire to move to online learning in the current situation, of which 78% expressed a desire to undergo professional retraining in online learning.

As the main obstacles to mastering and developing gerorogical technologies-innovations, social workers named: insufficient awareness of digital innovations, lack of scientific and methodological literature on social technologies for teaching elderly people; lack of logistics for the application of gerorogical digital innovations; lack of material incentives.

The results of the study indicate the need to develop social workers-gerorogists: knowledge in the field of modern computer technology and software, as well as the principles of their work; skills of using modern technologies (gadgets and applications); installations in the field of verification of information from the Internet and mass media; attitudes about the benefits of modern gadgets for the daily life of a professional.

Keywords: digital competencies; digital literacy; social workers; University of the Third Age; territorial centres of social services; digitalisation of geronto-education.

ВСТУП

Посилена увага до розвитку цифрових технологій в Україні [6] передбачає активну позицію освітнього співтовариства з аналізу і вироблення нових пропозицій в умовах цифровізації освіти [2]. Ситуація така, що не використовувати нові технології неможливо, аби не відстати від подальших процесів інформатизації та цифровізації у професійній діяльності [10].

Цифровізація суспільства сприяла появі такого соціокультурного феномена як «цифрова грамотність» (*digital literacy*) [3, 21]. Цифрова грамотність – набір знань і вмінь, які необхідні для безпечного й ефективного використання цифрових технологій і ресурсів Інтернету. Поняття «цифрова грамотність» як інструмент інформаційної діяльності фахівця з соціальної роботи вийшло за рамки вміння тільки використовувати комп'ютер. Цифрова грамотність слугує каталізатором розвитку, адже сприяє самоосвіті та засвоєнню інших важливих життєвих навичок інформаційного суспільства, споживача електронних послуг [18]. Відтак цифрова грамотність – важлива

життєва навичка, що впливає на всі сфери сучасного життя, зокрема й професійної діяльності соціальних працівників – геророгів [16].

Слід зауважити, що цифрові технології, соціальні мережі і месенджери змінили суспільні цінності, привели до мережевої ідентифікації людини будь-якого вікового періоду, зокрема, й літніх людей [5, 12]. Покладено початок новому типу тих, хто навчається, – слухачі Університетів третього віку (УЗА), які самостійно визначають свою освітню траєкторію; вони мотивовані на особистісний розвиток і самовизначення, ідентифікацію себе у суспільстві. Подібно до базової грамотності людини (вміння читати, рахувати і писати), основи цифрової грамотності (*digital fluency, digital literacy*) [26] формують ресоціалізуючі механізми адаптації до умов мінливого цифрового світу [27]. І першим (як за значимістю, так і за часом) після сім'ї когнітивним соціальним інститутом для більшості людей, і зокрема літнього віку, виступає саме система освіти [1]. Безумовно, важливу роль в Університетах третього віку при територіальних центрах соціального обслуговування відіграють соці-

альні працівники, які надають геронтоосвітні послуги [7].

Формують, а головне, чи можуть формувати сьогодні соціальні працівники цифрову грамотність слухачів Університетів третього віку? Чи володіють самі соціальні працівники достатнім для цього рівнем цифрової грамотності? Чи готові соціальні працівники до цифровізації геронтоосвіти і чи вміють ефективно використовувати інформаційно-комп'ютерні технології в освітньому процесі?

Ця робота ставить за *мету* визначити рівень готовності соціальних працівників до навчання цифровим технологіям літніх людей в університетах третього віку, які діють на базі територіальних центрів соціального обслуговування.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження проводилося в Університетах третього віку (УЗА) при територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Полтавської області протягом червня 2020 – жовтня 2020 року.

Вибірковою сукупністю були соціальні працівники, які надають освітні послуги слухачам Університету третього віку при територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Полтавської області. Загальна кількість респондентів дослідження – 73 особи, з них: старші 45 років – 23 особи (32%), у віці 36 – 45 років – 28 (38%), 26 – 35 річних 18 (25%) і віком від 18 до 25 років – 4 (5%) респонденти.

За освітніми рівнями досліджувані розподілились наступним чином: молодший спеціаліст – 18 осіб (25%), бакалавр – 38 (52%) і магістр – 17 (23%); за гендерною складовою: чоловіки – 3 особи (4%), жінки – 70 (96%); за територіальною належністю: працюють у міських центрах – 39 осіб (53%), у селищних – 34 (47%).

Гіпотеза нашого дослідження припускає, що здатність соціального працівника транслявати слухачеві необхідні для його подальшого життя цифрові знання, навички самостійного пізнання і розвитку, а головне, установки на цей розвиток ґрунтуються на двох передумовах: цифровій грамотності соціального працівника та його професійних е-компетентностях.

Для збору даних використано метод заочного анкетування, оскільки ця форма опитування має перевагу – дозволяє респондентам ретельно обдумувати свої відповіді, не обмежує їх у часі.

При підготовці опитувальника та аналізі результатів дослідження ми виходили з того, що опанування літніми людьми е-сервісами у значній мірі залежить від цифрової грамотності власне соціальних працівників, що надають освітні послуги останнім, та готовності соціальних працівників до впровадження та використання в освітній геронтології цифрових технологій.

За основу ми взяли визначення ООН, згідно з яким «цифрова грамотність – це здатність безпечно і належним чином управляти, розуміти, інтегрувати, обмінюватися, оцінювати, створювати інформацію і отримувати доступ до неї за допомогою цифрових пристроїв і мережевих технологій для участі в економічному і соціальному житті» [28].

Аналіз цифрової грамотності соціальних працівників, які надають геронтоосвітні послуги, проводився за п'ятьма основними параметрами: інформаційна грамотність, комп'ютерна грамотність, комунікативна та медіа-грамотність, і технологічна грамотність. Ці індикатори запропонувала група фахівців під час Саміту G20, який проходив у Берліні у 2017 р. [14].

Інформаційна грамотність (*information literacy*) як один з компонентів цифрової грамотності дозволяє соціальним працівникам ефективно шукати, оцінювати, використовувати і створювати інформацію для досягнення своїх особистих, соціальних, професійних та освітніх цілей [19]. Інформаційно грамотний фахівець здатен адекватно інтерпретувати отримані відомості, висловлювати обґрунтовані судження, а також самостійно створювати різні форми повідомлень і транслювати їх.

Одним з важливих компонентів цифрової грамотності є комп'ютерна грамотність (*computer literacy*) [13, 20].

Спілкування у цифрових середовищах, обмін ресурсами за допомогою онлайн-інструментів, уміння зв'язуватися з іншими та співпрацювати за допомогою цифрових інструментів, взаємодіяти та брати участь у спільнотах та мережах – ось неповний пере-

лік комунікативних компетентностей сучасного фахівця. Комунікативна грамотність (*communicative literacy*) – це запорука розвитку та підтримки соціальних зв'язків і соціального капіталу кожної людини. Комунікативний компонент цифрової грамотності припускає знання можливостей спілкування у цифрових середовищах, розуміння специфіки понять «ідентичність», «довіра», «обмін», «вплив» у цифровому просторі [5, 23, 25].

Медіа-грамотність (*media literacy*) як компонент цифрової грамотності виявляється у здатності фахівця використовувати цифрові медіа й ІКТ, розуміти і критично оцінювати різні аспекти цифрових медіа і медіа контенту, а також уміти ефективно комунікувати у різноманітних контекстах [9, 22].

Якщо фахівець стежить за електронними технологіями, він більше зацікавлений у розвитку власної цифрової грамотності. Соціальний працівник, який позитивно сприймає цифрові технології, характеризується тим, що розуміє технологічні тренди, готовий працювати з новими і сучасними технологіями – додатками, гаджетами, розуміє користь технологічних інновацій як для розвитку суспільства, так і себе особисто. Ось чому компонент «технологічна грамотність» (*technology literacy, digital literacy*) є важливим у складовій цифрової грамотності професіонала у соціальній роботі [17, 24].

Кожен з індикаторів оцінювався у трьох аспектах: когнітивному (знання), технічному (навички) і етичному (установки). Когнітивний аспект характеризує те, як фахівець оцінює, створює, критично підходить до роботи з інформацією, комп'ютером, медіа, як він комунікує з іншими користувачами і як ставиться до технологій; технічний аспект відображає уміння знайти потрібну інформацію, медіаматеріал, а також розуміння того, як працюють цифрові пристрої і нові технології; етичний аспект оцінює установки людей на дотримання загальноновизнаних норм при використанні інструментів цифрового середовища. Наприклад, розуміння необхідності перевіряти достовірність інформації та її джерел, дотримання норм спілкування у мережі тощо.

Умови формування готовності соціальних працівників у нашому дослідженні розумілись як комплекс заходів, що забезпечує підвищення їх професійної компетентності та

рівня їх залученості до процесу цифрової трансформації геронтоосвіти.

Нами була розроблена анкета «Оцінка готовності соціальних працівників викладачів Університету третього віку до навчання е-технологіям літніх людей», яка дозволила оцінити чотири критерії готовності соціальних працівників до інноваційної діяльності з використанням цифрових освітніх технологій: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та особистісний.

Ми також виходили з того, що не слід обмежуватися тільки аналізом рівня готовності соціальних працівників-викладачів без виявлення труднощів, проблем і бар'єрів, що виникають у геронгогічній діяльності останніх і, відповідно, без розуміння необхідних умов для їх подолання.

Всі учасники дослідження були поінформовані про його мету. Анкетування було анонімним. Статистична обробка результатів відбувалась з дотриманням вимог. Далі в тексті – з огляду на незначну вибірку – результати представлені як в абсолютних числах, так і у відсотках.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Цифрова грамотність соціальних працівників

Під час опитування визначено, що тривалість (досвід) використання цифрових технологій у своїй геронтоосвітній викладацькій діяльності соціальні працівники визначили наступним чином: менше 3-х років – 23 особи (міські – 3, селищні – 20) (32%); від 3 до 5 років – 29 (міські – 18, селищні – 11) (39%); від 5 до 10 років – 14 (міські – 11, селищні – 3) (19%); від 10 до 15 років та понад 15 років 5 і 2 особи відповідно (7 і 3% відповідно) і усі вони лише у міській місцевості. Більшість соціальних працівників (66 осіб, 90%) цифрові технології у геронтоосвітньому процесі Університетів третього віку активно використовують менше 10 років.

Більшість соціальних працівників - геронто-викладачів (75%, у т.ч. міські - 87%, селищні - 63%) при визначенні, знаходженні, упорядковуванні та аналізі цифрової інформації, виходять з її актуальності та призначення, користуючись кількома джерелами.

Практично усі герогоги-соціальні працівники (95%) не відчують особливих труднощів під час пошуку будь-якої інформації в Інтернеті (98% і 91% міських і селищних відповідно).

Переконлива більшість соціальних працівників міських Університетів третього віку (91%) дотримуються думки, що інформація в Інтернеті може бути як корисною, так і шкідливою. Серед соціальних працівників селищних Університетів третього віку така думка зустрічається дещо менше (79%).

Інформаційна грамотність як компонент цифрової грамотності відображає навички соціальних працівників, які надають геронтоосвітні послуги, з пошуку інформації в Інтернеті, компетенції по роботі з різними видами даних та оцінці достовірності повідомлень у мережі. Рівень інформаційної грамотності соціальних працівників - герогогів за результатами опитування склав 85%.

У ході розвитку цифрових технологій надавачі соціальних послуг отримують усе більш широкі можливості. 59% соціальних працівників розуміють технічні складові комп'ютерної техніки і принципи їх взаємодії: 69% соціальних працівників надавачів геронтоосвітніх послуг у міських Університетах третього віку можуть оцінити, якою мірою є сучасним комп'ютерне обладнання і програмне забезпечення, яке вони використовують. Серед селищних таку оцінку можуть дати лише 48% соціальних працівників викладачів. Робота на комп'ютері – звичний процес для 91% соціальних працівників герогогів у містах і 87% соціальних працівників викладачів у селищах. Абсолютна більшість соціальних працівників міських (98%) і викладачів селищних (94%) Університетів третього віку відзначають, що комп'ютер допомагає їм у вирішенні повсякденних завдань.

Даний аспект цифрової грамотності визначається навичками фахівця користуватися комп'ютерною технікою та комп'ютерними програмами, використовувати цифрові пристрої незалежно від інтерфейсу для виконання повсякденних завдань, постійним розширенням знань у сфері цифрових технологій, можливістю вирішувати апаратні та програмні проблеми. Соціальні працівники, викладачі Університету третього віку, непогано справляються з труднощами, що виникають у цифровому середовищі, – за підсумками дос-

лідження компонент комп'ютерної грамотності рівний 81%.

91% соціальних працівників - викладачів міських Університетів третього віку і 83% селищних здатні назвати найбільш поширені сьогодні месенджери та соціальні мережі. Вільно можуть використовувати для спілкування сучасні засоби цифрової комунікації 93% міських соціальних працівників - герогогів і 89 селищних. Майже всі міські респонденти (98%) і 92% селищних переконані, що в Інтернеті повинні дотримуватися загальноприйнятих норми шанобливого спілкування.

Навички комунікативної грамотності включають вміння соціальних працівників надавачів геронтоосвітніх послуг користуватися різними видами онлайн-сервісів і електронних пристроїв, дотримуватися норм спілкування у мережі. Цей компонент продемонстрував один з найвищих показників у порівнянні з іншими компонентами цифрової грамотності – 91%.

За даними дослідження переконлива більшість соціальних працівників герогогів вважають, що будь-який користувач може розмістити в Інтернеті будь-яку новину чи повідомлення, які зможуть побачити тисячі людей (98% міських і 96% селищних). В основному майже усі соціальні працівники-геронтовикладачі міських Університетів третього віку (93%) і селищних (89%) знають, як завжди бути в курсі останніх подій і новин – де прочитати, подивитися, почути останні новини. 97% соціальних працівників надавачів геронтоосвітніх послуг у містах мають критичну установку, що жодне ЗМІ не є повністю незалежним і об'єктивним і тому може випадково або навмисно спотворити інформацію. Серед їх колег у селищах критичне ставлення до ЗМІ виявляється дещо рідше (94%).

Цей компонент демонструє компетентності фахівця з соціальної роботи зі знання, наявності певних умінь, мотивації та відповідальності, які передбачають пошук, розуміння, організацію, архівування цифрової інформації, її критичне осмислення, створення і редагування цифрового контенту, навички по роботі з авторськими правами в мережі. Компонент медіа-грамотності серед компонентів цифрової грамотності отримав значення 95%, що є найвищим показником серед досліджуваних.

Майже три чверті міських респондентів (74%) і більше половини селищних (62%) намагаються бути в курсі цифрових технологічних новинок, стежать за трендами в сфері інформаційних технологій. Соціальні працівники - герогоги (88% міські і 79% селищні) в основному відзначають, що використання сучасних технологій (гаджетів і додатків) не викликає у них труднощів. Переконали більшість міських соціальних працівників геронтовикладачів (91%) і 87% селищних дотримуються думки, що сучасні гаджети та додатки допомагають людям у повсякденному житті, спрощують життя.

У розрізі компонентів цифрової грамотності найбільш низьке значення у компонента «технологічна грамотність» (80%). За даним індикатором вимірювалося знання сучасних технологічних тенденцій, навички роботи з сучасними гаджетами і додатками, установки щодо користі технологічних інновацій у цифровій сфері.

За результатами нашого емпіричного дослідження рівень цифрової грамотності соціальних працівників – геронтовикладачів ста-

новить 86% зі 100 можливих, що хоч і є високим, проте не достатнім. Отже, питання актуалізації та підвищення рівня цифрової компетентності соціальних працівників, які надають геронтоосвітні послуги в Університетах третього віку, видається досить нагальним.

Готовність соціальних працівників до навчання цифровим технологіям

У ході дослідження було виявлено, що у теперішній ситуації, коли Україна зіткнулась з необхідністю проваджувати карантинні обмежувальні заходи, 96% соціальних працівників-герогогів мають бажання перейти до онлайн-навчання, з них 78% висловили бажання пройти фахову перепідготовку з ведення онлайн навчання.

Самооцінка сформованості у соціальних працівників-герогогів професійних умінь, що забезпечують їх готовність до роботи в цифровому освітньому середовищі Університетів третього віку наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Самооцінка соціальними працівниками сформованості професійних е-умінь, що впливають на процес навчання цифровим технологіям літніх людей

№	Е-уміння	Разом	Міські	Селищні
1	Наявність уявлень про функціонування ПК і дидактичні можливості ІКТ	4,6	4,8	4,4
2	Володіння методичними основами підготовки наочних і дидактичних матеріалів засобами Microsoft Office	3,9	4,1	3,7
3	Використання Інтернету та цифрових освітніх ресурсів у викладацькій діяльності	4,5	4,7	4,3
4	Володіння способами створення, апробування, коригування та аналізу електронних освітніх матеріалів	4	4,2	3,8
5	Володіння прийомами організації мережевої взаємодії (<i>Skype, Zoom, Google meet</i>)	4,6	4,8	4,4
6	Уміння адаптувати цифрові дидактичні матеріали для власного використання	4	4,3	3,7
7	Володіння прийомами створення та функціонування мережевої взаємодії зі слухачами (<i>Skype, Zoom, Google meet</i>)	2,0	2,4	1,6
8	Володіння прийомами створення та функціонування цифрової мережевої навчальної платформи зі слухачами (<i>Moodle</i>)	1	1	1
9	Уміння управляти електронною поштою	4,8	4,9	4,7
10	Володіння прийомами створення та функціонування системи інформаційної безпеки	2,1	2,4	1,8
11	Уміння використовувати способи подання освітньої інформації за допомогою засобів інформатизації	3,6	3,8	3,3
12	Уміння створювати і вести бази даних з метою здійснення різних видів моніторингу і контролю	3,2	3,4	2,9
	Разом	3,2	3,4	3,0

Примітка: середні бали розраховувались відповідно до 5-бальної шкали Лайкерта, де: 1 означає «зовсім не сформовані» і 5 – «повністю сформовані»

Найвищі бали мають такі чинники як: «Уміння управляти електронною поштою» (4,8), «Наявність уявлень про функціонування ПК і дидактичні можливості ІКТ» (4,6), «Володіння прийомами організації мережевої взаємодії (*Skype, Zoom, Google Meet*)» (4,6) та «Використання Інтернету та цифрових освітніх ресурсів у викладацькій діяльності» (4,5). Найменшу кількість балів набрали такі вміння, як «Володіння прийомами створення та функціонування мережевої взаємодії зі слухачами (*Skype, Zoom, Google meet*)» (2,0) і «Володіння прийомами створення та функціонування системи інформаційної безпеки» (2,1). Взагалі не сформованим виявився чинник «Володіння прийомами створення та функціонування цифрової мережевої навчальної платформи зі слухачами (*Moodle*)» (1,0).

У цілому е-уміння в середньому отримали 3,2 бали (3,4 міські та 3,0 селищні), що вказує на часткову сформованість останніх та дозволяє припустити, що соціальним працівникам-педагогам Університетів третього віку для ефективного здійснення освітнього процесу у цифровому середовищі необхідно перебудувати звичну освітню діяльність: необхідність освоєння комп'ютерної техніки, активне користування Інтернетом, використання цифрового продукту та постійне підвищення власної професійної освітньої кваліфікації.

Мотиваційний компонент готовності соціальних працівників-викладачів до інноваційної діяльності з навчання літніх людей цифровим технологіям характеризується їх розумінням необхідності впровадження інноваційних е-технологій, стійким інтересом до теоретичних проблем, науковим дослідженням та практичною діяльністю в області цифрових інновацій; визначає потребу і прагнення до професійного саморозвитку та особистісного росту в галузі використання е-технологій. Анкетне опитування показало, що на питання: «Чи є у вас інтерес до цифровізації у геронтоосвітній діяльності?» – 59 респондентів (81%) відповіли, що такий інтерес є, і ще 14 осіб (19%) вказали, що є частково. На питання: «Чи згодні Ви, що інноваційні зміни життєво необхідні для функціонування освітньої діяльності Університетів третього віку?» – 54 герогога (74%) відповіли, що повністю з цим згодні, а 16 осіб (22%) – що згодні частково, 3-м респондентам (4%) було важко відповісти.

Як свідчать дані опитування респондентів, не у всіх соціальних працівників, які беруть участь у геронтоосвітній діяльності, є стійкий інтерес до цифровізації геронтоосвітніх технологій і усвідомлена необхідність інноваційних змін. Це стало наслідком того, що в Університетах третього віку, на думку респондентів, не створені належні умови для впровадження е-технологій в освітній процес останніх.

Відповідь соціальних працівників-герогогів на питання анкети: «Чи є, на вашу думку, в УЗА умови для впровадження цифрових освітніх технологій?» – показав, що тільки 47 респондентів (64%) підтверджують повністю наявність таких умов; 16 соціальних працівників (23%) вважають, що умови, створені в УЗА, більш-менш достатні для організації геронтоосвітньої діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; 6 герогогів (8%) впевнені, що такі умови в Університеті третього віку недостатні, 4 респондента (5%) не змогли співвіднести створені в УЗА умови з можливістю реалізації інноваційних геронтоосвітніх послуг.

Когнітивний компонент готовності респондентів до цифровізації навчального процесу УЗА визначається знанням цілей, завдань, способів цифровізації, методів роботи щодо впровадження останніх.

Актуальною і затребуваною темою цифровізації навчального процесу УЗА вважає 51 респондент (70%); 18 опитаних (25%) – досить актуальною; 4 респонденти (5%) вважає, що дана тема не досить актуальна.

Діяльнісний компонент готовності соціальних працівників до навчання цифровим технологіям літніх людей в університетах третього віку передбачає наявність конструктивних умінь для розвитку герогогічних технологій, що реалізуються в геронтоосвітньому процесі. В анкеті на питання: «Ви дотримуєтеся певних герогогічних технологій, розвиваєте їх у процесі своєї навчальної діяльності?» – 59 герогогів (81%) підтвердили, що розвивають свої ідеї з навчання літніх; 12 респондентів (16%) – відзначили, що мають певні педагогічні ідеї, але не розвивають їх; 2 з опитаних (3%) вказали, що не дотримуються жодних герогогічних технологій. Відсутність такого удосконалення діяльності може бути пов'язана з тим, що лише 31 соціальний працівник-геронтовикладач (42%) бачить перс-

пективу своєї професійної геронтоосвітньої діяльності, прогнозує її; 19 респондентів (26%) переглядають таку перспективу в загальних рисах; 23 опитаних (32%) не бачать такої перспективи. У анкетному опитуванні соціальні працівники також виділяють основні перешкоди для освоєння і розробки геронгогічних технологій-інновацій: 37 респондентів (51%) відзначають недостатню інформованість про цифрові нововведення, відсутність науково-методичної літератури з соціальних технологій навчання літніх людей; 56 (77%) – вказують на недостатність матеріально-технічного забезпечення для застосування геронгогічних цифрових нововведень; 7 (10%) – посиляються на відсутність матеріального стимулювання.

Особистісний компонент готовності соціальних працівників до діджиталізації геронтоосвітнього процесу визначає здатність до адекватної оцінки себе як особистості, професіонала, суб'єкта геронтоосвітнього процесу в області інноваційної діяльності та своїх творчих здібностей. Відповіді респондентів на питання: «Як Ви оцінюєте себе в області планованої інноваційної викладацької діяльності U3A» – показали, що тільки 9 соціальних працівників-геронгогів (12%) оцінюють себе як геронгога-новатора, який пропонує нові напрямки розвитку; 59 педагогів (81%) готові підтримувати можливі інноваційні зміни; 5 опитаних (7%) вважають себе консерваторами, які воліють працювати у традиційному режимі.

Попри проблеми, що виникають у процесі цифровізації соціально-педагогічної послуги «Університет третього віку», соціальні працівники згодні, що саме інноваційна діяльність впливає на мотивацію до підвищення професійної компетентності, оскільки спонукає до самоосвіти фахівця з соціальної роботи (83%); розробки та впровадження нових форм освітніх послуг літнім людям (63%), методичного та дидактичного забезпечення навчального процесу (35%).

Компетентність соціальних працівників - геронгогів у сфері застосування цифрових технологій виявляється не тільки в їх здатності використовувати е-технології у наданні освітніх послуг Університету третього віку, а й у прагненні розвиватися з професійної точки зору, привносячи інновації у викладання літнім слухачам.

Наразі процес навчання в Університеті третього віку стає все більш технологічним, розглядаючи інформаційне середовище як універсальний інструмент як у набутті знань літніми слухачами, так і удосконаленні професійних навичок соціальними працівниками – геронгогами [8].

Цифрове освітнє середовище – це нова реальність, у якій усі елементи системи освіти людей третього віку взаємодіють за допомогою нових цифрових інструментів і технологій, дозволяючи вибудовувати персональні освітні траєкторії, а також формувати цифрове мислення у літніх слухачів.

У рамках проведеного дослідження підтверджується гіпотеза, що перехід до нових цифрових форматів геронтоосвіти більшою мірою визначається людським фактором, має цілу низку соціально-психологічних аспектів. Відтак питання формування готовності соціальних працівників, які надають геронтоосвітні послуги, до роботи в умовах цифрового освітнього середовища продовжує бути актуальним, особливо для системи геронтоосвіти Університетів третього віку та соціальної роботи в цілому, що підтверджується й іншими дослідженнями [4; 11].

Злиття інформаційних технологій з повсякденним життям певним чином змінюють спосіб нашого існування, способи отримання і обробки інформації, дозвілля і розваг. Активно змінюються професійні процеси, з'являються нові види і форми взаємовідносин в цьому єдиному інформаційному просторі, що впливає на трансформацію усталених практик соціальної роботи та освіти, впровадження інноваційних підходів.

На нашу думку, для підвищення мотивації соціальних працівників - геронгогів до інноваційної діяльності необхідно:

по-перше, продовжити роботу з інформування геронгогів про цілі і завдання інноваційного проекту цифровізації як освітнього процесу Університету третього віку, так і повсякдення у цілому;

по-друге, розробити систему підвищення кваліфікації соціальних працівників у галузі використання е-технологій, забезпечити доступність комп'ютерної техніки для соціальних працівників - викладачів, збільшити кількість автоматизованих робочих місць з підключенням до мережі Інтернет;

по-третє, розробити систему стимулюючих виплат соціальним працівникам – героїстам, які активно впроваджують е-технології та цифрові продукти у геронтоосвітню діяльність Університетів третього віку.

ВИСНОВКИ

Результати оцінки рівня цифрової грамотності показують, що дві третини соціальних працівників-викладачів мають достатньо знань, навичок і слідує вірним установкам. Водночас цифрові уміння в середньому отримали 3,2 бали (3,4 міські та 3,0 селищні) із 5 можливих.

Результати дослідження засвідчують необхідність розвитку у соціальних працівників-героїстів:

- знань у галузі сучасної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, а також принципів їх роботи;

- навичок використання сучасних технологій (гаджетів і додатків);

- установок в області верифікації інформації з Інтернету і ЗМІ;

- установок щодо користі сучасних гаджетів для повсякденного життя професіонала.

Такий крок видається необхідною передумовою для подальшого розвитку цифрових компетентностей, що застосовуються у геронтоосвітній діяльності соціальними працівниками – викладачами університетів третього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Buiashenko, V. (2017). *Stalyi rozvytok i suchasna paradyhma osvity* [Sustainable development and the modern paradigm of education]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, 2, 72–74 (in Ukrainian)
[Буяшенко, В. (2017). Сталий розвиток і сучасна парадигма освіти. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2, 72–74].
2. Buiashenko, V., & Semigina, T. (2018). *Universytety u tsyfrovu epokhu* [Universities in the digital age]. In *Internet-osvita-nauka-2018* (pp. 261–262). Vinnytsia: VNTU (in Ukrainian)
[Буяшенко, В., & Семігіна, Т. (2018). Університети у цифрову епоху. В *Інтернет-освіта-наука-2018* (с. 261–262). Вінниця: ВНТУ].
3. Havrilova, L. H., & Topolnyk, Ya. V. (2017). *Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvitni fenomeny* [Digital culture, digital literacy, digital competence as the modern educational phenomena]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 61(5), 1–14 (in Ukrainian)
[Гаврілова, Л. Г., & Топольник, Я. В. (2017). Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 61(5), 1–14].
4. Horishna, N. M. (2009). *Profesiina kompetentnist sotsialnoho pratsivnyka yak skladova yoho fakhovoi pidhotovky* [Professional competence of a social worker as a component of his professional training]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pedagogika. Sotsialna robota"*, 16–17, 114–117 (in Ukrainian)
[Горішна, Н. М. (2009). Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 16–17, 114–117].
5. Huliaieva, L., Golovko, Ya., Fil, H., & Semigina, T. (2021). *Molod z invalidnistiu i sotsialni media: derzhavna polityka, proiektna diialnist, inkliuziia* [Youth with disabilities and social media: public policy, project activities, inclusion]. Kyiv: APSVT (in Ukrainian)
[Гуляєва, Л., Головко, Я., Філь, Г., & Семігіна, Т. (2021). *Молодь з інвалідністю і соціальні медіа: державна політика, проектна діяльність, інклюзія*. Київ: АПСВТ].
6. Pro skhvalennia Stratehii tsyfrovoyi transformatsii sotsialnoi sfery [On approval of the Strategy for digital transformation of the social sphere] (Ukraine), 28.10.2020, No 1353-p. Retrieved

- February 1, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
[Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери (Україна), 28.10.2020, № 1353-р. Актуально на 01.02.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>].
7. Karkach, A. (2020). Digital resocialisation of the elderly people in the territorial centre of social services. *Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University Named after K. D. Ushynsky*, 3(132), 173–179. doi: [10.24195/2617-6688-2020-3-20](https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-3-20) (in Ukrainian)
[Каркач, А. (2020). Цифрова ресоціалізація літніх людей в умовах територіального центру соціального обслуговування. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 3(132), 173–179. doi: [10.24195/2617-6688-2020-3-20](https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-3-20)].
 8. Leshchynskiy, A. (2017). *Kompetentnosti social'nogo rabotnika v kontekste chetvertoj promyshlennoj revoljucii* [Social worker competence in the context of the fourth industrial revolution]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya "Pedagogichni nauky"*, 3, 68–73 (in Russian)
[Лещинский, А. (2017). Компетентности социального работника в контексте четвертой промышленной революции. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*, 3, 68–73].
 9. Petryk, L. P. (2017). *Media-hramotnist yak navychka XXI* [Media literacy as the 21st century skill]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*, 27, 100–104 (in Ukrainian)
[Петрик, Л. П. (2017). Медіа-грамотність як навичка XXI ст. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 27, 100–104].
 10. Semigina, T. V. (2016). On-lain tekhnolohii u praktychnii sotsialnii roboti [Online technologies in practical social work]. In *Internet-osvita-nauka-2016* (pp. 119–121). Vinnytsia: VNTU (in Ukrainian)
[Семигіна, Т. В. (2016). Он-лайн технології у практичній соціальній роботі. В *Інтернет-освіта-наука-2016* (с. 119–121). Вінниця: ВНТУ].
 11. Semigina, T. V., Karagodina, O. H., & Dvoriak, S. V. (2020). Tsyfrovyi format doslidzhen iz sotsialnoi roboty: refleksii praktychnoho dosvidu [Digital format of social work research: reflections of practical experience]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho*, 3(132), 89–97. doi: [10.24195/2617-6688-2020-3-10](https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-3-10) (in Ukrainian)
[Семигіна, Т. В., Карагодіна, О. Г., & Дворяк, С. В. (2020). Цифровий формат досліджень із соціальної роботи: рефлексії практичного досвіду. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 3(132), 89–97. doi: [10.24195/2617-6688-2020-3-10](https://doi.org/10.24195/2617-6688-2020-3-10)].
 12. Trifanina, L., & Vainola, R. (2016). Rol informatsii v suchasnomu suspilstvi [The role of information in modern society]. In *Liudyna, kultura, tekhnika v novomu tysiacholitti* (pp. 32–33). Kharkiv: NAU imeni M. Zhukovskoho "KhAI" (in Ukrainian)
[Трифаніна, Л., & Вайнола, Р. (2016). Роль інформації в сучасному суспільстві. В *Людина, культура, техніка в новому тисячолітті* (с. 32–33). Харків: НАУ імені М. Жуковського «ХАІ»].
 13. Beyers, R. N., & Koobanally, N. A. (2010). *Computer literacy: insufficient for digital age literacy learners*. Retrieved from https://researchspace.csir.co.za/dspace/bitstream/handle/10204/4753/Beyers_2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y
 14. Chetty, K., Qigui, L., Gcora, N., Josie, J., Wenwei, L., & Fang, C. (2017). Bridging the digital divide: measuring digital literacy. *Economics Discussion Papers, 2017-69*. Retrieved from <http://www.economics-journal.org/economics/discussionpapers/2017-69>

15. Chetty, K., Wenwei, L., Josie, J., Shenglin, B. (2018). Bridging The Digital Divide: Measuring Digital Literacy. *Economics*. URL: <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2018-23/>
16. Eisenberg, M. B. (2008). Information Literacy: Essential Skills for the Information Age. *DESIDOC Journal of Library & Information Technology*, 28(2), 39–47. doi: [10.14429/djlit.28.2.166](https://doi.org/10.14429/djlit.28.2.166)
17. Hill, A. & Shaw, I. (2011). *Social work & ICT*. London: Sage.
18. Ingerman, Å., & Collier-Reed, B. (2010). Technological literacy reconsidered: a model for enactment. *International Journal of Technology and Design Education*, 21(2), 137–148. doi: [10.1007/s10798-009-9108-6](https://doi.org/10.1007/s10798-009-9108-6)
19. Janssen, J., Stoyanov, S., Ferrari, A., Punie, Y., Pannekeet, K., ? Sloep, P. (2013). Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. *Computers & Education*, 68, 473–481. doi: [10.1016/j.compedu.2013.06.008](https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.06.008)
20. Johnston, B., & Webber, S. (2005). As we may think: Information literacy as a discipline for the information age. *Research Strategies*, 20(3), 108–121. doi: [10.1016/j.resstr.2006.06.005](https://doi.org/10.1016/j.resstr.2006.06.005)
21. Jordan, H., Hunter, E., Lee, I. C., Wighting, M. & Derrick, M. G. (2016). Tablet Technology for Educators. In *Proceedings of Global Learn-Global Conference on Learning and Technology* (pp. 94-100). Limerick: Association for the Advancement of Computing in Education. Retrieved from <https://www.learntechlib.org/primary/p/172714>
22. Knobel, M & Lanskear, C. (2008). *Digital Literacies: Concepts, Policies, and Practices*. New York: Peter Lang Publishing.
23. Koltay, T. (2011). The media and the literacies: media literacy, information literacy, digital literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), 211–221. doi: [10.1177/0163443710393382](https://doi.org/10.1177/0163443710393382)
24. Le Crosnier, H. (2014). Internet et numérique. *Hermès*, 70(3), 25. doi: [10.3917/herm.070.0023](https://doi.org/10.3917/herm.070.0023)
25. Longardner, T. (2015, March 15). *The Growing Need for Technical and Digital Literacy*. Retrieved from <https://www.usnews.com/news/articles/2015/03/16/the-growing-need-for-technical-and-digital-literacy>
26. López Seguí, F., de San Pedro, M., Aumatell Verges, E., Simó Algado, S., & Garcia Cuyàs, F. (2019). An Intergenerational Information and Communications Technology Learning Project to Improve Digital Skills: User Satisfaction Evaluation. *JMIR Aging*, 2(2), e13939. doi: [10.2196/13939](https://doi.org/10.2196/13939)
27. Miller, C., & Bartlett, J. (2012). 'Digital fluency': towards young people's critical use of the internet. *Journal of Information Literacy*, 6(2), 35-55. doi: [10.11645/6.2.1714](https://doi.org/10.11645/6.2.1714)
28. Redecker, C., & Punie, Y. (2013). The Future of Learning 2025: Developing a vision for change. *Future Learning*, 2(1), 3–17. doi: [10.7564/13-fule12](https://doi.org/10.7564/13-fule12)
29. UNESCO-UIS. (2018, June). *A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator 4.4.2*. Retrieved from <http://hub.hku.hk/bitstream/10722/262055/1/Content.pdf>

Why Trusting Nigeria Centre for Disease Control Information Is Difficult: A Study of The Awareness, Knowledge and Perceptions of Nigerians Hesitant Towards COVID-19 Management by NCDC in Nigeria

Mohammed Abdullateef¹, Beatrice Okonkwo¹

¹ Nile University of Nigeria

Plot 681, Cadastral Zone C-00, Research & Institution Area, Jabi Airport Bypass, Abuja FCT, 900001, Nigeria

DOI: [10.22178/pos.70-11](https://doi.org/10.22178/pos.70-11)

LCC Subject Category: [BD95-131](#)

Received 20.04.2021

Accepted 27.05.2021

Published online 31.05.2021

Corresponding Author:

Mohammed Abdullateef

muhammedabdul@nileuniversity.edu.ng

© 2021 The Authors. This article is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 License](#)

Abstract. As the world battles the novel Coronavirus pandemic ravaging lives and destroying economies, many nations have entrusted the detection, handling and management of confirmed coronavirus cases to their leading public health institutions. For Nigeria, the Nigeria Centre for Disease Control (NCDC), charged with the said responsibility, faces a worrisome myriad of backlash from citizens' who regard their daily update of confirmed cases as misleading. In this survey, the researchers purposively study this category of sceptic individuals to understand their level of awareness of the virus and their perceptions about the government agency, to determine the factors responsible for the lack of confidence in the reportage, and how their confidence level may be boosted. The study adopted a mixed-method to recruit some 425 respondents that fit the profile of 'those who lack confidence in the NCDC daily reports'. Findings revealed that even the aware, educated, and high-income Nigerians equally constitute those with misperceptions and scepticism about the NCDC. Key reasons for the distrust include inconsistent reporting, secrecy about patients' database, and perceived corruption tendencies. Recommendations based on the findings call for increased openness and access to compelling information about activities to curtail the infection, especially transparency in treatment and budget spending.

Keywords: Covid-19 Awareness; Covid-19 Perceptions; NCDC Distrust; Covid-19 Management; Covid-19 Information.

INTRODUCTION

Reportedly originating in bats, the recent outbreak of the deadly Coronavirus, otherwise called COVID-19, started in Wuhan, China, and was first reported by Chinese officials in December 2019. By February 2020, the virus found its way into Europe and North America. Among the top five countries most hit by the virus are the United States, India, Brazil, France, and Turkey [19]. The USA leads globally in Covid-19 cases with over 33 million confirmed cases as of May 12, 2021 [19]. Due to the continuous spread of the virus to other Continents, the World Health Organization declared the crisis a pandemic. As of May 12 2021, the total number of confirmed cases globally stood at 160+ Million, while the total number of deaths was 3+ Million [19].

Nigeria recorded its first case on February 7, 2020, and 31 days later, the Federal government imposed a lockdown on Lagos, Abuja, Ogun, and later on Kano States, while Governors of other States followed suit in efforts to limit the spread of the virus. Within this period, the country saw an increasing level of distrust among some Nigerians regarding the accuracy of the daily reportage of confirmed cases by the Nigeria Centre for Disease Control (NCDC), and this was evident in the series of criticisms and public outcries against the government, particularly on social media platforms.

Considering that it is nearly a decade since the country witnessed a public health crisis of this nature, the last one being the 1918 Influenza pandemic, there are not many perception types of research that give insight on Nigerians' societal reactions towards government and its

agencies in periods of epidemics. While studies such as [15, 16] help understand general public perceptions about the virus, this one sought to narrow down the study scope to Nigerians in the Federal Capital Territory. They lack confidence in the NCDC, hoping to unravel why and what needs to be done to boost public confidence in the agency and its ability to manage the health crisis.

Research Questions

1. What is the level of Covid-19 awareness among Nigerians who are doubtful of NCDC reportage?
2. What are the factors responsible for the hesitancy towards NCDC by this select group of Nigerians?
3. What may be done to boost the confidence level of citizens regarding the transparency of NCDC in handling issues about the Covid-19 virus?

Literature Review

Despite the newness of this common enemy, Covid-19, there has been a remarkable number of articles, reports and studies that seek to broaden the general understanding of this phenomenon. Researchers [14] warn that Africa is at a high risk of a widespread infection based on weak healthcare systems, inadequate surveillance and laboratory capacity, scarcity of public health human resources, limited financial means and thus called for a unified Continent-wide strategy for preparedness and response.

In contrast, authors [2] carried out a study on the early transmission dynamics of Coronavirus in Nigeria, using a 45-day estimate. Their findings suggested that cases of COVID-19 in Nigeria have been remarkably lower than expected; however, the level of preparedness to detect cases needs to be improved upon to stop local transmission.

From an economic impact perspective, author [17] argues that the spill-over of the Covid-19 pandemic to Nigeria coupled with the structural weaknesses in Nigeria's infrastructure will lead to severe economic crises if a reconstruction and development programme for the country is not implemented.

Authors [15] sought to understand the public knowledge and perception about the virus in Nigeria. Their findings revealed the Nigerian public's negative perceptions of COVID-19 bears implications across public health initiatives, compliance with preventive behaviour, and

bilateral relations with foreign nations. The researchers called for an intensified evidence-based campaign to remove misconceptions and promote preventive measures. Though another study on vaccine hesitancy in Nigeria indicated a high willingness rate by respondents to accept the vaccine, their findings impress the public's need to reassure the public that any vaccine that becomes available is safe and effective [1].

Despite the series of backlash on the NCDC by several Nigerians for purporting daily figures, researchers [13] carried out public health emergency preparedness assessment towards the COVID-19 outbreak. They opined that the NCDC is steadfast, efficient and capable of curtailing the spread of COVID-19 in the Country. The study, however, did not extend its inquiry to attest to the transparency and timely information output of the NCDC to Nigerian citizens.

Theoretical Framework

Theories help researchers systematically give a clear explanation of realities based on objective and sustained propositions. This study adopts the Perception Media Theory to explain why some Nigerians remain 'negative' towards Covid-19 and the NCDC news despite the heavy influx of coverage in the media (Radio, Television, Newspapers, Social Media Platforms, and Websites). Proponents of the limited-effect perspective of the mass media, a perspective within which this theory falls, argue that the media does not have a maximum universal and uniform effect on its audience. This view came alive when a 1994 study titled "The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign" by Paul Lazarsfeld and his associates revealed that factors such as age, sex, social interactions, beliefs all serve as intervening variables that determine how individuals receive, process and respond to communication messages. The Perception theory explains how people often interpret facts and realities to suit their pre-existing biases (beliefs, notions, judgements) [8]. When people hear what they want to hear, see what they want to see, recall what they want to recall, they result in interpreting information in ways that conform with their existing values and accepting new ideas, realities, and innovations becomes a problem. Author [8] better puts this view into perspective in the explanation of the media selectivity processes below [8].

Selective Exposure. People seek out information that caters for their interests, confirms their beliefs, and boosts their ego while avoiding those that are contrary to their predispositions and attack their self-image and determines which papers they subscribe to or read at all, which television stations they turn to, and which programmes they watch on those channels.

Selective Attention. The eye processes information much faster than the brain can interpret. The human brain has to select which information to pay attention to at any given time to avoid confusion.

Selective Perception. Each of us tends to perceive and then decode communication messages in light of our previous experiences and current dispositions, needs, moods, and memories. The language we speak and the words we use also tend to circumscribe our perception.

Selective Retention. We more accurately remember messages favourable to our self-image than unfavourable messages.

These principles of selective exposure, attention, perception and retention give an insight to the divergent interpretations, conscious negative attitudes, and conspiracy theories about the NCDC and Coronavirus in Nigeria by Nigerians. Based on the tenets of Selective Exposure, Attention, Perception and Retention, it becomes understandable how the people are limited to NCDC information as put out by the selected media they choose to expose themselves and pay attention to and take up such information selectively. In essence, the cascades of news from these media sources do not automatically lead them to the formation of positive perceptions of NCDC management of Covid-19 matters.

METHODOLOGY

This study employed the purposive and snowball (referred participants) sampling techniques to interview and recruit some 425 respondents within the F.C.T.

Advertisements were made on social networking sites (Facebook, Twitter, WhatsApp, and Nairaland.com) to pre-interview and then recruit those willing to partake in the survey. The samples were carefully selected to ensure they fit the profile of those who lack confidence in the NCDC daily reportage of confirmed Covid-19 cases in Nigeria. After that, it was tested in an online pilot study of 21 social media users,

different from the 425 respondents later recruited. Descriptive statistics involving tables, charts, percentage distributions and frequency patterns are used to analyze the outcome of the responses from the questionnaires.

RESULTS AND DISCUSSION

Findings were classified into sections: Bio-data, News Source, Knowledge and Awareness Level and Respondents' Perceptions. Analysis of data was undertaken using frequency tables and percentages to determine significant findings.

Section A. Bio-data

Table 1

Variable	Frequency	%
Age		
10-19	21	4.9
20-29	182	42.8
30-39	81	19.1
40-49	86	20.2
50-59	50	11.8
60 and Above	5	1.2
Total	425	100
Education		
Secondary	40	9.4
Diploma	25	5.9
Bachelor's Degree/HND	263	61.9
Master's Degree	81	19.1
PhD/Doctoral	16	3.8
Total	425	100
Occupation		
Civil Servant	86	20.2
Artisan	20	4.7
Self-employed	142	33.4
Trader	41	9.6
Industrialist	24	5.6
N.G.O.	4	9
Unemployed	61	14.4
Student	47	11.1
Total	425	100
Geographical Location		
Abaji	11	2.6
Abuja Municipal	102	24
Bwari	140	32.9
Gwagalada	71	16.7
Kuje	58	13.6
Kwali	43	10.1
Total	425	100
Average Monthly Income		
Less than N50,000	67	15.8
N50,000 to N100,000	120	28.2
N100,000 to N150,000	104	24.5
N150,000 to N200,000	86	20.2
N200,000 to N250,000	41	9.6
N250,000 and Above	7	1.6
Total	425	100

The age distribution shows that the majority of the respondents are between the ages of 20-29 (42.8 %) of the entire sample, thus corroborating the 2018 statistics from Pew Research Centre, that of all age groups, 18-29 year-olds drive most of the social media consumption globally. Respondent's levels of education were needed to understand its possible influence on the perception of Covid-19 management by the NCDC in Nigeria. Findings show that majority of the respondents are educated, at least by general societal standards, with 236 (61.9 %) of them possessing Bachelor's/HND degree, and 19 % and 3.8% of them respectively being Master's and Doctoral degree holders.

Many studies, such as [5], find that employees are most affected by the pandemic. Likewise, a US study on vaccine acceptance noted that employed persons have a stake and are more likely to accept covid-19 vaccinations, perhaps to avoid job losses willingly but tended to trust more the information on Covid-19 from their healthcare professionals and officials [12]. In essence, employees are more likely to develop concerns about the management of the virus. This assertion is justified in the above occupation distribution, where most respondents (74 % a summation of all employed respondents) are employed, with only 14.4 % unemployed and 11 % students.

The Nigerian National Population Commission puts the total population of F.C.T to 1.4 million, with the more significant percentages of that population residing in Abuja Municipal, Bwari, and Gwagwalada. This very much tallies with the figures arrived at in the above table as respondents are representative of the leading communities of the F.C.T. Although studies like [4, 7] show how poverty is viewed as a factor behind the disbelief in the Covid-19 pandemic in Nigeria, data from the above table shows that majority of the respondents earn above the \$1.90 (N725) daily international poverty line set by the World Bank [21].

Section B. Sources of Covid-19 and NCDC News for Respondents

As expected, social media (18.3 %), then Television (15.9 %) and Radio (13.5 %) took the lead in that order on the most common source for Covid-19 news stories by respondents. With close Friends (12.2 %), News Websites (12.1 %) and Online Forums (11 %) trailing behind. Data from this chart indicates that people are less

likely to rely on their religious leaders (1.2 %) for information about the virus (Figure 1).

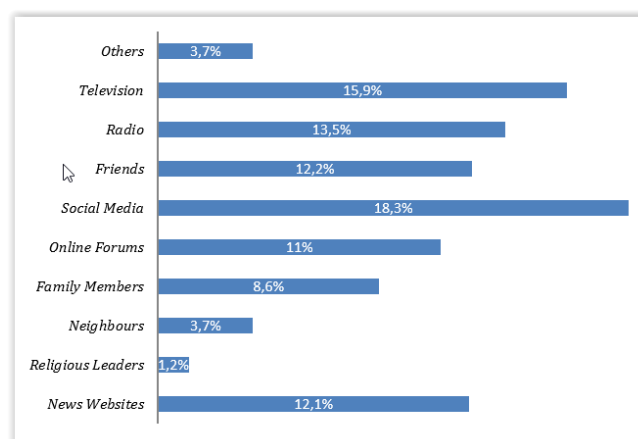

Figure 1 – Sources of Covid-19 and NCDC News for Respondents

Authors [3] find that reliance on social media for news is one reason fake news and unhealthy attitude and practices towards the virus are prevalent. They further contend that unregulated social media may present a health risk that is partly but not wholly reducible to their role as disseminators of health-related conspiracy beliefs when used as an information source. A comparative study in Pakistan portrayed the media as responsible for disseminating and amplifying narratives of conspiracy theories that led to hitherto failed immunization programmes and capable of resulting in health risks in managing Covid-19 [10].

The earlier referred US study showed that only a few participants reported Social Media as a reliable source of Covid-19 information [12]. The higher use of social media by our respondents may not be unconnected with the poor availability of news from traditional media and healthcare professionals during the pandemic.

Section C. Knowledge & Awareness Level

To determine how the level of knowledge and awareness about the virus may affect the respondents' perceptions towards its management by the NCDC, a series of basic questions about transmission, symptoms and preventive measures were set. Responses retrieved indicate that most respondents' scepticism towards the NCDC reportage of Covid-19 issues management is not due to lack of knowledge or awareness about the virus (Table 2).

Table 2

Variable	Frequency	%
Currently, Covid-19 is a worldwide disease		
Yes	300	300
No	51	51
I don't know	74	74
Total	425	425
One of the following is not how Covid-19 is transmitted		
Person to Person Contact	0	0
Droplets from coughing, sneezing	0	0
Touching contaminated surfaces	0	0
Frequent exposure to sun	425	425
Total	425	425
The virus is most deadly among people with pre-existing health conditions		
Agree	425	100
Disagree	0	0
Total	425	100
One of the following is not a preventive measure against Covid-19		
Social Distancing	0	0
Washing Hands Regularly	0	0
Using Hand Sanitizers	0	0
Push-Ups and Weightlifting	425	100
Total	425	100
One of the following is not a symptom of the virus		
Nose bleeding	425	100
Fever	0	0
Shortness of breath	0	0
Cough	0	0
Total	425	100

Section D. Respondents' Perceptions

The following Table 3 is a multiple response table with eight categories that attempt to capture the perception of the respondents, mainly the reasons behind their scepticism towards NCDC reportage of the virus.

In the first column, all 425 respondents disagree that Covid-19 is a hoax. In the same vein, some 40 (9.4%) agree that although the virus exists elsewhere, it doesn't work in Nigeria. Some 265 (62%) agree that the covid-19 case numbers are being bloated by the NCDC, while 263 (61%) say their disbelief is tied to the fact that they do not personally know anyone with the virus since its inception. While 281 (66%) worry that NCDC attributes all deaths, even unrelated ones, to Covid19, some 243 (57.2%) believe that the NCDC is bloating Covid-19 figures to embezzle

public funds. On the rather extreme side, some 202 (47.5%) agree that covid-19 test kits are tampered with by the NCDC to produce false-positive results.

Table 3

Popular Viewpoints	Agree		Disagree	
	(F.R.Q.)	(%)	(F.R.Q.)	(%)
Covid-19 is a hoax; it doesn't exist anywhere	0	0	425	100
Covid-19 exists, but not in Nigeria	40	9.4	385	90.6
Covid-19 exists in Nigeria, but NCDC is bloating the figures	265	62.4	160	37.6
I don't believe the NCDC figures because I don't personally know anyone with the virus	263	61.9	162	38.1
NCDC attributes all deaths to Covid19, even those that died of other illnesses	281	66.1	144	33.9
The NCDC is bloating Covid-19 figures to embezzle public funds	243	57.2	182	42.8
The test kits are tampered with, such that all test conducted comes out as positive	202	47.5	223	52.5
The daily figures are inconsistent; this is why I don't believe the NCDC	304	71.5	121	28.5

Perhaps, this lack of overwhelming confidence in the operations of a Country's health Institution managing the virus is implied elsewhere in the US study by [12] where only 67% of study participants had the highest confidence in the Centre for Disease Control (C.D.C.) compared to 75% confidence level for healthcare professionals who, in their estimation, are the "most reliable sources of information on COVID-19".

From the table 3, the inconsistent nature of the daily figures released by NCDC is why the majority (71.5%) of the respondents' lack confidence in the NCDC reportage. This can be linked to the sometimes irregular rise and fall of

daily figures and the several instances where there were discrepancies in the report by individual State Ministries and the NCDC. Some respondents cited the stagnant situation in Kogi State - Nigeria, where NCDC officials have reported only five cases of the infection since the beginning of the pandemic to date as justification of their viewpoint [20].

Discussion question 1: What is the level of Covid-19 awareness among Nigerians doubtful of NCDC reportage?

Findings from this study indicated that despite the lack of confidence in the NCDC reportage, all the respondents recruited have essential awareness about the virus. This finding contrasts with [18], who view that health literacy, particularly in this pandemic era, helps the public grasp the reasons behind experts' recommendations and reflect on their outcomes various possible actions. Findings here show that health literacy as a single factor does not necessarily counter peoples' misperceptions as the case may be.

Discussion question 2: What are the factors responsible for the hesitancy towards NCDC by the select Nigerians?

As earlier reported, 62% (n=263) of the 425 respondents say their disbelief is tied to the fact that they do not personally know anyone infected with the virus since its inception, 57% (n=243) others agree that the NCDC, in collaboration with other government officials are out to embezzle public funds. While the former could be credited to personal covid-19 experience gaps, the latter describes the common Nigerian notion that every government administration, whether past, present or future, are out to satisfy selfish interests. Corroborating this notion is authors [9], who argue that Nigeria has lost traction in its attempt to achieve national development because of the unfair climate of "chop-I-chop" politics, ethnicity, mediocrity, partisanship, cronyism, corrupted process of recruitment of leaders, among other factors [9].

The Kogi State Government out-rightly accused the P.T.F. of being "hell-bent in squandering over \$1Billion in the procurement of COVID-19 vaccines" (where the high success rate of treatment of patients has been without vaccines) rather than more pressing health issues like maternal mortality [20]. However, this should not hold sway for the importance of

administering COVID-19 vaccines as a step to curtail the virus's rage. These results corroborate the study by [16], who found that 324 participants (86.63%) of their respondents think the government is using the avenue to siphon public funds. In comparison, some 223 Participants (59.62%) think the government has the wrong test kit and probably diagnoses something else due to the excellent recovery rate and low death to infection ratio. The same study also found that the composition of the Presidential Task Force against Covid-19 mainly comprises of Politicians rather than Career Research Scientists, Virologist or Statistical/Mathematical Modellers compared to task-forces of other nations [16].

Discussion question 3: What may be done to boost the confidence level of citizens towards the transparency of NCDC in handling the virus?

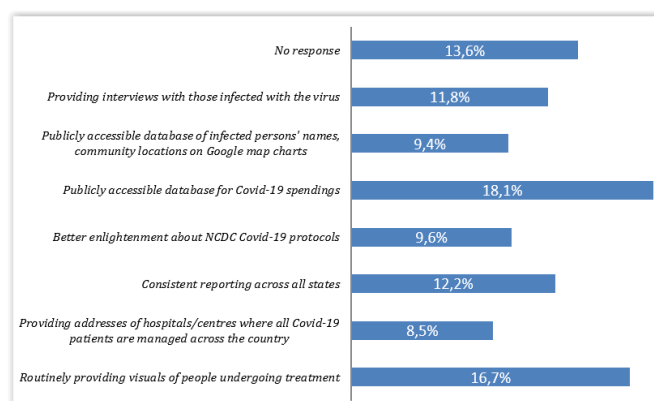

Figure 2

A famous proverb reads that 'seeing is believing. This notion plays out in this study, as shown above in Figure 2, where 16.7% and 11.8% of respondents respectively suggest routine visuals and interviews with people undergoing treatment. Some 8.5% others further suggested providing information about hospitals and health institutions/centres where all covid-19 patients are managed. In the same vein, some 9.4% of the respondents opined that the availability of a publicly accessible database of infected persons, their names, community locations on Google map would foster public trust. The issue of privacy associated with personal health information may arise here concerning the provision of names of infected persons. While 12.2% of respondents suggest that credibility is increased when daily case numbers reported are consistent across the States, another 9.6% call for better

enlightenment about the NCDC day-to-day activity and protocol as a means to understand their workflow better.

A significant conspiracy about Covid-19 in Nigeria, as can be seen from responses thus far, is that the NCDC is bloating Covid-19 figures to embezzle public funds, that is; the higher the case numbers, the higher the monetary budgets for fighting the virus, and the higher the chances of these monies getting embezzled. So, 18% of the respondents recommend providing a publicly accessible database for Covid-19 spending in the country to boost public confidence and trust in the fight against Coronavirus in Nigeria. The U.S. health Institution, C.D.C., transparently displays updated activity and spending details on the website and the media. Nevertheless, these results point to the need for a high level of trust in NCDC if COVID-19 protocols and vaccines to curtail the virus infection will be accepted by Nigerians. Other findings have thrown up results indicating that respondents who reported high levels of trust in information from government sources were more likely to accept a health recommendation for a vaccine [11]. The NCDC will need to take a cue from this recommendation to manage the virus henceforth.

CONCLUSION

Based on the results of this study, it is apparent that Nigerians at all levels, even the educated and well-to-do equally, constitute those with misperceptions and nurture scepticism towards the Federal government and NCDC reportage and management of Covid-19 in Nigeria. Glaringly, some of these reservations are borne out of some government inadequacies in managing the virus with its adverse impact.

The study, therefore, recommends a review of the constitution and guiding principles of Covid-19 Presidential Taskforce (P.T.F.) to include more experts; increased openness and access to influential information about patients undergoing treatment, consistent and well-harmonized daily case reportage and public reassurance on the sincerity of purpose by providing up-to-date records on Covid-19 spending. Majorly, effective implementation of these recommendations involves Government and its Health Agencies establishing a synergy with the news media- print, broadcast and social for gathering, authenticating and disseminating required information.

REFERENCES

1. Adebisi, Y. A., Alaran, A. J., Bolarinwa, O. A., Akande-Sholabi, W., & Lucero-Prisno, D. E. (2020). *When it is available, will we take it? Public perception of hypothetical COVID-19 vaccine in Nigeria*. doi: [10.1101/2020.09.24.20200436](https://doi.org/10.1101/2020.09.24.20200436)
2. Adegboye, O. A., Adekunle, A. I., & Gayawan, E. (2020). Early Transmission Dynamics of Novel Coronavirus (COVID-19) in Nigeria. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(9), 3054. doi: [10.3390/ijerph17093054](https://doi.org/10.3390/ijerph17093054)
3. Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N., & Rubin, J. (2020). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychological Medicine*, 1–7. doi: [10.1017/s003329172000224x](https://doi.org/10.1017/s003329172000224x)
4. Bargain, O., & Aminjonov, U. (2020). Trust and compliance to public health policies in times of COVID-19. *Journal of Public Economics*, 192, 104316. doi: [10.1016/j.jpubeco.2020.104316](https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2020.104316)
5. Brewer, M., & Gardiner, L. (2020). The initial impact of COVID-19 and policy responses on household incomes. *Oxford Review of Economic Policy*, 36, S187–S199. doi: [10.1093/oxrep/graa024](https://doi.org/10.1093/oxrep/graa024)
6. Centers for Disease Control and Prevention. (2021). *United States COVID-19 Cases, Deaths, and Laboratory Testing (NAATs) by State, Territory, and Jurisdiction*. Retrieved April 1, 2021, from https://covid.cdc.gov/covid-data-tracker/#cases_casesper100klast7days
7. Chukwuorji, J. C., & Iorfa, S. K. (2020). Commentary on the coronavirus pandemic: Nigeria. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12(S1), S188–S190. doi: [10.1037/tra0000786](https://doi.org/10.1037/tra0000786)
8. Folarin, B. (1998). *Theories of Mass Communication: An Introductory Text*. Ibadan: Stirling-Horden Publishers.

9. Imhonopi, D., & Ugochukwu, M. (2013). *Leadership Crisis And Corruption in the Nigerian Public Sector: An Albatross of National Development*. *The African Symposium*, 13(1), 78–87.
10. Khan, Y. H., Mallhi, T. H., Alotaibi, N. H., Alzarea, A. I., Alanazi, A. S., Tanveer, N., & Hashmi, F. K. (2020). Threat of COVID-19 Vaccine Hesitancy in Pakistan: The Need for Measures to Neutralize Misleading Narratives. *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene*, 103(2), 603–604. doi: [10.4269/ajtmh.20-0654](https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0654)
11. Lazarus, J. V., Ratzan, S. C., Palayew, A., Gostin, L. O., Larson, H. J., Rabin, K., ... El-Mohandes, A. (2020). A global survey of potential acceptance of a COVID-19 vaccine. *Nature Medicine*, 27(2), 225–228. doi: [10.1038/s41591-020-1124-9](https://doi.org/10.1038/s41591-020-1124-9)
12. Malik, A. A., McFadden, S. M., Elharake, J., & Omer, S. B. (2020). Determinants of COVID-19 vaccine acceptance in the US. *EClinicalMedicine*, 26, 100495. doi: [10.1016/j.eclinm.2020.100495](https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2020.100495)
13. Mustapha, J., Adedokun, K., & Nasir, I. (2020). Public health preparedness towards COVID-19 outbreak in Nigeria. *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*, 13(5), 197. doi: [10.4103/1995-7645.279650](https://doi.org/10.4103/1995-7645.279650)
14. Nkengasong, J. N., & Mankoula, W. (2020). Looming threat of COVID-19 infection in Africa: act collectively, and fast. *The Lancet*, 395(10227), 841–842. doi: [10.1016/s0140-6736\(20\)30464-5](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30464-5)
15. Olapegba, P. O., Ayandele, O., Kolawole, S. O., Oguntayo, R., Gandi, J. C., Dangiwa, A. L., ... Iorfa, S. K. (2020). *COVID-19 Knowledge and Perceptions in Nigeria*. doi: [10.31234/osf.io/j356x](https://doi.org/10.31234/osf.io/j356x)
16. Oluwaseyi, I., Jokotola P., & Alebiosu, O. E. (2020). *To Trust or Distrust; Constant Dilemma of Nigerian Populace During Pandemics - The Case Of The Coronavirus Disease Of 2019 (Covid-19)*. Retrieved from <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.12401486.v1>
17. Ozili, P. K. (2020). COVID-19 Pandemic and Economic Crisis: The Nigerian Experience and Structural Causes. *SSRN Electronic Journal*. doi: [10.2139/ssrn.3567419](https://doi.org/10.2139/ssrn.3567419)
18. Paakkari, L., & Okan, O. (2020). COVID-19: health literacy is an underestimated problem. *The Lancet Public Health*, 5(5), e249–e250. doi: [10.1016/s2468-2667\(20\)30086-4](https://doi.org/10.1016/s2468-2667(20)30086-4)
19. Statista. (2021). *COVID-19/Coronavirus. Facts and Figures*. Retrieved from <https://www.statista.com/page/covid-19-coronavirus>
20. The Nation. (2021, February 5). *Kogi State Government's response to the reckless Comments credited to the Presidential Task Force on Covid with respect to Kogi State*. Retrieved from <https://thenationonlineng.net/kogi-state-governments-response-to-the-reckless-comments-credited-to-the-presidential-task-force-on-covid-with-respect-to-kogi-state/>
21. World Bank Group. (2020). *Poverty and Shared Prosperity 2020. Reversals of Fortune*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity>

